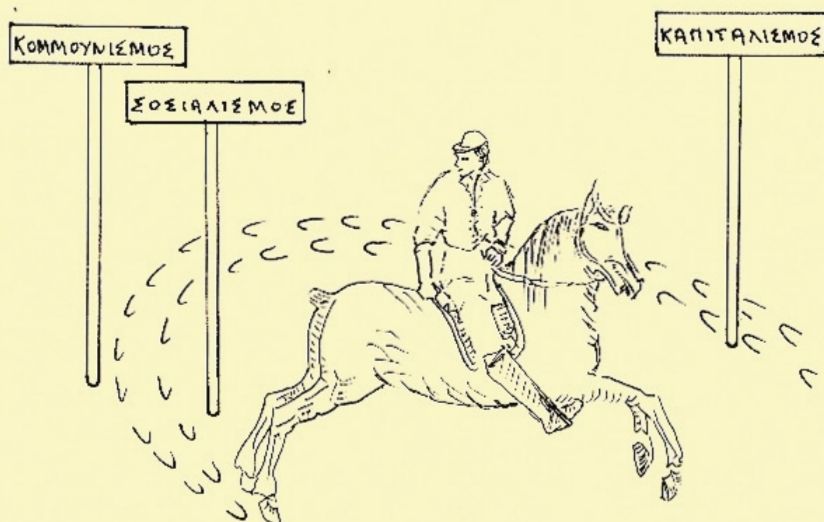


ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ ΣΤΟΝ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ



Λιάλογος για τον καταποντισμό της 'Ατλαντίδας

ΔΑΥΛΟΣ

Μηνιαίο Περιοδικό
Κυδαθηναίων 29, Πλάκα,
105 58 Ἀθήνα
Τηλέφωνα: 32.23.957 ή 98.23.655

Τὰ γραφεῖα τοῦ Περιοδικοῦ
λειτουργοῦν πρωινὸς ὥρες
9.30-13.30, καθημερινά.

Ἰδιοκτήτης — Ἐκδότης —
Διευθυντής:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ
Ἀχιλλέως-Μουσῶν 51,
Π. Φάληρο

Φωτοστοιχειοθεσία-Ἀτελιέ:
Ν. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ & ΣΙΑ ΕΠΕ»
Μάγερ 11, Ἀθήνα, Τηλ. 5221792
Ἐκτύπωση-Βιβλιοδεσία:
«ΒΑΣΙΛΑΚΟΣ & ΣΙΑ ΕΠΕ»
Καλλιδρόμου 10
Μπουρνάζι-Τηλ. 5726819

Τιμὴ τεύχ. δρχ. 230
Ἐτήσια συνδρομὴ δρχ. 2.500
— Ὀργανισμῶν δρχ. 4.000
— Φοιτητῶν δρχ. 1.500
— Ἐξωτερικοῦ δολ. 50

Διαφημίσεις δὲν δημοσιεύονται.
Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται

Ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση
ἄρθρων τοῦ ΔΑΥΛΟΥ ὑπὸ τὸν
ὅρον ὅτι θὰ ἀναφέρεται ρητὰ ἡ
πηγὴ τους

Ὅλες οἱ συνεργασίες, τὰ βιβλία
καὶ τὰ ταχυδρομικὰ ἐμβάσματα
στὴ διεύθυνση:
Δημήτρη Λάμπρου, Μουσῶν 51—
17562 Παλαιὸ Φάληρο, Ἀθήνα

Παρακαλοῦνται οἱ συνδρομητές
ποῦ ἀλλάζουν διεύθυνση, νὰ τὸ
γνωστοποιοῦν στὸ περιοδικό.

ΣΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΑΥΤΟ:

ΣΕΛΙΣ 3492:

Ἡ ἑλληνικὴ «ἐκδίκηση»

Δ.Ι.Α.

ΣΕΛΙΣ 3493:

Ἀνθρωπισμὸς καὶ ἀνάπτυξη

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΕΛΙΣ 3499:

Ἀπὸ τὸν Σοσιαλισμὸ στὸν Καπιταλισμὸ

ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ

ΣΕΛΙΣ 505:

*Ἡ συνάρτηση τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ μὲ τὴ
σύγχρονη ἐπιστήμη*

ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΤΟΚΑΣ

ΣΕΛΙΣ 3515:

Διάλογος γιὰ τὴν Ἀτλαντίδα

ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΕΠΟΣ — ΗΛΙΑΣ ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

ΣΕΛΙΣ 3533:

Τὰ οὐσιαστικά στὴ λογοτεχνία

ΣΠΥΡΟΣ Γ.Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

ΣΕΛΙΣ 3545:

Τυπικὴ Λογικὴ καὶ Διαλεκτικὴ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΟΥΖΕΑΣ

ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΠΟΙΗΣΗ:

*Ἑλένη Ἀντύπα, Μιχ. Π. Δελησάββαζ, Σταῦρος Ἐλευθερίου,
Μανώλης Μαρκάκης, Σ.Γ.Γ. Παναγιωτάτος, Γιάννης Σαλβαρλῆς,
Νίκος Σπάνιας, Κώστας Στυφάνοπουλος, Σοφία Στρέζου.*

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ:

ΜΕΤΕΩΡΙΣΜΟΙ: Σελ. 3497 • ΑΚΡΟΒΟΛΙΣΜΟΙ: Σελ. 3511

ΔΙΗΓΗΜΑ: Σελ. 3543..... • Η ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ: Σελ. 3550

Ἡ ἐλληνικὴ «ἐκδίκηση»

Ἄν κυρίαρχη σταθερὰ τῆς ἐλληνικότητος εἶναι ἡ πάγια διάθεση γιὰ ἐλευθέρῃ ἀναζήτηση καὶ πραγμάτωση τοῦ ἀληθινοῦ χωρὶς ὑποκειμενικὲς καὶ ἀντικειμενικὲς ἀναστολές – σταθερά, τῆς ὁποίας προὐδὸν ὑπῆρξε ἡ ἐπιστήμη, ἡ θεωρία, ἡ φιλοσοφία, ὁ στοχασμὸς γενικὰ καὶ, ἐν τέλει, ἡ ἀδογματίστη, ἀν-ἐξουσιαστικὴ καὶ ροικὴ πολιτικὴ θεωρία καὶ πολιτικὴ πρακτικὴ –, πρέπει νὰ παραδεχθούμε ὅτι στὸν σύγχρονο παρακμιακὸ πολιτισμὸ μας δύσκολα θὰ μπορούσε κανεὶς ν' ἀνεύρῃ ἐπιβιώσεις τοῦ ἐλληνικοῦ τρόπου θεωρήσεως τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου: Ἡ θεωρία, ἡ φιλοσοφία καὶ ὁ στοχασμὸς γενικὰ ἀπέβαλαν τὸν ἀδέσμευτο καὶ ἀν-ωφελιστικὸ χαρακτῆρα τους καὶ τάχθηκαν στὴν ὑπηρεσίαν τοῦ σκοποῦ, μ' ἄλλα λόγια ἔχασαν τὴν πρωταρχικὴ προϋπόθεση τῆς γνήσιας ἀναζητήσεως, ποῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία. Ἡ πολιτικὴ θεωρία καὶ πρακτικὴ ἐγκλείσθηκε στὸ νάρθηκα τῆς ἀπλῆς ἐπιδιώξεως τῆς δυνάμεως, γεγονός ποῦ ἐξέτρεψε τὴν ἔλλογι λειτουργία τῆς ὁμάδας ἀπὸ τὴν κατὰ φύσιν ἱεράρχησίν της στὴν αὐθαίρετη καὶ παρὰ φύσιν σύγχρονη πολιτικὴ κατασκευή, τῆς ὁποίας ὡς πνευματικὸ θεμέλιο τίθεται τὸ πολιτικοκοινωνικὸ δόγμα καὶ ὡς σκοπὸς ἡ ἰσχὺς – ἕνας σκοπὸς δηλαδὴ ποῦ ἀπὸ τὴ φύσιν του, τὴν καθαρὰ μεταφυσικὴ, οὔτε αὐτοελέγχεται οὔτε αὐτοσυντηρεῖται.

Ἡ βαθύτερη αἰτία, τὸ «πρῶτον κινεῖν» τῆς μεγάλης αὐτῆς ἱστορικῆς «ἐξάλλαγῆς» (τοῦ ἀφελλυνισμοῦ δηλαδὴ τοῦ Πολιτισμοῦ) φαίνεται, στὴν ἔσχατη διερεύνησίν της, ὅτι εἶναι ἡ ραγδαία ὑπερανάπτυξιν τοῦ ἐνστίκτου τῆς ἐπιβολῆς, τῆς τυφλῆς δηλαδὴ ὁρμῆς τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπιβάλῃται. Ἡ δίψα τῆς δυνάμεως, ἔμφυτο καὶ φυσικὸ γνώρισμα τῆς ζωῆς, προσέλαβε ἐν τούτοις τὴς διαστάσεις διαστροφῆς καὶ νοσηρότητας, ὅταν σὲ κάποια φάσιν τοῦ παρελθόντος γέννησε τὴς «τεχνικῆς» τῆς πραγματώσεώς της, δηλαδὴ τὸ δόγμα, τὴν ὀργάνωση, τὸν οἰκονομισμό καὶ τὴν ἐξουσιαστικὴν τεχνολογία. Ἀπὸ τὴ στιγμή αὕτη ἡ ἀνθρώπινη ὁμάδα ἄρχισε νὰ ὀλισθαίνει ἀπὸ τὴν οὐσία τῆς ἑναρξῆς τάξεως στὴν ἐξ-ουσία τῆς πολιτικῆς παράνοιας.

Καὶ στὸ σημεῖο ἀκριβῶς αὐτὸ ἐμφανίζεται ἕνα ἱστορικὸ παράδοξο: Ἡ ἐπιδίωξις τῆς δυνάμεως, ἐνῶ προϋποθέτει κατάργηση τῆς ἐλευθέρης ἀναζητήσεως τοῦ ἀληθινοῦ, γιατί ἡ τελευταία ἀνατρέπει τὴν ἄλλην προϋπόθεση τῆς ἐξουσίας, τὸ πολιτικοπνευματικὸ δόγμα, ταυτόχρονα προϋποθέτει τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευνα, γιατί αὕτη μόνον μπορεῖ νὰ προσφέρῃ μὲ τὴς

ἐφαρμογές της μιὰ ἄλλη, ἀπολύτως ἐπίσης ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς δυνάμεως, τὴν τεχνολογία. Τὸ δῆλημα γιὰ τὴν Ἐξ-ουσία εἶναι δραματικόν:

Καταργώντας τὴν ἐλευθέρην ἐπιστημονικὴν ἀναζήτηση, χάνει τὴν τεχνικὴν τῆς ἰσχύς, καὶ συνεπῶς αὐτοκαταργεῖται ἡ ἴδια· καὶ ἐπιτρέποντας τὴν ἐλευθέρην ἐπιστημονικὴν ἀναζήτηση, ἀνατρέπει τὸ ἐξουσιαστικὸν τῆς δόγμα, καὶ συνεπῶς πάλιν αὐτοκαταργεῖται ἡ ἴδια. Μιὰ θανάσιμη ἐσωτερικὴ ἀντινομία κατατρώγει τὰ σπλάγχνα τῆς Ἐξουσίας, ἀντινομία τῆς ὁποίας ἐν τέλει πικροὶ καρποὶ εἶναι ὅλα τὰ παρανοικὰ συμπτώματα ποῦ κατατρύχουν τὴν σύγχρονην φιλοσοφία, τέχνη, θεωρία, πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν πρακτικὴν καὶ σὲ τελευταία ἀνάληψη ὅλες τὴς μορφῆς ἀτομικῆς καὶ ὁμαδικῆς ζωῆς τοῦ παρανοϊκοῦ πολιτισμοῦ μας.

Καὶ βέβαια πρόθεση τῆς Ἐξ-ουσίας εἶναι νὰ μὴν αὐτοκτονήσῃ, δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καμμιά ἀμφιβολία γι' αὐτό: Θὰ προσπαθῇ μέχρι τέλους νὰ «συμβιβάζῃ τὰ ἀσυμβίβαστα», νὰ νοθεύῃ δηλαδὴ τὴν ἐπιστήμην μὲ τὴν ἐξουσιαστικὴν σκοπιμότητα, ἀλλὰ ταυτόχρονα ν' ἀπελευθερώσῃ τὴν ἐπιστήμην ἀπὸ τὴν ἐξουσιαστικὴν δουλείαν, γιὰ νὰ μπορῇ ἡ ἔρευνα νὰ κατακτᾷ ἀλήθειες ποῦ παράγουν ἰσχὺν. Ἐν τέλει ἡ ἐλευθέρη ἔρευνα, ἡ πεμπτουςία αὕτη τῆς Ἑλληνικότητος, τῆς Ἑλληνικότητος ποῦ τόσο καταπολεμήθηκε, κατασκευοφαντήθηκε, καταδιώχθηκε καὶ μισήθηκε ἀπὸ τὴν Ἐξουσία, προβάλλει ἀέρινην ἀλλ' ἀδυσώπητην, χαμογελαστὴν ἀλλ' ἀτυγκτην, αἰμόφυρτην ἀλλὰ πανίσχυρην, ἡττημένην ἀλλ' ἀκατανίκητην – μὲ μιὰ λέξιν προβάλλει σὰν μοναδικὴν ἐλπίδα, γιὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ αἰσχυρὸς κόσμος μας ἀπὸ τὸ θανάσιμο ἀγκάλιασμα τῶν παραφρόνων ἐχθρῶν τοῦ Πολιτισμοῦ.

Δ.Ι.Α.

Υ.Γ. Ἡ καταλυτικὴ δράσις τῆς Ἑλληνικότητος ἐπὶ τῆς Ἐξ-ουσίας παρήγαγε καὶ ἕνα ἄλλο συνταρακτικὸν ἱστορικὸν ἀποτέλεσμα, ποῦ ἀναλύει ὁ «Μετέωρος» στοὺς «Μετεωρισμοὺς» τοῦ μετὰ χεῖρας τεύχους τοῦ «Δαυλοῦ»: Τὴν μέσῃ τῆς ἐπιστημονικῆς τεχνολογίας κατάργηση τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν δύο ἀπαραίτητων σκελῶν τῆς ἑννοίας Ἐξ-ουσία – τῆς μάζας. Σήμερα ἡ μηχανὴ καταργεῖ τὴν ἱστορικὴν ἀναγκαιότητα τῶν ἐργατικῶν χειρῶν ἀλλὰ καὶ συρρικνώνει τὴν ἀναγκαιότητα τῶν ἐπανδρωμένων Ὑπηρεσιῶν – μ' ἕνα λόγον καταργεῖ τὸ ρόλο τοῦ δούλου. Ἀλλὰ ἐξουσιαστὲς χωρὶς δούλους δὲν νοοῦνται (βλ. σελ. 3499).

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

(τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν)

Ἀνθρωπισμὸς καὶ ἀνάπτυξη

Πέρ' ἀπὸ ἔκφραση τῆς ἐπιδιώξεως ἑνὸς «πλέον-εἶναι»· πέρ' ἀπὸ τὴν πορεία τοῦ ὄντος πρὸς τὴν ἐπιβεβαίωση τῶν ἰδιοτήτων του· πέρ' ἀπὸ τὴν ὀργάνωση τῶν μέσων προστασίας τῆς ταυτότητός του, ἡ ἀνάπτυξη εἶναι μιὰ πορεία διὰ τῆς ὁποίας ἓνα δεδομένο ἀντικείμενο, ἓνα ὄν ἢ μία κοινωνία φαίνεται νὰ ἐπιδιώκει τὴν ὀλοκλήρωσή του. Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς, ἡ ἀνάπτυξη διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη, πρὸς τὴν ὁποία συχνὰ συμβαίνει νὰ συγχέεται, ἀφοῦ ἡ ἐξέλιξις εἶναι μιὰ πορεία πρὸς τὴν ἑτερότητα καὶ ἀφοῦ ἔχει γίνει δεκτὸ ὅτι ἡ ἀνάπτυξη εἶναι εἶδος τονισμοῦ τῆς ταυτότητος.

Ὑπάρχουν πολλές ἀπόψεις, κατὰ τὶς ὁποῖες ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τῆς ἀναπτύξεως καὶ τὰ συνακόλουθά της εἶναι προσπελάσιμα, ἀπόψεις οἱ ὁποῖες ἔχουν ἀποκτήσει μιὰν ἀκριβῆ παραδοσιακὴ σημασία. Ὡστόσο, μιὰ ἀπὸ αὐτὲς ἔχει ἐπικρατήσῃ στὴν ἐποχὴ μας, ἀφοῦ ἀφορᾷ ἀμέσως σ' ἓνα μείζον πρόβλημα τοῦ σημερινοῦ κόσμου, πρόβλημα ποῦ σχετίζεται πρὸς ἓνα σημαντικό γνῶρισμα τῆς ζωῆς τῶν περισσοτέρων συγχρόνων κοινωνιῶν, τὴν ἐπιθυμία τους δηλαδὴ νὰ προαγάγουν καί, τελικῶς, νὰ ἐπιτύχουν νὰ φθάσουν στὴ σφαῖρα τοῦ πλούτου καὶ εὐημερίας, καί, συνεπῶς, στὴν περιοχὴ τῶν κατεστημένων καὶ παραδεδεγμένων ἀξιῶν, παλαιῶν καὶ νέων.

Βιολογικὰ κυρίως πρότυπα συνετέλεσαν στὴ σύλληψη καὶ στὴ δημιουργία οἰκονομικῶν προτύπων ἀναπτύξεως. Τὰ ἴδια αὐτὰ πρότυπα συνετέλεσαν καὶ στὸν καθορισμὸ δομῶν ἀναπτυξιακοῦ ἐλέγχου, προκειμένου ν' ἀποφευχθῇ κάθε εἶδους ἀπότομη μετάβαση, χωρὶς ἐνδιάμεσο πέρασμα, ἀπὸ τὴν ὑπανάπτυξη στὴν ὑπερανάπτυξη. Ἔτσι, τὰ ἴδια πάντα αὐτὰ πρότυπα ἐπιτρέπουν, μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, μιὰ συνεχῆ ἀναθεώρηση τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπάρξεως, καθὼς καὶ μιὰ συνεχῆ ἀλλαγὴ ἢ μᾶλλον μιὰ συνεχῆ ἀλλοίωση τῶν ὁδῶν προσπελάσεως τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ἐκ μέρους τῆς ὑπάρξεως. Ὡστόσο, τὰ οἰκονομικὰ πρότυπα ἀναπτύξεως συνεπάγονται τὴν ἀνάγκη οἰκονομικῆς, μάλιστα δὲ, βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως. Τοῦτο πάλι συνεπάγεται προπάντων συγκεκριμένα πρότυπα ἀναπτύξεως στὴν περιοχὴ τῆς τεχνολογίας καὶ τοῦ τεχνολογικοῦ ἐξοπλισμοῦ, πρᾶγμα ποῦ ὁδηγεῖ σὲ φαῦλο κύκλο συνεχῶν προσπαθειῶν καὶ συνακολούθων κρίσεων.

Ἐπὶ πλέον ἀπὸ ἄποψη καθαρῶς οἰκονομικῆ καὶ τεχνολογικῆ βέβαια, ὁ κόσμος διαφορίζεται σὲ εὐρείαν ἔκταση σύμφωνα μὲ τὴ γενικὴ διάκρισή του κατὰ τομεῖς καὶ χώρες (ἀκόμη μάλιστα καὶ κατὰ περιοχὲς ἐντὸς ὁρισμένων χωρῶν), ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ὅτι περικλείει δείγματα κάθε δυνατῆς βαθμίδος (καθὼς καὶ μιὰ σειρά διαφοροποιημένων ἐπιπέδων) ἀναπτύξεως, ἀπὸ τὶς ἀρχαϊκώτερες κοινωνίες ὡς τὶς πιὸ ἐξελιγμένες. Ἐντὸς τοῦ συστήματος αὐτοῦ κάθε χαμηλότερη βαθμίδα ἀναπτύξεως ὑποδηλώνει μιὰ κατάσταση διὰ μέσου τῆς ὁποίας ἔχει ἐπιτευχθῇ κάθε ὑψηλότερη βαθμίδα ἀναπτύξεως.

Μὲ τὴν σειρά της, κάθε ὑψηλότερη βαθμίδα ἀναπτύξεως ὑποδηλώνει ἓνα

προσωρινό ιδεώδες, πού προτείνεται πρὸς ἐκπλήρωση ἀπὸ μιὰ κοινωνία τῆς ὁποίας ἡ ἀνάπτυξη εὐρίσκεται ἀκόμη σὲ βαθμίδα χαμηλότερη. Κοινωνίες χαμηλοτάτης βαθμίδος ἀναπτύξεως δὲν ἔχουν συνήθως ἀκόμη συνείδηση τῶν προτέρων τους καταστάσεων, ἐνῶ κοινωνίες ὑψίστης βαθμίδος ἀναπτύξεως στεροῦνται, μᾶλλον ἢ ἥττον, στὴν πραγματικότητα ἀκριβοῦς συνειδήσεως τῶν καταστάσεων ὡς τὶς ὁποῖες θὰ ἦταν σ' αὐτὲς ἐπιτρεπτό νὰ φθάσουν.

Αὐτὴ εἶναι ἡ κατάσταση στὴν ὁποία ὁλόκληρος ὁ κόσμος, κατὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, εὐρίσκεται σήμερα. Θεωρουμένη εἴτε ὡς πραγματικὸ καὶ ἀναμφισβήτητο καθεστὸς εἴτε ὡς ιδεώδες, δυνατὴ καὶ ἐπιθυμητὴ θέσις, μιὰ κατάσταση τοῦ εἶδους αὐτοῦ εἶναι ἀτελής καὶ ἐπισηφαλὴς, ἀκόμη καὶ στίς περιπτώσεις ἐκεῖνες στίς ὁποῖες αὐτὴ δὲν ἔχει ἀκόμη ἀποδειχθῇ ἐπικίνδυνη. Ἡ ἴδια αὕτη κατάσταση ἀπλῶς βοηθεῖ στὴ διατήρησιν μιᾶς ἀσταθοῦς ἰσορροπίας μεταξὺ ἀντιτιθεμένων δυνάμεων, καί, συνεπῶς, ἀλλοιώνει, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴ φύσιν τῆς εὐδαιμονίας πρὸς τὴν ὁποίαν ἄτομα καὶ κοινωνίες ὑποτίθεται πὼς τείνουν. Πράγματι, ἡ κατάσταση αὕτη, ἀντὶ νὰ ὁδηγῇ σὲ διαρκὴ εὐχαρίστησιν ἢ εὐτυχία (καί, φυσικά, οἱ ὅροι αὐτοὶ δὲν σημαίνουν καθόλου, ἐδῶ, κάποιο εἶδος ἀδρανοῦς μακαριότητος), ῥόηγει ἀντιθέτως σὲ ἄγχος, ἀκόμη καὶ σὲ φόβο, πού ἔτσι ἀποβαίνουν τίμημα βαρὺ γιὰ ἓνα ἀγαθὸ ὑποτιμημένης ἀξίας.

Αὐτὸ δὲν σημαίνει, βέβαια, πὼς ἡ ἔννοια τῆς ἀναπτύξεως εἶναι ἀπατηλὴ, καὶ πὼς θὰ πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὡς τοιαύτη. Ὅποιοσδήποτε ἰσχυρισμὸς τοῦ εἶδους αὐτοῦ θὰ ἦταν ἐντελὼς παράλογος, ὅταν μάλιστα ἔχομε ἐνώπιόν μας τὰ πραγματικὰ εὐεργετήματα τῆς ἀναπτύξεως σὲ κλίμακα παγκόσμια, συγκεκριμένα τὴ βαθμιαία ἐξάλειψη τῆς ὑλικῆς ἀθλιότητος. Τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ ὥστόσο εἶναι ἐντελὼς ἀνεπαρκῆ: εἶναι μονομερῆ, δηλαδὴ ἀναφέρονται ἀποκλειστικὰ σὲ ὑλικά ἀγαθὰ, καὶ ὀφείλονται σὲ μιὰ νοοτροπία κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἠθικὲς ἀξίες, ἂν δὲν ἀπορρίπτονται ἢ δὲν ἀγνοοῦνται πλήρως, τοῦλάχιστον παραβλέπονται μερικῶς. Οἱ ἠθικὲς ἀξίες παραμερίζονται ἔτσι σ' ἓνα ἐπίπεδο πού θεωρεῖται δευτερευούσης σημασίας, καὶ αὐτὸ εἶναι ἀποτέλεσμα ὑπερβολῆς κατὰ τὴν ἐκτίμησιν προτεραιοτήτων καὶ κατὰ τὴν ἐπιβολὴ προτιμήσεων.

Ἄν ὑπερβολὴ σημαίνει ἔλλειψη μέτρου, εἴτε κατὰ παράλειψιν εἴτε καθ' ὑπέρβασιν, εἶναι φανερό ὅτι, γιὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς παρουσίας τοῦ μέτρου, θὰ πρέπει ν' ἀναζητηθῇ ἓνα κριτήριον τὸ ὁποῖο, συγχρόνως, νὰ εἶναι καὶ ἓνα μέτρο καθ' ἑαυτό. Νομίζω, ὅτι, ὡς ἀξία, ὁ ἀνθρωπισμὸς εἶναι ἓνα κριτήριον τοῦ εἶδους αὐτοῦ, ὅτι πληροὶ δηλαδὴ τὶς προϋποθέσεις, πού ἀπαιτοῦνται γιὰ ἓναν τέτοιον σκοπὸ, μὲ ἄλλους λόγους τὶς προϋποθέσεις τῆς καθολικότητος καὶ τῆς ἀποτελεσματικότητος ὑπὸ τὶς περιστάσεις πού ἰσχύουν, ἀκόμη καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους, καὶ σὲ ἔκτασιν διαφορετικὴ, σ' ὁλόκληρον τὸν σημερινὸν κόσμον.

Ὅριζόμενος ὡς πολιτιστικὸ καὶ ἠθικὸ πνεῦμα, καὶ ὡς μιὰ τάσις πρὸς καθολικῶς ἀποδεκτὲς παραδοσιακὰς ἀξίες, τῶν ὁποίων σταθερὰς ἐννοιες ἀναφορὰς εἶναι ὁ ἀνθρώπος καὶ οἱ ἀνθρώπινες πνευματικὲς πράξεις καὶ δημιουργίαι, προπάντων ὅπως αὐτὲς ἔχουν τονισθῇ ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς, ὁ ἀνθρωπισμὸς εἶναι μιὰ θεωρητικὴ σύλληψιν τῆς ζωῆς καὶ ἓνας πρακτικὸς τρόπος συμπεριφορᾶς, καθὼς καὶ ἓνα κριτήριον γιὰ ἀξιολογικὴ κρίσις. Ἡ ἰδιωτυπία τοῦ ἔγκειται στὸ

γεγονὸς τοῦ Ἰσου ἐνδιαφέροντος ποὺ ἐκφράζει γιὰ κάθε ἄποψη τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀκριβῶς καθιστᾷ τὸν ἀνθρωπισμὸν τὴν ἄριστη ἐκφραση τοῦ μέτρου, μιᾶς νηφάλιας δηλαδὴ θεωρήσεως, ἡ ὁποία ἐμποδίζει ἀπὸ τοῦ νὰ δοθῇ ἔμφασις κατὰ τρόπον ὑπερβολικὸν σὲ ὁποιοδήποτε ἰδιαίτερον ἢ ξεχωριστὸ γνῶρισμα ποὺ ἐμφανίζει περιορισμένη σπουδαιότητα γιὰ ἓνα δεδομένο ἀντικείμενον· ἢ, μᾶλλον, μιᾶς θεωρήσεως ἡ ὁποία ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμε, πέρ' ἀπὸ τὰ προφανῆ καὶ ἐκδηλὰ κτυπητὰ γνῶρισμα τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐκτιμῆσεως, ἀφανῆ ἢ ἀπόκρυφα χαρακτηριστικὰ ποὺ θὰ εἴταν δυνατόν νὰ καταστοῦν πολὺ οὐσιαστικώτερα ἀπὸ τὰ προηγούμενα, καὶ νὰ ἔχουν μεγαλύτερη σημασίαν γιὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἀντικειμένου. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὕτη, ὁ ἀνθρωπισμὸς εἶναι σὲ θέσιν νὰ βοηθήσῃ στὴν ὁργάνωσιν συμπληρωματικῶν, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικῶν ἀκόμῃ, δομῶν τοῦ ἀναπτυξιακοῦ ἐλέγχου.

Ἀπὸ τίς δύο ἀπαιτούμενες προϋποθέσεις, τίς ὁποῖες πληροῖ ὁ ἀνθρωπισμὸς, ἡ καθολικότης νοεῖται κατὰ δύο τρόπους, ἱστορικῶς καὶ γεωγραφικῶς· ἱστορικῶς, γιὰ τὸν ὁ ἀνθρωπισμὸς ἔχει πάντοτε ἐπιδείξει τὴν εὐρύτατη δυνατὴ σύλληψιν τῆς ἰδέας τοῦ ἀνθρώπου ἐν σχέσει πρὸς τὸν κόσμον καὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸ του· γεωγραφικῶς, ἐπειδὴ, κατὰ τρόπον ρητὸν καὶ συγκεκριμένον, ποιεῖν καὶ ἀπὸ καμμιᾶ κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας δὲν ἀμφισβητεῖται. Ὡς πρὸς τὴν ἀποτελεσματικότητά, αὕτη νοεῖται ὡς τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν ὅσων κοινωνιῶν θεωροῦνται οἱ λαμπρότερες κατ' ὅλην τὴν πορείαν τῆς ἀνθρωπίνης παρουσίας, ὡς πράξις πολιτισμοῦ, πολιτιστικῆς δηλαδὴ καὶ ἠθικῆς βελτιώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν γένει.

Τὸ συμπέρασμα μου θὰ εἴτῃ νὰ εἶναι, ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁ ἀνθρωπισμὸς, ὅπως ἐθεωρήθη ἀνωτέρω, πράγματι πληροῖ τίς προϋποθέσεις τῆς καθολικότητος καὶ τῆς ἀποτελεσματικότητος, εἶναι, ὡς αἶτημα ποὺ ἐγγυᾶται ἴσο ἐνδιαφέρον γιὰ κάθε ἄποψη ἢ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, ἂν ὅχι ὡς ἀξία ὁ ἴδιος, συσχετισμὸς πρὸς τὸ τεχνικώτερον καὶ ὑλιστικώτερον αἶτημα τῆς ἀναπτύξεως. Ὁ ἀνθρωπισμὸς θὰ ἔπρεπε συνεπῶς νὰ περιληφθῇ ὡς ἀναπτυξιακὸς παράγων καὶ ὡς τρόπος ζωῆς σὲ κάθε παγκόσμιαν προσπάθειαν γιὰ προαγωγὴν τῶν συγχρόνων κοινωνιῶν τοῦ πλανήτου μας, ἀφοῦ οἱ κλασσικὲς του ἐκφράσεις καταστοῦν ἀποδεκτές, σεβαστές, καὶ ἀφοῦ εὐρύτατα εἰσαχθοῦν σ' ὅσους πολιτισμοὺς δὲν εἶχαν ἀκόμῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸν κατανοήσουν καὶ νὰ τὸν ἐντάξουν στοὺς ἰδικούς των τρόπους ζωῆς.

Ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους πολιτισμοὺς, ἐκείνους δηλαδὴ οἱ ὁποῖοι, στὸν αἰῶνα μας, θεωροῦνται πολιτισμοὶ κατ' ἐξοχὴν προηγμένοι, θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπενθυμισθῇ ὅτι περίοδοι θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς ἐντονῆς ἀνθρωπιστικῆς δραστηριότητος ἔχουν πάντοτε ἀποβῇ περίοδοι μεγάλων ἀνθρωπίνων ἐπιτευγμάτων, ἐπειδὴ ἀκριβῶς στάθηκαν περίοδοι μέτρου, καὶ συνεπῶς ἀπουσίας κρίσεων, καὶ ὅτι ἡ ἐποχὴ μας πολὺ ἀπέχει ἀκόμῃ ἀπὸ τοῦ ν' ἀπαλλαγῇ κρίσεων τῆς τάξεως αὐτῆς.

Ἄν ἓνας οἰκουμενικὸς πολιτισμὸς εὐρίσκειται ἐν πορείᾳ πρὸς τὸ νὰ καταστῇ σύντομα, ἂν ὅχι ὁ μοναδικός, τοῦλάχιστον ὁ ἡγετικὸς πολιτισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους σ' ἐπίπεδον πλανητικόν, εἶναι αὐτονόητον πῶς τοῦλάχιστον ἀπὸ τοὺς βασικούς του χαρακτηρὲς, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιβληθῇ ὁ ἀνθρωπισμὸς, ἀφοῦ θὰ εἴταν ἐπιθυμητὸ ἓνας τέτοιος οἰκουμενικὸς πολιτισμὸς νὰ διαρκέσῃ γιὰ μερικοὺς αἰῶνες, σ' ἓνα κόσμον ποὺ, παρὰ τίς διάφορες διαβεβαιώσεις καὶ τοὺς εὐκαταίους

προγραμματισμούς, κυριαρχείται ἀπὸ μία τάση πρὸς ἀνάπτυξη ἀνεξέλεγκτη. Σ' ἓναν κόσμο τοῦ εἶδους αὐτοῦ ὁ ἀνθρωπισμός, ἡ προτίμηση δηλαδή γιὰ τὸ μέτρο, θ' ἀποτελοῦσε ἓναν συντελεστικὴ μετριοπαθείας καὶ πίστεως στὸν πλοῦτο τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὅλες οἱ σύγχρονες κοινωνίες θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ ρίξουν ἓνα ὀργανωμένο καὶ δημιουργικὸ ἀναδρομικὸ βλέμμα πρὸς τὸ παρελθὸν μερικῶν ἐξ αὐτῶν, προκειμένου νὰ ἐμπνευσθοῦν ἀπ' αὐτό, γιὰ τὸ μέλλον ὄλων τους.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ

Ὁ Ἀκρίτας

Χαράματα, τοῦ μέγα νοῦ λυγοῦνε τ' ἀντιστάλια
 στήν Ὀδησσό, μιὰ δαχτυλιά γαιμάτινη στήν πόρτα
 τοῦ Ξάνθου ἀπλώθη, κι ἄστραψαν οἱ θεῖοι προμαχῶνες,
 τὸ κοιμισμένο τ' ἄλογο ὀρθὸ νὰ χλιμνιτρίζει
 κι οἱ ρούθουνες ν' ἀχνίζονε, χουρμπάτσι στ' ἀντικνημία
 βυστὰ στίς πλάτες τὴν ψυχὴ καὶ χύνεται στὸν κάμπο.
 Βλαχιάς πατεῖ τὰ χόματα, τοῦ βασιλιᾶ φλογέρα
 ἦχο τινάζει ξέφρενο, ξυπνὰ τοῖς σκοτεινέτους,
 βαρεῖς καμπάνες στὸ Μωριά νὰ σφεντονοῦν τὸ ξόρκι.
 Λαοὺ βοή στὰ σύνορα, οἱ ναύκληροι τοῦ χάους,
 ἀνθοὺς πετοῦν τὰ χόματα, ἡ μαύρη ποικαμία
 τό βιὸς ποὺ διαγωνίσθηκε, χέρια τῶν πεθαμένων
 σφιχτὰ τὸν ὄρκο νὰ κρατοῦν, τὴν μνήμη ποὺ σφαγιάσθη,
 ὀριμεὰ Μαντὸ νὰ διαλαλεῖ, ν' ἀμυθῶναι τὰ καράβια:
 – Ἐλευτερία ἢ θάνατος, τ' ἀλόγιστο μαντάτο
 ἀπάνω στοὺς ξεροὺς γυαλοὺς ἀνθίσαν ἐπιστύλια,
 ὅποιος πεθαίνει σήμερο, χίλιες φορὲς γεννιέται.
 Φαρδεῖς γραμμὲς γλυκεῖας αὐγῆς στοῦ νοῦ τὴν σφαῖρα ἀνοίγουν
 μνήμες πικρὲς, τὸ μισοφέγγαρο, δράκου γενιὰ θαμπώθη
 ὁ ἄσπρος ἄστερας λεηρός, τὸ ἔκτρομα τοῦ χρόνου,
 ράτσας παιδιὰ διαβαίνοντας, ὀριμεὰ ψυχὴ βαστώντας
 δίσκο τοῦ νοῦ στή νιότη τους πιὸ πέρα νὰ ξαμώσουν.
 Μνήμη, ἡ θεῖα ἀστραπή στίς παρυφῆς τοῦ χρόνου,
 ζητᾷ ἀφροὺς νὰ γεῖναι καρποὺς καὶ νὰ προγκίξει
 τὸν μέγαν ἄθλο τῆς ζωῆς, τὰ μαρμαρένια στέρνα
 λοξὲς σπαθῆς ὁ ἄχτιδας στὸ χεῖλι ποὺ ξεράθη
 καὶ ν' ἀνεβαίνουν οἱ ρυθμοί, ν' ἀχνίζον οἱ αἰῶνες,
 φλέγα ζωῆς, ποὺ λόγισες κι ὀλόρθη ἀναστήθης.
 – Ἰτε, παιδιὰ, ἡ Πόλις μας ἐάλω, σκᾶ ἡ μέρα
 στή μέση τ' ἀρχιπέλαγος νεκρὲς φωνὲς ξυπνοῦνε
 κι ἀνηφορίζουν τὰ βουνά, ὁ χρόνος καταλυέται,
 ρυθμοὶ αἰῶνιοι στοῦ μυαλοῦ χαράσσονται τὰ μῆκη
 στήν ματωμένη αἴσθησι, στήν ἄκρα τῆς πατρίδας.

(Ἀπόσπασμα)

ΜΕΤΕΩΡΙΣΜΟΙ

Φιλοσοφία τῆς σύγχρονης πολιτικῆς Ἱστορίας

Δὲν ὑπάρχει Ἑξ-ουσία χωρὶς μᾶζα οὔτε μᾶζα χωρὶς Ἑξ-ουσία. Ἡ ἐκτροπὴ τῆς κατὰ φύσιν ἱεραρχίσεως τῆς ἀνθρώπινης ομάδας πρὸς τὸ νεότερο ἐκφυλιστικὸ πολιτικὸ φαινόμενο, πὺν ἔγκειται ἀκριβῶς στὸν ἀνθίρετο διαχωρισμὸ μεταξὺ ἐξουσιαστῶν καὶ ἐξουσιαζόμενων – διαχωρισμὸ πὺν δὲν ἀντικατοπτρίζει τὴν φυσικὴ διαφοροποίησι καὶ ἀνισότητά μεταξὺ τῶν ἀτόμων, ἀλλ' ἀντίθετα τὴν βιάζει μὲ τὴν πνευματικὴ βοήθεια τοῦ δογματισμοῦ καὶ τὴν ὕλική στήριξη τῆς ἐξουσιαστικῆς ἰσχύος – ἔχει ὑποχρεωτικὰ δύο σκέλη: τὸ ἐνεργὸν καὶ τὸ ἐνεργούμενον, ἢ τὴ θέλησι καὶ τὴν ὑποταγή, ἢ τὴν ἐπιβολή καὶ τὴν ἀποδοχή τῆς.

Τὸ δεύτερο αὐτὸ σκέλος ἔπαιξε ἕως τώρα ζωτικὸ ἱστορικὸ ρόλο στὴν αὐτοσυντήρησι τῆς διπολικῆς ἐξουσιαστικῆς κατασκευῆς: Ἦταν ὁ ἀπολύτως ἀπαραίτητος ἐκτελεστικὸς βραχίον τῆς Ἑξουσίας. Ἡ μᾶζα παρέχε τὴν δύναμή της γιὰ τὴν ὀργάνωσι καὶ τὴν παραγωγή, τὶς καίριες αὐτὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπιβίωσι τῆς ἐξουσιαστικῆς τάξεως πραγμάτων. Ἄν ἡ μᾶζα ἔπαυε νὰ «δουλεύη», αὐτόματα στέρευε ἡ πηγὴ τῆς διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἰσχύος. Ὁ ὑπάλληλος, ὁ στρατιώτης, ὁ ἐργάτης ἦταν οἱ θεμελιώδεις λίθοι τοῦ ἐξουσιαστικοῦ οἰκοδομήματος. Ἄν καταργούντο, τὸ οἰκοδόμημα θὰ ἔχανε τὸ ἔδαφος κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του καὶ θὰ κατέρρεε.

Ἐκεῖνο πὺν συμβαίνει στὴν νεώτερη καὶ ἰδίως τὴ σύγχρονη ἀνθρώπινη ἱστορία εἶναι κυριότατα ἡ σταδιακὴ ἀντικατάστα-

σι τοῦ ρόλου τοῦ ἐξουσιαζόμενου ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς τεχνολογίας. Ἡ «μηχανή» στὴν κλασσικὴ μορφή της περιώρισε ἀρχικὰ τὴν ἀνάγκη τῶν ἐργατικῶν χειρῶν καὶ στὴν προηγμένη ἐξέλιξή της τὴν κατάργησε ἢ τείνει νὰ τὴν καταργήσῃ ἐντελῶς. Σήμερα ἡ γεωργικὴ καὶ βιομηχανικὴ παραγωγή εἶναι ὑπόθεσι, κατὰ μέρος, τῆς μηχανῆς καὶ κατὰ ἐλάχιστο τοῦ ἀνθρώπου-ἐκτελεστή. Καὶ ὅλοι μποροῦμε πᾶ νὰ προβλέψουμε μὲ βεβαιότητα ὅτι εἶναι πολὺ κοντὰ ἡ μέρα πὺν μὲ τὴν αὐτόματη ἠλεκτρονικὴ τεχνολογία ἡ μᾶζα θὰ εἶναι ἀπολύτως ἄχρηστη σ' ὅτιδήποτε δημιουργεῖ τὴν οἰκονομικὴ ἐξουσιαστικὴ ἰσχύ.

Ἀλλὰ ἡ προηγμένη τεχνολογία τῶν ἠλεκτρονικῶν ἐγκεφάλων ἐπιφέρει ταχύτατα καὶ ἓνα ἄλλο ἀπροσδόκητο ἀποτέλεσμα, πὺν μέρος μὲ τὴν ἡμέρα γίνεται πῖο αἰσθητό. Καθιστὰ περιττὴ τὴν ἀνθρώπινη προσφορὰ στίς λεγόμενες Ὑπηρεσίες, στὴν ὀργανωτικὴ δηλαδὴ ὑποδομὴ τῆς Ἑξ-ουσίας. Σήμερα ἐν πολλοῖς, αὔριο κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ μεθαύριο ἐν ὅλῳ ὁ δημόσιος ἢ ἰδιωτικὸς ὑπάλληλος – ἐκτελεστής, ὁ στρατιωτικὸς – ἐκτελεστής, ὁ μεσῖος καὶ κατώτερος ἐπιστήμων – τεχνοκράτης παρεχώρησαν ἢ θὰ παραχωρήσουν τὴ θέσι τους στὸν «κομπιούτερ» ἢ τὸ «ρομπότ». Ὁ ρόλος τους ἀπέβη ἢ θ' ἀποβῇ ἀρχικὰ «διακοσμητικὸς» καὶ ἐν τέλει οὐσιαστικὰ ἀνῡπάρκτος.

Βρισκόμαστε τώρα ἀκριβῶς στὸ μεταίχμιό τῆς νέας ἱστορικῆς «πολιτικῆς» ἐποχῆς: Ἡ Ἑξουσία ἐπὶ τοῦ παρόντος

ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῇ τυπικὰ τοὺς ἐξουσιαζόμενους «ἐν ζωῇ». Τοὺς ἀναθέτει «ἀποστολές» κατ' οὐσίαν ἄχρηστες, γιὰ νὰ τοὺς κρατᾷ ὑπὸ τὴν ὀργανωτικὴ καὶ οἰκονομικὴ τῆς ἐξάρτησης (μισθοῦς) ἢ προχωρεῖ ἕνα ἀκόμη βῆμα, ἀποκόπτοντάς τοὺς ἀπὸ τὸ ἐξουσιαστικὸ οἰκοδόμημα, ἀλλὰ συντηρῶντας τοὺς στὸ περιθώριο τῆς ζωῆς (συντάξεις, ἐπιδόματα κλπ.). Καθὼς ἡ ἐλεγχόμενη ἀπ' αὐτὴν τεχνολογία παράγει ὅλο καὶ περισσότερα οἰκονομικὰ καὶ ὀργανωτικὰ ἀγαθὰ, ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ τοὺς συντηρῇ καὶ νὰ τοὺς ἐλέγξει, ἐνῶ ταυτόχρονα τοὺς καλλιεργεῖ τὴν αὐταπάτη ὅτι «κάτι κάνουν», «κάποιο ρόλο παίζουν». Ἀλλά...

Ἀλλὰ ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ «ἱστορία» τῆς φύσεως, ὑπόκειται σ' ἕνα ἀδήριτο νόμο: ὅ,τι ἀχρηστεύεται, παύει νὰ ὑπάρχει, ἐκλείπει, αὐτοκαταστρέφεται. Ἡ ἱστορικὴ ἀχρηστεύση τῆς μάζας δὲν ξεφεύγει ἀπὸ τὸ νόμον αὐτό. Γιὰ ὅσους ἔχουν πράγματι ἐμβαθύνει στὴν φιλοσοφία τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἀπομένει καμμιά ἀμφιβολία γιὰ τὶς ἐξελίξεις τοῦ, ἀμέσου ἴσως, μέλλοντος. Ὁ μαζάνθρωπος, ὁ πνευματικὰ ὑποδείξ ἄνθρωπος, δὲν ἔχει μέλλον. Ὅλο καὶ ὑψηλότερα θὰ ἐγείρονται στὸ δρόμο του τὰ τεῖχη ποὺ θὰ τὸν ἀποκόπτουν ἀπὸ τὴ ζωὴ. Τὸ θανάσιμο δίλημμά του, ποὺ θὰ γίνεταί ὅλο καὶ πιὸ δραματικό, θὰ τοῦ παρουσιάζεται μὲ τὴν ὥμῃ διαξενκτικὴ μορφή του: ἢ νὰ ἀρθῇ σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο ἢ νὰ πεθάνῃ. Δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἐκδοχή. Ὁ ἱστορικὸς νόμος εἶναι ἀπολύτως ἀσυγκίνητος καὶ ἀπολύτως ἀφιλόανθρωπος.

Ἀλλὰ, γιὰ νὰ ἐπανέλθουμε ἐκεῖ ποὺ ἀρχίσαμε, μιὰ ἄλλη, ἀκόμη πιὸ σκοτεινὴ, προοπτικὴ ἀνακύπτει ἀπὸ τὴν νέα ἱστορι-

κὴ κατάσταση ποὺ δημιουργεῖται. Ἡ κατάρριψη τῆς μάζας ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν κατάρριψη τῆς Ἑξ-ουσίας! Ὄταν ὁ ἐξουσιαστής μείνῃ χωρὶς δοῦλο, δὲν εἶναι πιά ἐξουσιαστής... Τί θὰ πράξῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ τελευταῖος; Ἀσφαλῶς θὰ προσπαθῇ νὰ διατηρήσῃ ὅσο μπορεῖ σὰν «ἄταφο πτώμα», σὰν «ἀπολίθωμα» τῆς μάζας, γιὰ τὴν ἔτσι καὶ μόνον ἔτσι θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ ἐπιβιώνῃ καὶ ὁ ἴδιος σὰν αὐθέντης. Ἐνῶ θὰ συμβαίνει αὐτό, μιὰ ἔκρυθμη καὶ ἐντελὴς παράλογη πολιτικὴ φάση εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι θὰ ἰσχύῃ στὴν ἱστορία. Καὶ δὲν ξέρετε κανεῖς, ἂν στὴ φάση αὕτη ἡ «φιλανθρωπία» τῆς Ἑξ-ουσίας, ποὺ θὰ εἶναι ἴσως ἡ κυρίαρχη πολιτικοοικονομικὴ «ἰδεολογία», θὰ παράσχῃ τὸ χρόνο ὥστε ἐκεῖνη νὰ ἀρνηθῇ τὸν ἑαυτὸ τῆς μετατρεπόμενη σὲ κατὰ φύσιν ἑναρξῇ (ἐλλογῇ) τάξιν (τῆς ὁποίας τὴ διαστρέβλωση ἐνσαρκώνει τώρα) ἢ θὰ προτιμήσῃ νὰ αὐτοκτονήσῃ ἀντὶ νὰ «φουσιποιηθῇ», γιὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν καταπληκτικὸν αὐτὸν ὄρο τοῦ Δημόκριτου. Τὸ δίλημμα εἶναι παράλληλο μὲ τὸ προαναφερθὲν δίλημμα τῆς μάζας, νὰ πεθάνῃ ἢ νὰ ἀπομαζωποιηθῇ.

Αὐτὸ ποὺ ἕως τώρα θεωρεῖτο ἀπλῶς ὡς ρομαντικὸ πολιτικὸ δέον, νὰ ὀδηγοῦν δηλαδὴ οἱ πνευματικὰ ἄριστοι καὶ νὰ ἀκολουθοῦν οἱ πνευματικὰ ὑποδεεῖς (αἰτημα ποὺ τόσο περιφρόνησε ἡ διάστροφη Ἑξ-ουσία ἐξουδετερώνοντας τοὺς ἄριστους τοῦ Πνεύματος καὶ εἰσδεχόμενη στοὺς κόλπους τῆς μόνο τοὺς θυμοειδεῖς παρανοϊκοὺς θιάσῳ τῆς δυνάμεως), γίνεταί ἐκ τῶν πραγμάτων μιὰ πολιτικὴ πρακτικὴ. Μιὰ πρακτικὴ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ πλαστογραφηθῇ οὔτε νὰ ἀντικατασταθῇ μὲ τίποτε ἀπολύτως – καὶ ὁ νοῦν νοεῖτο...

Μετέωρος

ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ

Ἀπό τόν Σοσιαλισμό στόν Καπιταλισμό

«Ἡ παλινόρθωση τοῦ καπιταλισμοῦ στή Σοβιετική Ἐνωση καί σέ μερικές ἄλλες σοσιαλιστικές χώρες εἶναι τό πιό σπονδαῖο μάθημα πού πήραμε ἀπό τά τελευταῖα πενήντα χρόνια τῆς ἱστορίας τοῦ διεθνοῦς κομμουνιστικοῦ κινήματος.»
Λίν Πιάο (ὑπαρχηγός τοῦ Μάο)

Στήν παγκόσμια συνείδηση ἔχει καλά ριζώσει ἡ μαρξιστική «διαλεκτική», ὅτι μοιραῖα καί ἀναπότρεπτα ὁ καπιταλισμός θά αὐτοκαταλυθεῖ, γιατί μέσα του ἐμπεριέχει τό σπέρμα τῆς αὐτοκαταστροφῆς ἢ θά καταλυθεῖ ἀπό ἔσωθεν ἐπαναστατικές δυνάμεις, καί τῇ θέσῃ του θά πάρει μεταβατικά ὁ σοσιαλισμός, πού τελικά ὁδηγεῖ στόν κομμουνισμό τῆς πλήρους εὐδαιμονίας, ὅπου ὁ καθένας θά συνεισφέρει ἀνάλογα μέ τίς δυνάμεις του καί θά ἀμείβεται ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες του. Ἀλλά αὐτή ἡ «νομοτελειακή» ἀποψη τῶν Μάρξ-Ἐνγκελς διατυπώθηκε τό 1848 μέ τό «*Κομμουνιστικό Μανιφέστο*», ἔχει τό σοβαρό μειονέκτημα ὅτι εἶναι ἡμιτελής. Δηλαδή ἡ διαλεκτική θεώρηση τῆς παγκόσμιας οἰκονομικῆς καί κοινωνικῆς τάξης, πού ὑποχρεωτικά ἀρχίζει μέ τήν κατάλυση τοῦ καπιταλισμοῦ καί συνεχίζει στόν σοσιαλισμό, πρίν φθάσουμε στόν κομμουνισμό, δέν κατοχυρώνει προκαταβολικά στήν πράξη τήν ἐπιδίωξη τοῦ σοσιαλισμοῦ, τουλάχιστον ἀπό πλευρᾶς θεωρητικῆς διατύπωσης τοῦ ἴδιου τοῦ Μάρξ. Μέ ἄλλα λόγια ἡ ἴδια ἡ μαρξιστική θεωρία χωλαίνει, παρουσιάζοντας κενό γιά τό πῶς θά λειτουργήσῃ καί θά ἐπιδιώσῃ ὁ σοσιαλισμός στόν μεταβατικό του ρόλο πρὸς τόν κομμουνισμό.

Ἡ γενική καί ἀόριστη ἀποψη τοῦ Μάρξ, ὅπως δγαίνει μέσα ἀπό τά κείμενά του καί ἰδιαίτερα ἀπό τό δοκίμιό του «*Κριτική τοῦ Προγράμματος Γκότα*», ὅτι ἡ ἐπανάσταση τοῦ προλεταριάτου θά εἶναι «*συνεχῆς*» καί ὅτι τό προελταριάτο «*δέν θά ἀποξενωθεῖ τῆς διαχείρισης τοῦ προϊόντος παραγωγῆς του, συμμετέχοντας τόσο στήν παραγωγή ὅσο καί στήν ἐξουσία*», στήν καλύτερη περίπτωση εἶναι ἓνας πολύ γενικός ἀφορισμός, τοῦ ὁποῖου δέν μελετήθηκε πρακτικά ἡ λειτουργικὴ τοῦ πλευρά οὔτε ἀπὸ τοὺς Μάρξ-Ἐνγκελς οὔτε ἀπὸ κανέναν ἄλλο τοῦ μαρξισμοῦ, πλὴν ὀρισμένων ἀντιφρονούντων, ἕως τὴν ἐποχὴ πού ἐπικράτησε ὁ σοσιαλισμός στή Ρωσσία. Ἐτσι, ἐνῶ ὁ Μάρξ ἦταν πολὺ σαφὴς στίς πρακτικὲς λεπτομέρειες καί διαδικασίες κατάλυσης τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος μέ ἐπανάσταση, μέσω τοῦ βιομηχανικοῦ κυρίως προλεταριάτου τῶν μεγάλων πόλεων (συναποτελοῦντος ἰσχυρὴ καί συμπαγὴ μειοψηφία γύρω στὸ 10%), ἐλάχιστα καί ἀόριστα εἶπε σχετικὰ μέ τόν μετασχηματισμὸ τῆς ἀστικῆς νοοτροπίας καί κοινωνίας σέ σοσιαλιστικὴ-κομμουνιστικὴ, ὡς ἐπίσης γιά τίς διαδικασίες, τὴν λειτουργία καί τίς μορφές τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀπὸ τό ἐπαναστατικὸ προλεταριάτο. Ἡ πιὸ συνεπὴς σοσιαλιστικὴ ἐκφραση τέτοιων μορφῶν παρατηρήθηκε στήν Παρισινὴ Κομμούνια, στά Σοβιέτ τοῦ 1905 καί 1917 καί στήν Κίνα τῆς Πολιτιστικῆς Ἐπανάστασης.

Ὁ Λένιν μόλις ἀνέλαβε τὴν εὐθύνῃ τῆς ἐπαναστατικῆς κυβένησης τό 1917, προσπάθησε νά ἀξιοποιήσῃ τὴν ἐπαναστατικὴ δύναμη τοῦ προλεταριάτου παραχωρώντάς του ἐξουσία στήν διοίκηση τῶν ἐργοστασίων καί μέσα στήν κυβέρνησιν. Ἀπὸ τὴν στιγμή ὅμως πού ὁ Στάλιν διαδέχθηκε τόν Λένιν, ἡ ἐπανάσταση ὁδηγήθηκε σέ ἐντελῶς ἄλλο δρόμο ἀπὸ τό νέο ἡγέτη, βάζοντας σταδιακὰ στὸ περιθώριο τό ἐπαναστατικὸ προλεταριάτο, ἀφενὸς, καί ἔξ ἄλλου βιαίως καθυποτάσσοντας καί κολλεκτιβοποιώντας τὴν ἀγροτιά μέ τὴν περίφημη δευτέρῃ ἐπανάστασι τοῦ 1928 (κρατικὴ αὐτὴ τῇ φορὰ καί ὄχι προλεταριακὴ ἢ ἀγροτικὴ). Χρειάστηκε ὅμως νά ἔλθῃ τό 22ο Συνέδριο, γιά νά ἐγκατα-

λειφτεί και επίσημα ή δικτατορία του προλεταριάτου στην ΕΣΣΔ.

Η σταλινική παγκυριαρχία ολοκληρώθηκε στην δεκαετία του '30, όποτε κάτω από τούς διαφαινομένους κινδύνους ενός δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ο Στάλιν έβαλε σέ έντελώς δεύτερη μοίρα τήν οίκοδόμηση του σοσιαλισμού, έστιάζοντας (πολύ σωστά) τήν προσοχή του στήν πολεμική προετοιμασία τής χώρας του πρός αντιμετώπιση τής έπερχόμενης πολεμικής θύελλας. Ο Στάλιν πέτυχε και δικαιώθηκε γιά τίς πολεμικές του προετοιμασίες, μιās και έξασφάλισαν τήν άκεραιότητα τής χώρας του και συνετέλεσαν στήν συντριβή των χιτλερικών όρδών. Ταυτόχρονα όμως άπομακρύνθηκε έντελώς από τό σοσιαλιστικό-κομμουνιστικό δράμα τής όκτωθριανής επανάστασης, ενώ κάτω από τό πρόσχημα τής πολεμικής προετοιμασίας και των κρίσιμων ήμερών πού άνάμεναν τό έθνος, έκμηδένισε τό προλεταριάτο και έξολόθρευσε όλους τούς πολιτικούς του αντιπάλους έλαφρά τή καρδιά. Κοντά δύο δεκαετίες άναγκαστικής έκδιомηχάνισης και όλοκληρωτικού πολέμου στοίχισαν στό λαό τής ΕΣΣΔ πάνω άπό είκοσι έκατομμύρια ζωές και άπερίγραπτες ταλαιπωρίες.

Από τό 1953, πού έφυγε ό Στάλιν, ως τά σήμερα είμαστε μάρτυρες άποσταλινοποίησης τής Σοβιετικής Ένωσης και των άναγκαστικά έγκλωδισθεισών στό σοσιαλιστικό στρατόπεδο χωρών τής Άνατολικής Εϋρώπης (μέ βάση τό περίφημο 20ο Συνέδριο), χωρίς νά καταβάλλεται καμμία είλικρινής προσπάθεια επαναφοράς τής οίκονομίας και τής κοινωνίας στόν όρθόδοξο δρόμο του προλεταριακού σοσιαλιστικού μετασχηματισμού πού χάραξε ό Λένιν, μιās και τά έκάστοτε νέα άφεντικά άκολουθοϋν εύλαβικά τ' άχνάρια του Στάλιν, γιατί προφανώς πολύ τούς βολεύουν.

Ο «ύπαρκτος σοσιαλισμός» σήμερα

Δίνοντας τά χαρακτηριστικά του σημερινού ύπαρκτου σοσιαλιστικού κόσμου πάνω στόν οίκονομικό, διοικητικό και κοινωνικό τομέα θά άρνηθώ έστω και ως άσεισμό νά δεχτώ τό άνέκδοτο πού κυκλοφορεί στήν Άνατολική Γερμανία, ότι δηλαδή, «ό σοσιαλισμός είναι καλύτερος από τό νά δουλεύεις». Όπωςδήποτε, όμως, θά δεχτώ ότι ό μαρξισμός θεωρούσε πάντα τόν σοσιαλισμό ως τήν «άρνηση του καπιταλισμού σέ όλα τά κοινωνικά, οίκονομικά και διοικητικά (κρατικά) επίπεδα». Αϋτή ή άρνηση άνάμεσα στά άλλα βασικώς περιλαμβάνει τά παρακάτω:

1. Κατάργηση τής άτομικής ιδιοκτησίας στά μέσα παραγωγής καθώς και στά εισοδήματα πού προέρχονται από αϋτή.
2. Κατανομή των οίκονομικών πόρων βάση ενός σχεδίου και όχι μέσα από τίς τυφλές δυνάμεις τής άγοράς.
3. Κατάργηση κάθε λογής ταξικών διακρίσεων μέ βάση τήν ισότητα.

Ας δοϋμε λοιπόν τί περίπου έχει συντελεστεί στήν ΕΣΣΔ και στίς άλλες σοσιαλιστικές δημοκρατίες τής Εϋρώπης (ή περίπτωση τής Κίνας είναι έντελώς διαφορετική) κατά τήν πορεία του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού έως σήμερα, άναφορικά μέ τά παραπάνω θέματα-κλειδιά. Η άτομική ιδιοκτησία άναμφισβήτητα άποτελεί τό θεμέλιο τής άστικής κοινωνίας και του καπιταλιστικού συστήματος, γιατί μέσα από αϋτή τήν μορφή ιδιοκτησίας διασφαλίζεται τόσο η έλευθερία του άτομου, στόν όποιο βαθμό επιτυγχάνεται, όσον και ή έλευθερία οίκονομικής δούλησης και δράσης. Άναφερόμενοι στό θέμα τής ιδιοκτησίας στίς σοσιαλιστικές χώρες, θά πρέπει νά προσέξουμε τήν σύγχυση πού επικρατεί άνάμεσα στίς «νομικές κατηγορίες» ιδιοκτησίας και τίς «πραγματικές σχέσεις παραγωγής». Καί βέβαια ό Μάρξ, όταν μιλάει γιά τήν κατάργηση του κεφαλαίου σάν άτομικής ιδιοκτησίας, έννοει τήν «άτομική» ιδιοκτησία, μέ «νομική έννοια». Άλλά αϋτή ή θέση είναι παραπλανητική, γιατί έν προκειμένω αϋτό πού έχει σημασία είναι ή οϋσία

τοῦ πράγματος, δηλαδή ἂν ὑπάρχει κυριότητα ἰδιοκτησίας στὸν σοσιαλισμὸ, ποιὸς τὴν διαχειρίζεται καὶ κυρίως ποιὸς ὠφελεῖται ἀπὸ τὴν ὅποια μορφῇ ἰδιοκτησία, ἔστω κι ἂν τυπικά δὲν ὑπάρχουν τίτλοι κυριότητας.

Στὶς χώρες τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ ἡ ἰδιοκτησία γενικῶς ἔχει περιέλθει στὸ κράτος, ἐνὼ σὲ ἄλλες χώρες ὅπως ἡ Γαλλία, Ἡγγλία, Ἑλλάδα κλπ. τὸ φαινόμενο τῆς κρατικῆς ἰδιοκτησίας περιορίζεται κυρίως σὲ βασικῆς σημασίας ἐπιχειρήσεις. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις εἶναι φανερό, ὅτι πάλι ἔχουμε ἰδιοκτησία, πού ἀπὸ νομικῆς πλευρᾶς εἶναι «συλλογική» καὶ ἀνήκει στὸ λαό, σύμφωνα μὲ τὴν μαρξιστικὴ ἀντίληψη. Ἀλλὰ τὸ θέμα πού ἀνακύπτει εἶναι ποιὸς διαχειρίζεται τὰ μέσα παραγωγῆς, τὴν ἰδιοκτησία, δηλαδή τίς κρατικὲς ἐπιχειρήσεις, γιατί σὲ τελικὴ ἀνάλυση τίποτα δὲν ἐμποδίζει τοὺς διαχειριστὲς τῆς κρατικῆς ἰδιοκτησίας νὰ εἰσπράττουν ὀφέλη ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἰδιοκτησία καὶ δὲν περνᾷ πού οἱ ὠφελοῦμενοι τυπικῶς εἶναι ἅπλοὶ ὑπάλληλοι. Πρόκειται γιὰ τὴν γνωστὴ διεθνῶς περίπτωσι πού ὀνομάζεται «Νομενκλατούρα» καὶ μαζί τῆς, ἀτυχῶς, κουβαλάει κάποια «Νέα Τάξη», ὅπως πρῶτος τὴν χαρακτήρισε ὁ Γιουγκοσλάβος κομμουνιστὴς καὶ ὑπαρχηγὸς τοῦ Τίτο, Μίλοβαν Τζίλας. Μὲ τὴν ἐξέλιξη πού πῆρε ὁ σοσιαλισμὸς στὴν πορεία του πρὸς τὸν κομμουνισμό, ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἰδιοκτησίας, σαφῶς παρουσίασε σοβαρὰ συμπτώματα «πισωγυρίσματος» πρὸς τὸν καπιταλισμὸ. Τοῦτο καταδειχνέται καθαρά, ὅταν συγκρίνουμε τὴν παραπάνω «συλλογικὴ ἰδιοκτησία» τοῦ σοσιαλισμοῦ μὲ κάποια ἰδιαίτερη μορφή, πάλι «συλλογικῆς ἰδιοκτησίας» τοῦ καπιταλισμοῦ μέσα ἀπὸ τίς μεγάλες ἀνώνυμες ἐταιρίες καὶ τίς πολυεθνικὲς, ὅπου ἡ ἰδιοκτησία τοῦ ἀτόμου καὶ περιοσότερο, θὰ ἔλεγα, τοῦ «προσώπου» εἶναι ἀνυπαρκτη.

Περνᾶμε τώρα στὴ δεύτερη παράμετρο τοῦ προβλήματος: τῆς κατανομῆς τῶν οἰκονομικῶν πόρων βάσει σχεδίου, πού στὶς μέρες μας ἔχει πάρει τὸν χαρακτηρισμὸ «σοσιαλισμὸς τῆς ἀγορᾶς». Ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ ὅρος εἶναι ἀντιφατικός, μιᾶς καὶ ἡ ἀγορὰ εἶναι ἄξονικὸς θεσμὸς τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας καὶ ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι μία κοινωνία πού ἀντικαθιστᾷ τὸν τυφλὸ αὐτοματισμὸ τῆς ἀγορᾶς μὲ ἓνα συνειδητὸ σχέδιο. Στὶς μέρες μας ὁ ἀνὰ τὴν ὑψηλὴ ὑπαρκτὸς σοσιαλισμὸς δρῖσκειται μπροστὰ στὸ δίλημμα «ἀγορὰ-σχέδιο» καὶ ἀνάλογα μὲ τίς περιστάσεις πότε δίνει προτεραιότητα στὴν ἀγορὰ καὶ πότε στὸ σχέδιο. Πράγματι ἀνατρέχοντας στὴν πρόσφατη οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία τῶν σοσιαλιστικῶν χωρῶν παρατηροῦμε, ὅτι στὴν περίπτωσι πού ἀφέθηκαν οἱ δυνάμεις τῆς ἀγορᾶς νὰ πρωταγωνιστήσουν, ἡ οἰκονομία μῆτρε μονοδρομικά καὶ ἀνεπιστρέπτει στὰ κανάλια τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τίς παγίδες του – γιὰ παράδειγμα ἡ Γιουγκοσλαβία, ἡ ὁποία ὄχι μόνο ἔχει δεχτεῖ τεράστιες ἐπενδύσεις ἀπὸ καπιταλιστικὲς χώρες (ἰταλικές, ἀμερικάνικες κλπ.), ἀλλὰ προβλέπει καὶ ἐξαιρετικὴ, προνομιακὴ, μεταχείρισι τῶν ξένων ἐπενδύσεων μὲ εἰδικὸ νόμο, ὁ ὁποῖος ἐπιτρέπει στὸν ξένον ἐπιχειρηματία νὰ κατέχει μέχρι τὸ 49% τῶν μετοχῶν καὶ ταυτόχρονα τὸν ἀπόλυτο ἔλεγχον τοῦ κόστους παραγωγῆς. Ἡ κρατικὴ ἐπιχείρησι παραγωγῆς ἀγροτικῶν ροῦχων (αὐτόνομη καὶ αὐτοδιοικουμένη ἀπὸ τοὺς ἐργάτες), ἐπειδὴ ζημιῶνε ἀπὸ τὰ λαϊκά ροῦχα πού ἐφτιαχνε, γύρισε τὴν παραγωγή σὲ καφτὰ σόρτς πολυτελείας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κερδίσει καὶ νὰ ἐπιβιώσει.

Στὴν περίπτωσι τῆς Τσεχοσλοβακίας, ἔχουμε διαίαι ἀνακοπή τῆς οἰκονομικῆς πορείας μὲ βάση τὸν σοσιαλισμὸ τῆς ἀγορᾶς, γιὰ νὰ κλίνει ἡ πλάστιγγα ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς τοῦ «σχεδίου», προφανῶς γιὰ νὰ προληφθεῖ ἡ παλινὸρθωσι τοῦ καπιταλισμοῦ, ὕστερα ἀπὸ τὴν πικρὴ ἐμπειρία τῆς Γιουγκοσλαβίας. Στὴ Σοβιετικὴ Ἑνωσι τὸ παιχνίδι ἐπὶ τοῦ παρόντος παίζεται καὶ στὰ δύο ταμπλῶ ἀνάλογα μὲ τίς περιστάσεις. Πότε δίνεται ἐμφασι στὴν «ἀγορὰ», ὅπως συμβαίνει σήμερα, καὶ πότε στὸ «σχέδιο» ἢ μᾶλλον στὴν ἀγορὰ ἡσσονος ἐντασις. Στὴν ἰδιόρρυθμη κινεζικὴ οἰκονομία, ἀφοῦ ὁ λαὸς πέρασε ἀπὸ μία 20ετὴ περίοδο συνεχοῦς ἐπανάστασις ἢ ἐπικράτησι τῶν ἐρυθροφροῦρῶν, μέσα σὲ μεγάλη κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ σύγχυσι, σήμερα τὸ σλόγκαν εἶναι: «Κάνουμε οἰκονομι-

κή ανάπτυξη όπως μάς βολεύει καλύτερα. Άλλο πράγμα ή εξουσία και άλλο ή οικονομία». Ή πιο απλά πρόκειται για οικονομική πολιτική «των ανοιχτών θυρών» και του κέρδους.

Ή άποψη των Κινέζων είναι σοφή, σέ τελική ανάλυση, γιατί ξέρουν πολύ καλά, ότι όλα τὰ βασικά οικονομικά εργαλεία του καπιταλισμού είναι απαραίτητα και στο σοσιαλισμό (τιμές, νόμισμα, μισθοί, εισαγωγές, εξαγωγές, επενδύσεις ντόπιες και ξένες, διαφήμιση, τόκος, κέρδος ατομικό και συλλογικό κλπ.) αν θέλει να προκόψει, και από κει και πέρα είναι θέμα της εξουσίας, αν θά επιτρέψει την όλοσχερή παλινόρθωση του καπιταλισμού, μέ ποιό ρυθμό, διαδικασίες κλπ. Άλλά οι παραπάνω απόψεις των Κινέζων, ενώ μπορούν να ισχύουν στην άχανή Κίνα μέ τίς κοινωνικές της ιδιαιτερότητες και παραδόσεις, δέν ισχύουν προκειμένου για τίς χώρες της κεντρικής Ευρώπης, και αυτής της ίδιας της Ρωσίας, γιαντό και έχουμε τό φαινόμενο της μισοκαπιταλιστικής Γιουγκοσλαβίας, τίς εισβολές των σοβιετικών τάνκς στην Ούγγαρία και Τσεχοσλοβακία, τίς δύο «έπαναστάσεις» των έργατών – προλεταρίων στην Πολωνία, την παθητική οικονομική αντίσταση της Ρουμανίας και την πειραματικώς τροχοδρομημένη Ούγγαρία της σημερινής προς ένα άνετο σοσιαλισμό της αγοράς του ατομικού κέρδους, σέ επίπεδο μικρομεσαίας έπιχείρησης. Όσο για την μητρόπολη του διεθνούς σοσιαλισμού, μιλούν οι πρόσφατες οικονομικές απόψεις του προϊσταμένου του Κρεμλίνου, περί της ανάγκης του κέρδους, περί της ανάγκης οι κρατικές έπιχειρήσεις να λειτουργούν χωρίς ζημιές και ύψηλά κοστολόγια, περί του άδιεξόδου της γεωργίας πού λόγω δυσλειτουργίας της τό ψωμί των σοβιετικών πολιτών εισάγεται από την Άμερική κλπ. Όμως γεγονός παραμένει, ότι οι Ευρωπαϊκές χώρες του ύπαρκτου σοσιαλισμού όριστικά και άμετάκλητα πιστεύουν, λειτουργούν και διώνουν μέ βάση τό σοσιαλισμό της αγοράς, ενώ ταυτόχρονα αποδείχτηκε ότι ή στρατιωτική δύναμη είναι έντελώς άνίκανη να αντιμετώπισει τὰ οικονομικά και πολιτικά προβλήματα, μακροπροθέσμως. Ό Λένιν μέ την «Νέα Οικονομική Πολιτική» (ΝΕΠ) είχε έντοπίσει τό πρόβλημα στή φάση του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού, γιαντό και έπέμενε στην συνεχή έπαναστατική διαδικασία του προλεταριάτου, για να άποφευχθούν τὰ πισωγυρίσματα, κάτι πού μερικώς τό πέτυχε ό Μάο στην Κίνα όσο ζούσε.

Ή μαρξισμός «έπιστήμη της έπανάστασης»

Ή κατάργηση των κάθε λογής ταξικών διακρίσεων μέ βάση την ισότητα άποτελεί την τρίτη βασική παράμετρο στην διαδικασία μετάβασης από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό. Πρόκειται για την γνωστή «άταξική κοινωνία» πού όραματίστηκε ό Μάρξ, και πριν από αυτόν ό Χριστιανισμός, όπου όλοι είναι περίπου ίσοι, καταργουμένων των άστικών διακρίσεων όπως: χειρωνακτική και πνευματική εργασία, άστος και έπαρχιώτης, πλούσιος και φτωχός κλπ. Ό Λένιν λέει («Κράτος και Έπανάσταση») ότι ή έπικράτηση του προλεταριάτου άποτελεί την προϋπόθεση στην πορεία για την άταξική κοινωνία. Πράγμα πού σημαίνει, ότι τό προλεταριάτο πρέπει να διατηρεί σταθερά τον έλεγχο του προϊόντος παραγωγής του και ταυτόχρονα να συμμετέχει στή διοίκηση γενικώς. Όμως, όπως είδαμε παραπάνω, για λόγους πού δέν είναι του παρόντος (σχετικώς σπουδαία εργασία άποτελεί ή «Νέα Οικονομία» του Προεμπραζίνσκυ, πού εκδόθηκε γύρω στή 1925 στή Ρωσία – ό συγγραφέας ήταν μέλος της άριστερης αντιπολίτευσης και χάθηκε στή διάρκεια των σταλινικών άναδομήσεων) τό προλεταριάτο μέσα σέ έξη περίπου χρόνια από την Όκτωβριανή έπανάσταση μπήκε στο περιθώριο, καταπιέστηκε και έξαφανίστηκε από τό πολιτικό προσκήνιο και από τή διοίκηση των οικονομικών πραγμάτων, για να πάρει τή θέση του ή γραφειοκρατία. Σέ τοϋτο συνετέλεσαν ή άπάθεια των

μαζῶν (μετὰ τὸν πρῶτο ἐνθουσιασμό), ἡ ταλαντευόμενη παραγωγικότητα, ἡ οἰκονομικὴ στασιμότητα καὶ ἄλλα συμπτώματα μιᾶς ἐπερχόμενης κρίσεως, σέ σημεῖο πού ἐγινε αὐτοπόδεικτο, ὅτι οἱ ἐπαναστᾶτες προλετάριοι εἶναι μὲν γενναῖοι ἀλλὰ ἀκατάλληλοι καὶ ἄσχετοι γιὰ νὰ διοικήσουν ἐπιχειρήσεις καὶ κράτος.

Ἡ ἐπικράτηση τῶν γραφειοκρατῶν ἦρθε ὡς φυσικὴ συνέπεια καὶ τὸ πρῶτο πρόβλημα πού ἀντιμετώπισαν ἦταν, ἂν θὰ στηρίζονταν στοὺς κανόνες τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ κέρδους ἢ στὴ σχεδιασμένη οἰκονομία. Ἀλλὰ, ὅπως προειδοποιεῖ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ στὴ «*Δέκατη Ὀγδόη Μπρυσμαῖρ*», ἡ παράδοση ὅλων τῶν νεκρῶν γενεῶν βαθαίνει σὰν ἐφιάλης πάνω στο μυαλό τῶν ζωντανῶν, πού σημαίνει ὅτι οἱ σοβιετικοὶ πολῖτες κουβάλαγαν μέσα τους τὴν ἀστικὴ καὶ μικροαστικὴ συνείδηση. Ἔτσι λοιπόν οἱ γραφειοκράτες υἱοθέτησαν τὸν πρῶτο δρόμο, τῆς ἀγορᾶς καὶ ὄχι τοῦ σχεδίου, ἐπειδὴ δὲν μπορούσαν νὰ δοῦν κανένα ἄλλο τρόπο γιὰ νὰ λειτουργήσουν καὶ κατ' ἐπέκταση νὰ διατηρήσουν τὴν ἐξουσία καὶ τὰ προνόμιά τους. Καὶ τὸ ἀντίτιμο αὐτῆς τῆς ἐπιλογῆς, δέβαια, εἶναι, εἴτε ἀρέσει εἴτε ὄχι, νὰ μποῦν οἱ χῶρες τους στὸν καπιταλιστικὸ δρόμο.

Πάντως ὁ ἀποφασιστικὸς καὶ κυρίαρχος παράγοντας ἐν προκειμένῳ ἴσως νὰ μὴν εἶναι οἰκονομικὸς ἀλλὰ πολιτικὸς. Γιατί χάνοντας τὸ προλεταριάτο τὴν ἐξουσία, ἐπέτρεψε τὴν ἀναρρίχηση σ' αὐτὴν μιᾶς νέας ἀστικῆς τάξης ἀποτελούμενης ἀπὸ στρατιωτικούς, ἀστυνομικούς, διευθυντὲς ἐπιχειρήσεων, κομματικούς παράγοντες καὶ συγγενεῖς αὐτῶν, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ρεβιζιονιστικὴ ἡγεσία τῶν Κομμουνιστικῶν Κομμάτων τῶν χωρῶν τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, καὶ ἰδιαίτερα τῆς ΕΣΣΔ, νὰ εἶναι σήμερα ὄργανο αὐτῆς τῆς νέας ἀστικῆς τάξης, ἡ ὁποία οὐδεμία σχέση καὶ συνάφεια ἔχει μὲ τὸ προλεταριάτο.

Τὸ γεγονός ὅτι ὁ μικρότερος μὲ τὸν μεγαλύτερο μισθὸ στὴν ΕΣΣΔ βρίσκονται σέ σχέση 1:5, ὅταν στὸν Ἑλληνικὸ Δημόσιο Τομέα εἶναι περίπου 1:3,5, ἡ ἀκόμη, ἐντελῶς ἐνδεικτικά, ὁ μακαρίτης Μπρέζνιεφ ἦταν συλλέκτης πολυτελῶν λιμουζινῶν, ἔστω καὶ δωρεάν, ἀποδείχνουν ὅτι τὸ κήρυγμα γιὰ τὴν περιήφιση «Ἰσότητα» ἦταν παραμύθι. Καὶ γιὰ τοῦ λόγου τὸ ἀληθές θὰ ἀναφέρω τὴν ἀποψη τοῦ Στάλιν περὶ ἰσότητας: Πρόκειται γιὰ μίαν ἀντιδραστικὴ, μικροαστικὴ ἀνοησία, ἄξια γιὰ μίαν πρωτόγονη ὁμάδα ἀσκητῶν, ἀλλὰ ὄχι γιὰ μίαν σοσιαλιστικὴ κοινωνία ὁργανωμένη πάνω σέ μαρξιστικὲς ἀρχές (Ἰσαάκ Ντούτσσερ: *Στάλιν, Μία Πολιτικὴ Βιογραφία*, σελ. 338).

Ἡ σταλινικὴ αὐτὴ ἀντίληψη συνετέλεσε σέ μίαν αὐξανόμενη στρωματοποίηση τῆς κοινωνίας καὶ μίαν σταδιακὴ ἀποπολιτικοποίηση τῶν μαζῶν. Αὐτὲς οἱ τάσεις, ἀντίθετες στὴν πορεία γιὰ τὸν κομμουνισμό, βοήθησαν τίς προνομιούχες ὁμάδες στὴ γραφειοκρατία, στὴ διεύθυνση τῶν ἐπιχειρήσεων, στὰ διάφορα ἐπαγγέλματα, στὸ στρατό καὶ στὸ κόμμα νὰ παγιώσουν τὴ θέση τους στὴν κοινωνία καὶ νὰ περάσουν τὰ προνόμιά τους στὰ παιδιά τους. Ἡ νέα κυρίαρχη τάξη (κρατικὴ Ἀστικὴ Τάξη) δὲν χρειάζεται νὰ ἔχει τίτλους ἰδιοκτησίας καὶ περιουσίας γιὰ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς τάξη. Ὑπάρχουν ἄλλοι τρόποι στὸ σοσιαλιστικὸ σύστημα, καὶ σπουδαιότερος εἶναι ἡ διάκριση στίς εὐκαιρίες γιὰ τὸ δικαίωμα στὴν μόρφωση καὶ παραπέρα ἡ κληρονομικὴ διαδοχὴ σέ θέσεις – κλειδιά μέσα στὸ κόμμα, στὴν οἰκονομία καὶ στὸ στρατό.

Ἡ μαρξιστικὴ θεωρία ἀρχισε μὲ τοὺς Μάρξ καὶ Ἐνγκελς τὸ 1848, συνεχίστηκε μὲ τὸν Λένιν καὶ ἄλλους πολλοὺς καὶ ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1917 ἕως σήμερα ἐξελίσσεται αὐτόνομα καὶ δάσει τῶν γεγονότων στὸν χῶρο τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ. Αὐτὸ συμβαίνει, γιατί ὁ μαρξισμός, ὅπως ἀρχικὰ γράφτηκε ἀπὸ τὸν Μάρξ, ἦταν ἡμιτελής, ἐστιάζοντας τὴν προσοχὴ του στὴν ἀνάλυση τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τὴν κατεδάφισή του ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸ προλεταριάτο. Εἶπε ὅμως ἐλάχιστα γιὰ τὴν οἰδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ. Καὶ ἐδῶ ἂς θυμηθοῦμε τὸν ἐπαναστᾶτὴ Νάσερ, πού στὴν βιογραφία του γράφει, ὅτι ἡ χειρότερη μέρα τῆς ζωῆς του ἦταν, ὅταν ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία, γιατί δὲν ἔξερε τί νὰ κάνει. Ἔτσι ὁ μαρξισμός ἀποδείχεται ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐπανάστασης καὶ στὴν συνέχεια «γαῖα πυρὶ μιχθήτω».

Ύστερα από τήν παραπάνω ανάλυση προκύπτει, ότι κατά τήν ἐφαρμογή του ὁ μαρξισμός, στήν περίοδο 1917 ἕως σήμερα, μέ βάση τήν Εὐρωπαϊκή ἐμπειρία καί ἰδιαίτερα τῆς ΕΣΣΔ, δέν κατόρθωσε νά ἀποδείξει, ὅτι πορεύεται σωστά στό δρόμο τοῦ σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ πρὸς τόν κομμουνισμό. Κι αὐτό, γιατί οὔτε ἡ οἰκονομία πορεύεται μέ βάση τό «σχέδιο», ἀλλά τίς «καπιταλιστικές δυνάμεις τῆς ἀγορᾶς», οὔτε ἡ κατάργηση τῶν ταξικῶν διακρίσεων καί ἡ ἰσότητα ἐπετεύχθη, οὔτε ἡ ἰδιοκτησία καί ἰδίως τὰ ὀφέλη ἀπό τήν ὅποια ἰδιοκτησία καταργήθηκαν, ἄσχετα μέ τή νομική πλευρά τοῦ θέματος. Ἀντιθέτως ὁ σοσιαλισμός πισωδρόμησε (διαφεύδοντας τό ὄραμα τῆς ἐπανάστασης τοῦ «Ὀχτωβριανοῦ Προλεταριάτου»), παλινορθώνοντας τόν καπιταλισμό. Οἱ λαοί τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ σήμερα πορεύονται τό δρόμο τοῦ «Μικροαστικοῦ Κρατικοῦ Καπιταλισμοῦ» μέ ὅλα τὰ ἐλαττώματα τοῦ ὀρθόδοξου καπιταλισμοῦ, ἔχοντας ἐπὶ πλέον στερηθεῖ τῆς ἐλευθερίας των, ἐνῶ ταυτόχρονα ζοῦν σέ μία οἰκονομία σαφῶς χαμηλῆς ἀποδοτικότητας σέ σχέση μέ τίς ἐγγενεῖς δυνατότητες πού ὑπάρχουν, λόγω ἐλλείψεως κινήτρων καί προσωπικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Εἶναι πράγματι ἀτύχημα γιά τήν ἀνθρωπότητα, πού τόσο οἱ κόποι ἑκατομμυρίων μαρξιστῶν ὅσο καί οἱ ταλαιπωρίες τῶν μὴ μαρξιστῶν πῆγαν ἐπὶ ματαίω. Μακάρι νά εἶχε ἐπικρατήσῃ ὁ μαρξισμός, ὥστε νά ἔχουμε νά διαλέξουμε ἀνάμεσα σέ δύο ἐντελῶς διαφορετικά οἰκονομικά, κοινωνικά καί πολιτικά συστήματα. Ἀτυχῶς, ὁ μαρξισμός ἀποδείχθηκε ψευδεπίγραφη ὑπόσχεση καί τελικά «καπιταλιστική αἵρεση», κάτι σάν τήν Λουθηριανή μεταρρύθμιση ἐναντίον τοῦ Παπισμοῦ, προκειμένου καί στίς δύο περιπτώσεις νά ἀμφισβητηθεῖ ἡ ἐξουσία τοῦ ἐνός συστήματος καί νά μοιραστεῖ στά δύο. Καί στίς δύο περιπτώσεις οἱ λαοί τῆς Γῆς σέ τίποτα δέν ὠφελήθηκαν. Κερδισμένοι πάντα γοαίνουν οἱ ἐξουσιαστές. Δυστυχῶς χάθηκε πολύτιμος χρόνος (κάπου ἐνάμισος αἰώνας), πού θά μπορούσε νά ἀναλωθεῖ στήν μελέτη βελτίωσης τοῦ ἀστοκαπιταλισμοῦ καί ἀναζήτησης ἄλλων οἰκονομικοπολιτικῶν συστημάτων διώσεως τοῦ κόσμου.

ΜΙΧ. Π. ΔΕΛΗΣΑΒΒΑΣ

Μνήμη

Καθότανε μπροστά στο τζάκι
κι ἄναβε στή φωτιά μιά-μιά τίς περικοβελόνες.
«Ὅχι», τοῦ λέει, «πατέρα, ἡ θέση σου ἦταν ἐδῶ τότε.
Ἐκεῖ καθόταν ἡ μάνα μας καί σέ περίμενε.
Πέρασε καιρὸς καί τὰ ἔχρισες».
Γύρισε τότε τὰ μάτια πάνω μου καί μὲ κοίταζε παράξενα.
«Ἀλήθεια, πέρασε, ἀγόρι μου», εἶπε θλιμμένα.
«Καὶ πού θά κρεμάσουμε πιά αὐτὲς τίς μικρὲς ἔργους
πού μᾶς κράτησαν ἀνάμεσά σας.
Γι' αὐτὸ ἄσε νά κάνω ἐγὼ αὐτὴ τὴ δουλειά καί γιὰ κείνην.
Δὲν ἀκοῦς; Ἐξέο εἶναι νύχτα
Ἄντε, σῦρε νά πέσεις καί κλείσε πιά τὸ βιβλίο.
Ἐχει κι αἴριο μέρα».
Ἐκανα νά τοῦ πῶ πὲς πάλι μεταχειρίζοταν τὰ λόγια τῆς μάνας μας,
μὰ εἶχε κι ὅλας γυρίσει τίς πλάτες.
Ἐμεινε ἐκεῖ, κι ὁ ἴσκιος του τριμπάριζε στὸν τοῖχο, ἀπάναντι.
Ὡσπου κοίμνησε ἀνάμεσα στὰ δοκάρια τῆς στέγης.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΤΟΚΑΣ

(τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν)

Ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς στὰ χρόνια τῶν μεγάλων κατακτήσεων τῆς Ἐπιστήμης



«Ἡ Ἐπιστήμη». Ἔργο τοῦ Véronèse

Η νόηση ποὺ ἐπέβαλε τὸν ἄνθρωπο ὡς τὴν ἀνώτερη συνειδητὴ ὑπαρξή, σ' ὁλόκληρη τὴν ἐξελικτικὴ τῆς πορείας ἀναζήτησε τὴ γνώση γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸν κόσμο. Διαμόρφωσε θρησκευτικὲς καὶ ἠθικὲς ἀντιλήψεις, ποὺ καθόρισαν μὲ αὐθεντικὸ καὶ ἀπόλυτο τρόπο τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἔλλογου ὄντος ὡς τὴν ἐποχὴ ποὺ γεννήθηκε ἡ ἐπιστήμη. Ἡ θρησκεία ἀπαντᾷ σὲ ὅλα τὰ μεγάλα ἐρωτήματα, χωρὶς νὰ ἔχει ἀνάγκη τῆς λογικῆς ἀπόδειξης, γιατί τὸ κῆρος τῶν ἀπαντήσεων ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν αὐθεντία τοῦ Θεοῦ. Ἀντιθέτως ἡ ἐπιστήμη εἰσάγει τὴν ἔρευνα καὶ κατακυρώνει τὶς θεωρίες τῆς μὲ τὴν λογικὴ συνέπεια καὶ τὴν ἐπαλήθευση. Δυστυχῶς ὅμως ὑπάρχουν πρωταρχικὰ ἐρωτήματα, στὰ ὁποῖα, παρ' ὅλο ποὺ ἡ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ, ἡ λύση τῆς θείας ἀποκάλυψης εἶναι σκάνδαλο γιὰ τὸν ὀρθὸ λόγον, ὁ ὁποῖος καταξιώνεται ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους προβλήματα χρεώνεται ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς, γιὰ νὰ τὰ φωτίσῃ. Ἡ θεώρηση τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων ἀπὸ τοὺς διανοητὰς ποικίλλει ἀνάλογα μὲ τὴν προσέγγισή στὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη ἢ τὴν θεολογικὴ παραδόχῃ. Ὁ χώρος τῆς φιλοσοφίας βρίσκεται ἀνάμεσα στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ θεολογία. Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὅσο ἡ ἐπιστήμη πλουτίζεται μὲ ὀριστικὲς γνώσεις, τόσο ἡ φιλοσοφία ἀπαλλάσσεται ἀπὸ προβλήματα φαινομενικῶς ἄλυτα, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ συρρικνώνεται, γιατί συνεχῶς γεννιοῦνται καινούργια, πολὺ δυσκολότερα.

Ἡ ἐπιβολὴ τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης καὶ μεθόδου στὴν φιλοσοφικὴ ἔρευνα συντελεῖ στὴν διαλεύκανση καὶ βαθύτερη κατανόηση τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων, γιατί ἡ προσέγγισή τους γίνεται μὲ τὴν ἐπαγωγικὴ καὶ παραγωγικὴ σκέψη, ποὺ κυριαρχοῦν στὴν ἐπιστήμη. Ὅσο οἱ φιλοσοφικὲς ὑποθέσεις πλησιάζουν τὶς ἐπιστημονικὲς, τόσο τὸ φιλοσοφικὸ θεώρημα, ὡς λογικὸ παράγωγον, γίνεται πειστικότερο. Δηλαδή τὸ κῆρος τοῦ φιλοσοφικοῦ οἰκοδομήματος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θεμελίωσή του καὶ τὴ λογικὴ συνέπεια. Ἡ ἐπιστήμη ἐξασφαλίζει γνώση πολὺ περιορισμένη, ἐνῶ ἡ φιλοσοφία τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐπιτρέπει νὰ στοχαστοῦμε τὰ πρὸ σημαντικὰ πράγματα, χωρὶς τὴν ἐπιβολὴ τοῦ θεολογικοῦ ἀξιώματος ἢ τοῦ συστηματικοῦ δόγματος. Ἡ ὀδυνηρὴ ἀβεβαιότητα μπροστὰ στὸ φόβο καὶ τὴν ἐλπίδα εἶναι προτιμότερη ἀπὸ τὰ δεκανίκια ἐνὸς παρήγορου παραμυθιοῦ.

Ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη βάλλεται τόσο ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη, παρ' ὅλη τὴ βοήθεια ποὺ τῆς προσφέρει μὲ τὶς γνώσεις τῆς, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν θεολογία, ἡ ὁποία

ενοχλείται, όταν δέν τήν ύπηρετεί. Ἡ μεγάλη ἀξία τῆς φιλοσοφίας φαίνεται ἀπό τήν αἰτιώδη σχέση της μέ τò ἰδεολογικό σύστημα τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Δηλαδή ἡ φιλοσοφία καθορίζει σέ μεγάλο βαθμό τίς συνθῆκες ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, καί ἀντιστρόφως. Καί ἐπειδή ἡ ζωή τῶν κοινωνιῶν ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης, ἐπεται ἡ ἀμοιβαία αἰτιότητα τῆς φιλοσοφίας καί τῆς ἐπιστήμης. Τò θέμα ποῦ θά μᾶς ἀπασχολήσει εἶναι, νά δοῦμε καί νά μελετήσουμε τήν πορεία τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης κατὰ τήν διάρκεια τῶν μεγάλων ἐπιστημονικῶν ἐπαναστάσεων ἀπό τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ἕως σήμερα.

* * *

Εἶναι ἀπαραίτητο, προτοῦ προχωρήσουμε στή μελέτη τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, νά δοῦμε συντόμως τί συνέβη στή φυσικομαθηματική ἐπιστήμη. Στήν αἰτιοκρατική ἐπιστήμη ἐπικράτησε νά ὑποθέτουμε, πῶς κάθε γεγονός εἶναι ἀποτέλεσμα κάποιου συνόλου αἰτιῶν καί ὅτι αὐτές ἐπιδρουν ἀνεξάρτητα ἢ μιᾷ ἀπό τήν ἄλλη. "Αν γνωρίζουμε ἀπό πρῶτα τò σύνολο τῶν αἰτιῶν, μπορούμε νά προβλέψουμε ἐπακριβῶς τò γεγονός. Αὕτη ἡ ἀρχή ἐπαληθεύεται μέ καλή προσέγγιση στά μηχανικά φαινόμενα. Π.χ. στή μελέτη τῆς κίνησης τῶν οὐρανίων σωμάτων. "Αν ὅμως μελετήσουμε τὰ ἀτομικά φαινόμενα μέ μεγάλη ἀκρίβεια καί σέ μεγάλο βάθος, θά διαπιστώσουμε, πῶς ἡ παραπάνω ἀρχή δέν ἰσχύει καί ὅτι ἡ προσέγγιση τοῦ φαινομένου μέ τή βοήθεια αὐτῆς τῆς ἀρχῆς δέν εἶναι ἱκανοποιητική. "Ετσι μπορούμε νά ποῦμε, πῶς ἡ ἀνάλυση καί ἡ ἀνασύνθεση τῶν αἰτιῶν τῶν φαινομένων ἔχει περιορισμένη ἐφαρμογή ἢ ἀκόμα ἡ ἀνάλυση καί ἡ ἀνασύνθεση τῶν νόμων, ποῦ ἐφαρμόζονται στή λειτουργία τῆς φύσης, δέν ὀδηγοῦν πάντοτε σέ ἱκανοποιητικά ἀποτελέσματα, ἀλλά σέ μιᾷ προσέγγισι, ποῦ εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογη τοῦ βάθους καί τῆς ἀκρίβειας ποῦ ἀπαιτοῦμε στήν ἐρευνά μας. Ἡ μελέτη τῆς κβαντομηχανικῆς συνεχῶς μᾶς ἀπομακρύνει ἀπό τίς βασικές ἀρχές τῆς κλασσικῆς μηχανικῆς.

Γιά νά μπορέσουμε νά βάλουμε τάξη στὸν κόσμο τῶν κβάντων, πρέπει νά ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὸν κλασσικὸ τρόπο θεώρησης τῶν πραγμάτων, ποῦ διαμορφώθηκε μέσα στήν ἐξέλιξη τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης. Μιᾷ σειρᾷ ἀπὸ φαινόμενα ὀδηγοῦν σέ παράδοξα, ποῦ δέν μποροῦν νά ἐρμηνευθοῦν. Π.χ., τὸ φῶς μπορεῖ νά θεωρηθεῖ σὰν ἡλεκτρομαγνητικὸ κύμα καί σὰν «κβάντα φωτός», δηλαδή «*πακέτα ἐνέργειας*», ποῦ κινοῦνται μέ μεγάλη ταχύτητα μέσα στὸ χῶρο. "Ετσι ἄλλα φαινόμενα ἐξηγοῦνται μέ τὴν κυματική ὑφή τοῦ φωτός (συμβολὴ τοῦ φωτός) καί ἄλλα μέ τὴν κβαντική. Πῶς εἶναι δυνατόν τὸ φῶς νά εἶναι καί κύμα καί κβάντα; Ὁ Ἀϊνστάιν γνώριζε αὕτη τὴν ἐσωτερικὴ ἀντίφαση τῆς θεωρίας τοῦ φωτός καί τὴ δέχθηκε σὰν κάτι ποῦ θά γίνεῖ κατανοητὸ μέ καινούργιους δρόμους σκέψης. Ὁ Χάϊζενμπεργκ διατύπωσε τὴν ἀρχὴ τῆς ἀβεβαιότητος, ποῦ φαίνεται πῶς κλονίζει τὴν κλασσικὴ ἀντίληψη τῆς αἰτιότητος καί ὅτι βάζει περιορισμοὺς στήν ἐφαρμογὴ τῶν βασικῶν ἐννοιῶν τῆς κλασσικῆς φυσικῆς τοῦ Νεύτωνα. Συγκεκριμένα εἶναι δυνατόν νά φαντασθοῦμε τὴ θέση καί τὴν ταχύτητα ἑνὸς ἡλεκτρονίου, δέν μπορούμε ὅμως νά μετρήσουμε μέ ἀκρίβεια ταυτοχρόνως τὰ δύο αὐτὰ μεγέθη, δηλαδή ὅσο μεγαλύτερη ἀκρίβεια ἔχουμε στή μέτρηση γιὰ τὴ θέση, τόσο μικρότερη ἀκρίβεια ἔχουμε στή μέτρηση τῆς ταχύτητας. Παρόμοιες σχέσεις

διατυπώθηκαν και για άλλες πειραματικές καταστάσεις, οι οποίες όλες μαζί συνθέτουν την αρχή της άβειαιότητας:

“Ας υποθέσουμε πώς με μία παρατήρηση προσδιορίζουμε την αρχική θέση και ταχύτητα ηλεκτρονίου. Όπως είπαμε, ο προσδιορισμός δεν είναι απόλυτως ικανοποιητικός, γιατί περιέχει τις ανακρίβειες της άβειαιότητας και τα λάθη των μετρήσεων του πειράματος, γι’ αυτό διατυπώνουμε μία συνάρτηση «πιθανότητας», ή οποία εκφράζει την πειραματική κατάσταση μαζί με τα λάθη στο χρόνο της μέτρησης. Μπορούμε με τη συνάρτηση πιθανότητας να κάνουμε μία πρόβλεψη για την πιθανότητα που έχει να βρίσκεται σε κάποιο επόμενο χρόνο το ηλεκτρόνιο σ’ ένα συγκεκριμένο σημείο (του θαλάμου νέφωσης). Πρέπει όμως να ξέρουμε, πώς η συνάρτηση πιθανότητας δεν παριστάνει μία πορεία συμβάντων στο χώρο, αλλά τη δυνατότητα για συμβάντα. Είναι φανερό πώς η έννοια της τροχιάς ηλεκτρονίου είναι προβληματική, και δεν βρίσκεται κανείς σ’ αντίφαση με την εμπειρία, αν ισχυρισθεί πώς δεν υπάρχει καθόλου ηλεκτρονική τροχιά με την συνηθισμένη έννοια. Με τη θεώρηση της συνάρτησης πιθανότητας γίνεται μία προσπάθεια αιτιοκρατικής περιγραφής του φαινομένου, γιατί ο νόμος της αιτιότητας δεν ισχύει στην κβαντομηχανική όπως στην κλασσική μηχανική¹.

Στην κλασσική φυσική ο παρατηρητής παραμένει έξω από την εξέλιξη των συμβάντων μιας πραγματικότητας και μπορεί να διαπιστώνει συμμετρίες ως προς τον χωρόχρονο κάτω από μία αιτιοκρατική έρμηνεία του φαινομένου. “Όταν όμως είναι υποχρεωμένος να μπει μέσα στο φαινόμενο και να συμμετέχει σ’ αυτό (γιατί διαφορετικά είναι αδύνατη η παρατήρηση), τότε δεν υπάρχουν οι συμμετρίες της κλασσικής μηχανικής και δεν μπορεί ούτε να μελετήσει ούτε να εξηγήσει το φαινόμενο με τη λογική του ανεξάρτητου παρατηρητή, δηλαδή με ένα απόλυτο ξεχώρισμα του υποκειμένου και του αντικειμένου.

“Ο τρόπος με τον οποίο παρατηρούμε τη φύση, είναι καθοριστικός για την εκδήλωσή της ή την έκφρασή της. “Ο κόσμος της φυσικής του αιώνα μας δεν συλλαμβάνεται διαισθητικώς αλλά μόνο νοητικώς, με την βοήθεια λογικών σχημάτων, τα οποία δικαιολογούν πειραματικά δεδομένα και προβλέπουν συμβάντα.

Οί συνεχείς επαναστάσεις στη φυσική συνοδεύτηκαν με την κρίση των μαθηματικών και της λογικής². Τα λογικά και ερμηνευτικά παράδοξα υπέσκαπταν περισσότερο από μισό αιώνα τα θεμέλια των επιστημονικών θεωριών. Οί λογικές αντινομίες ήταν πραγματικά προβλήματα, στα οποία στηρίχτηκαν πολλοί, για να διαβάλουν τη γνώση και να κλονίσουν την πεποίθηση του ανθρώπου στον όρθο λόγο. “Η κρίση του λογικού οργάνου ήταν δραματική, γιατί η γνώση έχανε το στήριγμα της παραγωγικής σκέψης.

1. “Ο Χαϊζενμπεργκ λέγει: “*Η χωροχρονική περιγραφή των ατομικών φαινομένων είναι συμπληρωματική προς την αιτιολογική και αιτιοκρατική περιγραφή τους. “Η συνάρτηση πιθανότητας πληροί τοις όροις μιᾶς εξίσωσης κίνησης, παρόμοιας με την εξίσωση συντεταγμένων στη νευτώνεια μηχανική. “Η μεταβολή της στο χρόνο καθορίζεται απόλυτα με τις κβαντομηχανικές εξισώσεις, αλλά δεν παρέχει μιᾶ χωροχρονική περιγραφή του συστήματος.*”

² Δαυλός, 61: Λ. Ντόκας, *Οί λογικές αντινομίες και οί προεκτάσεις τους στο κοινωνικό φαινόμενο.*

Το μεγαλύτερο μέρος της μαθηματικής πρακτικής αιώρειτο χωρίς θεμέλια. Συγχρόνως οι πληροφορίες που συγκέντρωναν οι έρευνήτες του μικροκόσμου, με κανέναν τρόπο δεν στεγάζονταν στο ορθολογικά χτισμένο οικόδομημα του Νεύτωνα. Όλα φαίνονταν παράξενα και έπαιρναν ένα ορόμο που συνεχώς απομακρύνονταν από τον αίσθητο κόσμο.

* * *

Παρ' όλο τὸ ξάφνιασμα που προκάλεσε ἡ ἔλλειψη τοῦ αἰσθητοῦ, τὸ πέρασμα σὲ χώρους ἄγνωστους μὲ παράδοξες ιδιότητες, ποὺ ἀποκαλύπτουν τεράστιες φυσικὲς δυνάμεις, προκάλεσε τὴν ἀπεριόριστη ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ὁράση καὶ ἐξουσία πάνω στὴ φύση. Ἡ σύγχυση τῆς ἀσύνδετης γνώσης καὶ ἡ γοητεία τῆς δυνάμεις ὀδήγηδν στὴν πραγματιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἀλήθειας καὶ γενικότερα στὴν φιλοσοφία τοῦ πραγματισμοῦ, ποὺ ἀρνεῖται τὴν πραγματικότητα γιατί δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἐκφράσει.

Ὁ πραγματισμὸς δέχεται πὼς οἱ γνώσεις δὲν εἶναι ἀναγκαστικὰ ἀληθινές, ὅταν συμφωνοῦν μὲ τὴν πραγματικότητα ἢ τὴν ἀντιγράφουν, ἀλλὰ ἂν ἐξυπηρετοῦν τοὺς πρακτικοὺς σκοποὺς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἱκανοποιοῦν τὶς ἐπιθυμίες του. Ὅποιοῦποτε λογικὸ σχῆμα εἶναι ἀληθινό, ἂν εἶναι ἐπιτυχημένο ὄργανο γιὰ τὴ λύση πρακτικῶν προβλημάτων. Ἐδῶ πλέον ἡ ἀλήθεια ὑποτάσσεται τελείως στὸ σκοπὸ, χάνει τὴν φυσικὴ τῆς ἔννοια καὶ παίρνει μιὰ διάσταση ἀμφίβολης σκοπιμότητας. Αὐτὴ ἡ ἔννοια τῆς ἀλήθειας εἶναι λαθεμένη, γιατί ποτὲ ἡ ἀδιάφορη φύση δὲν ἀλλάζει μὲ φανταστικὲς ὑποθέσεις ἢ μὲ εὐχάριστες ἐπιθυμίες. Ἡ συμφωνία γνώσης καὶ ἐμπειρίας δὲν ἐξασφαλίζει τὴν ἀπόλυτη ἀλήθεια, γιατί δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς ταυτότητας τῆς γνώσης μὲ τὸ ἀντικείμενο, ἀλλὰ εἶναι δυνατό κριτήριο γιὰ τὸ κῆρος τῆς γνώσης. Ἡ λειτουργικότητα τῆς γνώσης μέσα σὲ μιὰ πραγματικότητα ἐνισχύει τὴν ἀξιολογιστὶα τῆς πληροφορίας καὶ στερεώνει τὴ θεωρητικὴ τῆς ἐκφραση. Ἡ γνώση, γιὰ νὰ ἐξυπηρετῇ πρακτικοὺς σκοποὺς, πρέπει πρῶτα νὰ ταυτίζεται μὲ μιὰ πραγματικότητα ἢ τουλάχιστο μὲ τὸ σύνολο τῶν πρακτικῶν δεδομένων, γιατί ἡ πραγματικότητα εἶναι μιὰ ἱκανοποιητικὴ συνειδητοποίηση τῆς φυσικῆς ἐκδήλωσης κάτω ἀπὸ ὁρισμένες συνθήκες. Ἡ δυνατότητα καὶ ἡ σκόπιμη ἐνέργεια εἶναι ἀποτελέσματα γνώσης, ἢ ὁποῖα εἶναι πεποίθηση ποὺ πληροῖ τὴν ιδιότητα τῆς ἀλήθειας.

Ένας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τοῦ πραγματισμοῦ εἶναι ὁ Τζέιμς, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξει ὅτι οἱ θρησκευτικὲς πεποιθήσεις εἶναι ἀληθινές, γιατί βοηθοῦν ἐπιτυχῶς τὸν ἄνθρωπο στὴ ζωὴ του. Τὸ γεγονὸς αὐτό, λέγει, εἶναι μιὰ ἐπαλήθευση ὅμοια μὲ αὐτὲς τῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν. Ὁ Τζέιμς ἀδικαιολόγητα ταυτίζει τὴν ἐπαλήθευση μὲ τὴν ὠφέλεια, γιατί ἡ ὠφέλεια δὲν εἶναι πλήρως καθορισμένη καὶ δὲν ἔχει τὸ στοιχεῖο τῆς καθολικότητας. Στὸν πραγματισμὸ κυριαρχεῖ ἡ σχετικότητα τῆς ἠθικῆς, γιατί τὸ κῆρος τῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ ὠφέλη, τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ εἶναι καρπὸς ἐγκληματικῶν ἐνεργειῶν.

Ἡ πρόσφατη ἱστορία τῆς Εὐρώπης εἶναι ζωντανὸ παράδειγμα τοῦ ἀμοραλισμοῦ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πραγματισμοῦ. Ἡ ἀσυνέπεια τοῦ πραγματισμοῦ φτάνει στὴν ἀποθέωσή της, ὅταν οἱ ὁπαδοὶ του δέχονται τὸν Μπέργκσον μὲ ἐνθουσια-

σμό, προκειμένου να τον χρησιμοποιήσουν για τους σκοπούς τους. Δεν τους ένοχλει ο μπεργκσονικός αφορισμός, ότι «*ή χρησιμότητα είναι πηγή του λάθους, ενώ η αλήθεια αποκτάται με μία μυστική ένταση, από την οποία απουσιάζει κάθε σκέψη για πρακτικά όφελήματα*», γιατί τον Μπέργκσον και τους πραγματιστάς, τους ενώνουν ή απέχθεια προς τη λογική, ή περιφρόνηση της πραγματικότητας και ή παρόρμηση για δράση, χωρίς κανένα φραγμό ήθικο ή λογικό.

Ο Μπέργκσον για να πολεμήσει την «*απαράδεκτη νόηση, που είναι ανίκανη ν' αντιληφθεί τη ζωή*», δέχεται τον πατροπαράδοτο μυστικισμό, τον οποίο εκφράζει σε νεωτερίζουσα παραπλανητική γλώσσα. Αντίθετα ο Τζέϊμς δέχεται τη λογική της ωφέλειας και όχι της συνέπειας, για να στηρίξει τον μυστικισμό, που αναπτύσσεται πρόσκαιρα μέσα στη σύγχυση μιας επιστημονικής έκρηξης, που συντρίβει την παντοδύναμη τάξη του παρελθόντος, χωρίς να προφθάνει να επιβάλλει την αιτιότητα του παρόντος. Ο σεισμός, που προκάλεσε ή κατάρρευση της παγκοσμιότητας της αιτιοκρατικής διαδοχής και του μηχανοκρατούμενου σύμπαντος, ήταν τόσο ισχυρός, ώστε ο φιλοσοφικός ρελατιβισμός να αποκτήσει συμμάχους μεγάλους έρευνήτες και στοχαστές της εποχής εκείνης. Ο Πουανκαρέ, πρόδρομος της θεωρίας της σχετικότητας, αν ο ιδρυτής, διατυπώνει τη συμβατική θεωρία της «*commodité*», (καταλληλότητας), ή οποία αλλάζει το βαθύτερο νόημα της επιστήμης. Συμφώνως με τη συμβατική θεωρία μία ιδέα είναι αληθινή, αν διευκολύνει, δηλαδή αν είναι βολική (*commode*) για την περίπτωση. Το αληθινό αντικαθίσταται με το βολικό. Τα μαθηματικά είναι ένα ελεύθερο πλάσμα του νου και όχι κάτι, που επιβάλλεται από τον εξωτερικό κόσμο. Δεν γεννιούνται με τηλεολογική αφαίρεση από πολλές παραστάσεις ούτε από τη διόρθωση της εμπειρίας. Είναι συστήματα από αυθαίρετα στοιχεία, που διαλέγουμε, για να παραστήσουμε τις πραγματικές σχέσεις. Στην αριθμητική έχουμε να κάνουμε με καθαρά κατασκευάσματα, ενώ στη γεωμετρία έχουμε τον αντικειμενικό χώρο, ο οποίος παρουσιάζεται με μεγάλη ποικιλία από ομοιόμορφες σχέσεις και από αυτές ξεχωρίζουμε τις βολικότερες, για να τον εκφράσουμε. Από τη στιγμή που ο Πουανκαρέ δέχεται την επιλογή σχέσεων μέσα από τον αντικειμενικό χώρο, αναγνωρίζει ρητά, πως τα μαθηματικά ξεκινούν από την εμπειρία, αλλά κρατάει για τον άνθρωπο την ελεύθερη δημιουργία, που εκφράζεται πάντοτε με την καταλληλότητα.

Είναι σωστό, αν πούμε, πως δημιουργώντας μαθηματικά δεν διορθώνουμε τις εμπειρίες μας, είναι όμως λάθος να μη δεχθούμε τη λογική αφαίρεση για το φτιάξιμό τους. Για τις πρώτες μαθηματικές κατασκευές ή εμπειρία ήταν ή κύρια πηγή έρεθισμών. Οί φυσικοί αριθμοί δεν είναι αυθαίρετα κατασκευάσματα του νου, αλλά σύμβολα πραγματικών καταστάσεων. Πράγματι, αν από πολλά διαφορετικά σύνολα με το αυτό πλήθος στοιχείων αφαιρέσουμε τις μη κοινές ιδιότητές τους, ή μόνη κοινή ιδιότητα είναι ή έννοια του φυσικού αριθμού. Π.χ., τα σύνολα 5 άνθρωποι, 5 δέντρα, 5 βουνά, 5 πόλεις κ.τ.λ. έχουν μόνη κοινή ιδιότητα εκείνην του αριθμού 5.

Βεβαίως στα προχωρημένα μαθηματικά πηγή έρεθισμών είναι και αυτά τα ίδια, που συμμετέχουν σε μία πλατειά έννοια της εμπειρίας, γιατί ή εμπειρία έρχεται από κάθε είδος πληροφόρησης ή αίσθησεως του ανθρώπου. Η καταλληλότητα

για την επίλυση προβλημάτων είναι βασικό στοιχείο, για να κρίνουμε κατά πόσο μιὰ μαθηματική δομή δικαιώνει την ύπαρξή της και σὲ καμμιὰ περίπτωση δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ἀλήθεια. Πολλοὶ ξεκινοῦν ἀπὸ τὶς θέσεις τοῦ Πουανκαρέ για νὰ φτάσουν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι τεχνητὸ κατασκεῦασμα τοῦ νοῦ, ἓνα σύστημα ἀπὸ σύμβολα, ποὺ δὲν ἀντιστοιχοῦν σὲ κάτι πραγματικό³. Ὁ Λὲ Ρουά, μαθητὴς τοῦ Πουανκαρέ καὶ τοῦ Μπέργκσον, ξεπέρασε σὲ αὐθαιρεσία καὶ συμβατικότητα τοὺς δασκάλους του. Ἀναπτύσσει τὴ θεωρία τοῦ ἐπιστημονικοῦ νομιναλισμοῦ, στὴν ὁποία φαντάζεται πὼς ὁλόκληρη ἡ ἐπιστήμη εἶναι μιὰ καθαρὴ σύμβαση καὶ ὅτι ὅ,τι συμβαίνει στὴν ἐπιστήμη, τὸ ὀρίζουν οἱ ἀσχολούμενοι μὲ αὐτή. Τὰ γεγονότα ποὺ γνωρίζουμε εἶναι κομμάτια ἀπὸ τὴ φύση, ποὺ ξεχωρίζουμε, γιατί ἡ φύση εἶναι μιὰ συνέχεια ἀπέραντη χωρὶς ἀρχὴ καὶ τέλος. Τέλος ὁ φυσικὸς νόμος δὲν εἶναι ἡ συνισταμένη τῶν παρατηρήσεών μας, καὶ οἱ μεγάλες θεωρίες δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν ἀπάντηση γιὰ ὅσα συμβαίνουν στὴν πραγματικότητα.

Στὶς προηγούμενες φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις καὶ ἰδίως στὸν ἐπιστημονικὸ νομιναλισμὸ διαγράφεται ὅλη ἡ οὐσιαστικὴ προσφορά τῆς ἐπιστήμης καὶ ἰδιαίτερα τῶν μαθηματικῶν. Εἶναι γνωστὸν πὼς τὰ μαθηματικὰ εἶναι ἡ τέλεια γλῶσσα γιὰ τὴν ἔκφραση τῆς γνώσης, γιατί διαθέτει καθαρότητα καὶ σαφήνεια, ἀκρίβεια καὶ αὐστηρότητα, ἀπλότητα καὶ γενικότητα καὶ τέλος λειτουργία μὲ ἀπόλυτη συνέπεια. Ἐπομένως οἱ ὁπαδοὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ νομιναλισμοῦ πρέπει στὸ βάθος νὰ ἀμφισβητοῦν τὴν ὑπαρξὴ ἀντιστοιχίας μεταξὺ μαθηματικῶν συμβόλων καὶ πραγματικότητας καὶ ὅχι τὸ κύρος τῶν λογικῶν σχημάτων. Εἴμαστε λοιπὸν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐξετάσουμε, κατὰ πόσον ὑπάρχει αὐτὴ ἡ ἀντιστοιχία. Ἡ ἐπιστημονικὴ μεθοδολογία ἐξασφαλίζει τὴν ἀντιστοιχία μεταξὺ μαθηματικῶν συμβόλων καὶ ἐμπειρικῶν γνώσεων. Συνεπὼς ἡ ἀμφισβήτηση ἀνάγεται στὴν ἀρχικὴ μορφή της, δηλαδὴ στὸ κύρος τῆς ἐμπειρικῆς γνώσης. Ἔτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ὁ νομιναλισμὸς στὴν οὐσία εἶναι ἓνα εἶδος σκεπτικισμοῦ μὲ σύγχρονη μορφή. Πράγμα ποὺ δὲν εἶναι καθόλου παράδοξο, γιατί τόσο ὁ σκεπτικισμὸς ὅσο καὶ ὁ νομιναλισμὸς εἶναι προϊόντα λογικῆς ἀντιφάσεως⁴.

3 Ὁ P. Duhem διδάσκει, πὼς ἡ φυσικὴ θεωρία εἶναι μιὰ καθαρὴ ἀναλυτικὴ καὶ μαθηματικὴ ἐπαγωγὴ χωρὶς στήριγμα στὴν πραγματικότητα. Εἶναι δηλαδὴ ἓνα συμβολικὸ κατασκεῦασμα τοῦ νοῦ, μὲ σκοπὸ νὰ δώσει ὅσο μπορεῖ πρὸς τέλεια καὶ ἀπλὰ μιὰ λογικὴ παράσταση στοὺς νόμους ποὺ βρίσκει ἡ πείρα. Μὲ τὴν ἐπιστήμη ταξινομοῦμε, δὲν ἐξηγοῦμε. Οἱ μαθηματικὲς προτάσεις δὲν ἐκφράζουν τὶς ἀληθινὲς σχέσεις τῶν πραγμάτων, γι' αὐτὸ μποροῦμε νὰ διαλέξουμε αὐθαίρετα τὰ μαθηματικὰ σύμβολα. Ἐδῶ ἔχουμε παρεξήγηση τῆς ἐπιστήμης, γιατί τίποτε δὲν εἶναι αὐθαίρετο στὴν ἐπιστημονικὴ ὑπόθεση.

4. Ἡ ἀντιφατικότητα τοῦ σκεπτικισμοῦ ἀποδεικνύεται ὡς ἑξῆς: "Ἀν στὴν πρόταση «δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια» ἀντιστοιχίσουμε τὴν τιμὴ «ἀλήθεια», τότε σύμφωνα μὲ τὴν ἑρμηνεία τοῦ περιεχομένου τῆς προτάσεως πρέπει νὰ ἀντιστοιχίσουμε σ' αὐτὴ (τὴν ἴδια πρόταση) καὶ τὴν τιμὴ «ψέμα». Ἀτοπὸν, γιατί θεωροῦμε πρόταση ποὺ παίρνει συγχρόνως τὶς τιμὲς ἀλήθεια καὶ ψέμα. Ἡ ἀντιφατικότητά τοῦ νομιναλισμοῦ γίνεται φανερὴ ἀπὸ τὴν ἄρνηση τῆς προσέγγισης τοῦ ἀντικειμένου, ἄρα καὶ κάθε εἶδους γνώσης, ἐκτὸς ἀπὸ συμπτωματικὲς ἐπιτυχίες πρακτικῆς ἀξίας.

ΑΚΡΟΒΟΛΙΣΜΟΙ

«Ποῦ πῆγαν οἱ Ἕλληνες;»

Ποιά, ἐπιτέλους, εἶναι τὰ συμβάντα, ποῦ πρέπει νὰ τὰ παίρνει σοβαρά ὑπ' ὄψη του ὁ λαός; Πῶς εἶναι δυνατόν, μὲ τὴν σύγχυση αὐτὴ ποὺ σκορπίζουν γύρω τοὺς ὅλοι ὅσους βαφτίζουμε ὑπεύθυνους τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς, νὰ σταθοῦμε ἡρεμοὶ καὶ νὰ σκύψουμε μὲ σοβαρότητα πάνω στὰ προβλήματα μας καὶ στὰ προβλήματα τοῦ τόπου μας; Ἀπὸ ποιούς ἀρᾶνε κύκλους, κάθε φορά ποῦ ὁ τόπος τοῦτος περνᾷ δύσκολες στιγμές, ρίχνονται σὰν βεγγαλικά διάφορα ἐκμανλιστικὰ θέματα, μὲ μόνον σκοπὸ νὰ χαζέψουμε κοιτάζοντας τὸν οὐρανό, ἐνῶ θὰ πηδᾶνε τὸ φράχτη τοῦ σπιτιοῦ μας οἱ δολιοφθορεῖς κάθε ἀξίας τοῦ τόπου αὐτοῦ;

Πῶς εἶναι δυνατόν γιὰ τὸν σφαγέα Χρ. Ροῦσσο νὰ ξεσηκώνονται καὶ νὰ γενεατελοῦν τέσσερις καθηγητὲς τοῦ Σύνταγματικῷ Δικαίου καὶ νὰ καταφέρονται ἐναντίον τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ὅτι: «παράβηκε τὸ Σύνταγμα» καὶ ἀκόμα ὅτι «δὲν ὑπακούει στὴν περὶ δικαίου συνειδήση τῶν πολιτῶν», ὅπως ἀπεφάνθη ὁ κ. Δ. Τσάτσος, ἢ ὅτι «δὲν ὑπακούει στὸ λαϊκὸ περὶ δικαίου αἶσθημα», ὅπως εἶπε ὁ κ. Κ. Μωριάς; Πῶς ἀλήθεια διαπίστωσαν οἱ κ.κ. καθηγητὲς αὐτὴ τουλάχιστον τὴν δυσαρμονία τῆς ἀπόφασης τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας μὲ τὸ λαϊκὸ περὶ δικαίου αἶσθημα; Εἶναι ἀρκετὲς δηλαδὴ μερικὲς διαδηλώσεις μερικῶν πολιτῶν καὶ ἐλάχιστων καλλιτεχνῶν, «γνωστῶν» βεβαίως στὸ Πανελλήνιο, γιὰ νὰ βγεῖ τὸ συμπέρασμα τῆς ἀντίθεσης τοῦ Προέδρου «στὴν περὶ δικαίου συνειδήση τῶν πολιτῶν»;

Γιατί ἀκόμη δὲν διατίθενται ἔτσι πλουσιοπάροχα οἱ χῶροι τῶν δημόσιων μέσων ἐπικοινωνίας (μὲ ἐξαίρεση λιγοστὲς ἐφημερίδες) γιὰ θέματα ποὺ σκάβουν τὰ θεμέλια αὐτοῦ τοῦ τόπου, ὅπως εἶναι τὰ ἐθνικὰ μας θέματα, μὲ τὶς ἐδαφικὲς ἀξιώσεις τῆς Τουρκίας στὴν Κύπρο καὶ τὸ Αἰγαῖο, τῆς Γιουγκοσλαβίας στὴ Μακεδονία, τῆς Ἀλβανίας ποὺ ἐξοντῶνει μεθοδικὰ τὴν ἐλληνικὴ μειονότητα τῆς Β. Ἠπείρου ἢ τὰ θέματα τῆς παιδείας, ποὺ κι' αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸν πιὸ φοβερὸ φάκελο τῶν στοιχείων ποὺ **ἐπιβάλλεται ἄμεσα νὰ γίνουν γνωστὰ**, ὥστε νὰ καταλάβουμε ὅλοι ὅτι οἱ συνομιλίες δὲν εἶναι οἱ δημοτικιστὲς ἀλλὰ αὐτοὶ ποὺ χτυπᾶν στὰ θεμέλια γιὰ νὰ ἐξοντώσουν τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα;

Καὶ διερωτᾶται κανεὶς πῶς θὰ καταλάβει ὁ λαὸς ὅτι ὑπάρχουν καντὰ προβλήματα, ὅπως αὐτὸ τῆς ἀεργίας τῶν νέων, ποὺ γεννοβολάει ἀσταμάτητα μερικὲς ἀπ' τὶς μάλιστα (βία - ναρκωτικά - ληστεία - πορνεία κ.ἄ.) ποὺ συντρίβουν κάθε ἐμπόδιο ποὺ στέκει στὸ σκοτεινὸ τώρα δρόμο τους.

Πῶς, ὅταν λείπει ἡ σοβαρότητα καὶ συζητοῦνται «σενάρια» ἀνατροπῆς τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας [«Ἔθνος», 30.1.87] ὡς «παραβάτη» τοῦ Συντάγματος, νὰ θεωρεῖ ὁ νέος σοβαρὰ τὰ «περὶ ἐμπολέμου μὲ τὴν Ἀλβανία»; Δὲν γνωρίζουν, ἐρωτᾷ ὁ νέος, οἱ ὑπεύθυνοι τί εἶναι σοβαρό; Ποιὸς ὁδήγησε τὸν κ. Τρίτση στὸ φιάσκο τοῦ διαλόγου μὲ τοὺς μαθητές; Τί ἔκανε ὁ κ. Τρίτσης καὶ ἐνόχλησε, ὥστε νὰ τὸν ἐκθέσουν ὡς φλύαρο καὶ σατράπη;

Ποιά ἀντιπολίτευση ἔχει τὴν τόλμη νὰ φωνάζει στὸ λαὸ ποιά εἶναι τὰ ἀληθινὰ αἷτια ποὺ μᾶς ὁδηγοῦν στὴν καταστροφή;

Γιατί, ἂν δὲν εἴμαι μὲ τοὺς ἐξουσιαστὲς τῆς κυβέρνησης, θὰ πρέπει νὰ εἴμαι μὲ τοὺς ἐξουσιαστὲς τῆς ἀντιπολίτευσης (μικρῆς ἢ μεγάλης);

Πῶς, διάβολο, ὁ νέος ποὺ θέλει ν' ἀντισταθεῖ στὸν κατήφορο, θὰ διακρίνει τὰ σημάδια, ἀπ' τὰ ὁποῖα θὰ πιαστεῖ, γιὰ νὰ πάψει νὰ εἶναι ὄργανο;

Ποιὸς γονιὸς, ποιὸς δάσκαλος, ποιὸς δρόμος, ποιὰ τηλεόραση, ποιοῦ ἔντυπο, ποιοῦ θέατρο, ποιὰ τέχνη, θὰ ἀποφασίσουν νὰ πᾶνε κόντρα στὰ ἄθλια συμφέροντά τους, εἴστε νὰ καλέσουν τοὺς νέους σὲ συμπαράσταση γιὰ τὸ χάραγμα μιᾶς νέας ὁδοῦ;

Νὰ πῶ καὶ ἐγὼ αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ κ. Μ. Θεοδωράκης γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ τραγούδι, ὅτι αὐτὲς οἱ ἀλήθειες εἶναι κίνδυνος γιὰ τοὺς ἐξουσιαστὲς καὶ θὰ τίς χτυπᾶνε ἀνελέητα;

Νὰ συμπληρώσω, λέγοντας καὶ ἐγὼ ὅτι: ὅλοι στὸ βάθος σκέπτονται ὅμοια γι' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς καὶ νὰ τελειώσω μὲ τὰ λόγια του: «Δηλαδή ὅλα γίνονται ὑπογείως, κρυφά. Λείψανε, ὡς φαίνεται, οἱ ἄνδρες... Γεμίσαμε τραβεστί μετζοκλασσάτους καὶ εἰσαγόμενους. Ποὺ πῆγαν οἱ Ἕλληνες...».

Ἑρινὺς

Υ.Γ. Ὁ φίλος κ. Δεινίας Δικαῖος μοῦ ἔστειλε τὸ ἀκόλουθο ἐπίκαιρο σχόλιο, ποὺ ἐκχαρίστω φιλοξενῶ στὴ στήλη μου. – Ἑρ.

Ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Χώρας

(Ἑρμη, πικρή, φαρμακωμένη πατρίδα...)

Υπὸ τὸν τίτλο «Ὁ ἐρωτικὸς Βασίλης Τσιτσάνης» («ἐρωτικὸς», προφανῶς λόγω τοῦ ὅτι, μετὰ «τὶς γκόμενες Μαρὶὸ Ααζοῦ ποὺ ἔμνε στὴν Καλαμαριά, μιὰ ἄλλη Βάσσο, μιὰ παντρεμένη – γι' αὐτὴν ἔγραψε τὸ «ΑΓΑΠΩ ΜΙΑ ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΗ» – καὶ κάτω ἄλλες...» ἐρωτεύτηκε-παντρεύτηκε τή... γυναῖκα του) ἓνας δημοσιογράφος τῆς «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ» κάνει ἀφιέρωμα στὸν μακαρίτη Τσιτσάνη — τιμώντας τὴ μνήμη του γιὰ τὰ τρία χρόνια ἀπ' τὸ θάνατό του. Πελάριος ἄσσοι στὸ μανίκι τοῦ ἐπιμελοῦμένου τοῦ ἀφιέρωμα κ. ΚΩΣΤΑ ΧΑΤΖΗΔΟΥΛΗ, ἡ ἰδιόγραφη «Δήλωση γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Βασίλη Τσιτσάνη» (περὶ διὰ «ἐκφράζω τὴ βαθύτατη λύπη μου... σημάδευε τὴ ζωὴ μας... θὰ βρίσκεται ὅμως πάντα ἀνάμεσά μας...» τοῦ Ἀνδρέα).

Ὡς γνωστὸν «Ἀνδρέας» ἐστὶ ὁ Πρωθυπουργὸς «ὅλων τῶν Ἑλλήνων» καταντίπ, κομμάτι περισσότερο ὅμως τοῦ μακαρίτη, ἔνεκα οἱ πεννιές του γιὰ τὶς πρωθυπουργικὲς ζεῖμπεκιές.

Τώρα ἐσεῖς θὰ νομίσετε μοῦσι εἰσαγωγικά καὶ λευκά πλάγια στοιχεῖα, μὲ τὸ δικίο σας, «δημοσιογραφία χωρὶς κάποια παιδεία γίνεται;» θὰ σκέφτεσθε, «δὲν γίνεται» — νάσαα ἡ μπανανόφλουδα ποὺ πατήσατε, Παναϊὰ κοντά σας. Εἰς... πίστωσιν, λοιπόν, δῆτε μόνοι σας ἐδῶ μιὰ ἐλληνικὴ δημοσιογραφία στὶς μεγάλες στιγμὲς τῆς, ἀποφανθῆτε μόνοι πόσον ἐγγράμματι εἶναι — ἂν δὲν γνωρίζει ὅλα καὶ τὰ εἰκοσιτέσσερα φοινικικά γράμματα τῶν Οὐγγρικῶν παιδιάδων τοῦ κ. Μπαμπινιώτη (μὴ φοβάστε, κ. Καθηγητὰ τῆς Γλωσσολογίας, ἐγὼ μαζί σας εἶμαι, μόνο τὸ πετρέλαιο κουβαλῶ):

«Ο ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ γεννήθηκε Κυριακὴ 18 Ἰανουαρίου» [Δεινίας: σὲ κανένα χρόνον — ἂν ὁ κ. Χατζηδουλῆς δὲν παραλείπει τὴν χρονολογία] στὶς δώδεκα τὸ μεσημέρι, στὰ Τρίκαλα τῆς Θεσσαλίας. Ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα – ποὺ καὶ ἡ Ἑλλάδα ἐδονεῖτο ἀπὸ τοὺς ἵηχους τῆς παγκόσμιας ἀνθρωποσφαγῆς – κανεὶς δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ξέρει ὅτι ἦρθε στὴ γῆ μας μιὰ ἰδιοφυΐα. [Ὅταν μάθω, ποιὲς ἦταν οἱ δομῆσεις καὶ ἡ παγκόσμια ἀνθρωποσφαγὴ μὲ ἵηχους τῆς 18/1 κανενὸς χρόνου, θὰ σᾶς τὸ εἰπῶ. Ὡς τότε βουλευθεῖτε μὲ τὰ ἐνόντα καὶ μὴ ἐνοχλεῖτε ἰδιοφυΐες].

«Ο ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ πέθανε Τετάρτη 18 Ἰανουαρίου, στὴ μία καὶ εἰκοσιπέντε τὸ μεσημέρι, στὸ Λονδίνο. Ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα – ποὺ ἡ Ἑλλάδα ξαφνιάζονταν ἀπὸ τὸ φοβερὸ μαντάτο – ὅλοι ἤξεραν ὅτι ἔφυγε ἀπὸ τὴ γῆ μας μιὰ ἰδιοφυΐα. [Δεινίας: Ὅπως δὲν τὸ... ἤξερε, κ. Χατζηδουλῆ, τί γίνεται; Περνάει Γυμνάσιο, ἢ μένει ἀπόφοιτος δημοτικοῦ;]

«Ο ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ ἦταν βαθύτατα (καὶ ἀθεράπευτα θὰ ἔλεγα) ἐρωτικὸ ἄτομο. [Δεινίας: πόσους πόντους, κ. Χατζηδουλῆ; Καὶ κείνο τὸ «ἀθεράπευτα» — ποὺ θὰ... λέγατε — τί σημαίνει; Μήπως ἀναφέρεστε σὲ ἰσόβιο πριαπισμό;

— Ὅχι, αὐτὸ ποὺ λές εἶναι μηνίσκος· σὰν τοῦ Μητρού].

»Καὶ πολιτικό. Ὁ ἔρωτας καὶ ἡ πολιτικὴ (ἢ ὅσα προακλεῖ στὸ λαὸ ἡ κτηνωδία τῆς πολιτικῆς). [Δεινίας: Νὰ ξέρατε, κ. Χατζηδουλῆ μου, τί προκαλεῖ στὸ λαὸ ἡ κτηνωδία τῆς... δημοσιογραφικῆς... Θὰ ἔχετε φέρει μαστέλα...]

»ἀποτέλεσαν τὴ μαγιά τῆς ἀπαράμιλλης δημιουργίας του. [Δεινίας: Εἶδατε ἡ... μεταστοιχείωσι; Μετὰ μίαν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισιν, λαμβάνεις ὀλίγον ἔρωτα καὶ μιὰ πρέζα πολιτικὴ, τῆς κοπανᾷς τὸν ζυμομύκητά της καὶ βγαίνει πεννιὰ καὶ χασισοτράγουδο... Νὰ ποὺ παρ' ὀλίγον νὰ τὸ ξεχάσω; Κύριε Χατζηδουλῆ, ἔτσι, στὴν ἀπέξω καὶ ἐκ τοῦ ἀπὸ λίαν μακρόθεν, μήπως (θὰ... ἔλεγα κι ἐγώ), μήπως μπορεῖτε νὰ μᾶς στείλετε τρία πολιτικὰ τραγούδια τοῦ μάκαρος, νὰ τὰ βάλουμε στὸ εἰκονοστάσι μας;

—

— Δύο, ὄχι ζαβολιές, ἔτσι;

— Ἕνα, γαμῶτο! Τὸ βαθύτατα «πολιτικό» ἄτομο;

— ...

— Μᾶς κουφάνατε στὴν πολυλογία, καλὰ, μὴ σφίγγεσθε ἄλλο. Ἐξ ἄλλου, τὰ περὶ «Ὁ... πολιτικὸς Τσιτσάνης» καὶ ὁ «ὄγκος τέτοιων χειρογράφων χωρὶς ἡμερονηνία» δὲν συνιστοῦν παρὰ πλήρη σύγχυσι: Πολὺ χρειάζεται ὁ Ἕλληνας νὰ καβαλήσει καλάμι; Ὅταν, ἀκόμα καὶ μὴ... ἰδιοφυία, λύνει στὸν καφενὲ ὅλα τὰ πολιτικὰ προβλήματα τῆς χώρας του καὶ τοῦ κόσμου, γιατί δὲν θὰ τὸ ἐπιχειροῦσε μιὰ ἀποδεδειγμένη ἰδιοφυία; Πόσο θέλει ἕνας ἀπαίδευτος Ἕλληνας νὰ τὴν ψωνίσει, ὅταν ἔχει «ἰδιαίτερα» (στόμα μὲ στόμα!) μὲ ὁλόκληρο Πρωθυπουργόν; Ὅταν, «κολλητός»... χαρισματικοῦ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ἀρθεῖ στὸ ἐπίπεδό του; Νὰ τὸν προσεγγίσει; Νὰ τοῦ μοιάσει λίγο;

Ὅσο γιὰ τὴ «σύλληψη τοῦ «Γκλόρια» (τοῦ πλοίου μὲ τὴν φοβερὴ ποσότητα ναρκωτικῶν — ἐδῶ τὰ φαιδρὰ στὴν ἐφημερίδα «ΠΟΝΤΙΚΙ», αὐτὴ τὴ φορὰ — ἔστω κι ἂν γράφει, κι ἐδῶ, ὁ ἴδιος ὁ κ. Χατζηδουλῆς) κι

«Ἐκεῖνο ποὺ τὸν ἔκανε νὰ γράψῃ τὸ τραγούδι [Δεινίας: τὸν Τσιτσάνη, τὸ χασικλήδικο...] ἦταν (...) τὸ γεγονός ὅτι στὴν ὑπόθεσι ἀνακατεῦντο τὸ Λιμενικὸ κι ὄχι ἡ Ἀστυνομία ὅπως συνήθως...», θὰ καραφλιάσατε βέβαια μὲ τὴν... ἐπικάλυψι: ὡς γνωστὸν τὸ «Λιμενικὸ» δὲν εἶναι... Ἀστυνομικὸ Σῶμα μὲ χῶρον δραστηριοτήτων τοῦ πλοῖα, πελάγη, ἀκτές, λιμένες. Κατὰ τὸν κ. Χατζηδουλῆ, δικαιοῦνται νὰ περικυκλώνουν τὰ πλοῖα μόνον τὰ... ἀσυρματοφόρα τῆς Ἀμεσης Δράσης, ὄχι ἡ «καταδίωξι»! Ἐγνοῖα κι αὐτὴ τοῦ Τσιτσάνη! Συνεχίζουμε μὲ τὰ ἐπικὰ Χατζηδουλῆ — «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ»:]

»Ο ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ μᾶς ἄφησε πρὶν τρία χρόνια, σὰν χτές. Τρία χρόνια χωρὶς τὰ τηλεφωνήματά του, τίς συναντήσεις μας, (...) τὸ κρασί μας, τὸ τάβλι μας... [Δὲν μοιάζει καὶ πολὺ εὐκολο πρᾶγμα ἓνα προγεφύρωμα σ' ἐφημερίδα...]

»Ο ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ ΥΠΗΡΞΕ ΚΥΡΙΟΣ.

»ΕΓΩ ποὺ ἔκανα ἐλάχιστα γιὰ κεῖνον, τοῦ ἐτοίμασα σήμερα ἓνα ἀφιέρωμα [Δεινίας: τὸν κάνατε μὲ ναπάλμ τὸν δυστυχῆ, μὰ τὰ ἔθελε καὶ λόγου του...] ...Αἰτό, ὅπως θὰ τὸ ἔθελε. Καί, βέβαια, σύμφωνα μὲ τίς γνώσεις ποὺ ἀπόχτησα ὅλ' αὐτὰ τὰ χρόνια. Εἶναι ὅμως ἀληθινό. Καὶ ἀνθρώπινον» [Δεινίας: Φανερό πὼς ὁ κ. Χατζηδουλῆς ὑποψιάζεται τὴν... λιτότητα τῶν γνώσεων ποὺ ἀπέκτησε: «εἶναι ὅμως...» Ὑπάρχουν καί... κατατοπιστικὲς σημειώσεις τοῦ κ. Χατζηδουλῆ. Ἀπ' τὴν ὑπ' ἀριθ. τρία ἀντιγράφουμε:]

«Αἰγούς μῆνες ἀργότερα, μάλιστα, θὰ γράψῃ κι ἓνα — αὐτοβιογραφικὸ — τραγούδι... Ὅρίστε:

Πέντε μῆνες βρίσκομαι
μὲς στὴ Θεσσαλονίκη
στὸ Τάγμα τηλεγραφητῶν
ἐκεῖ ποὺ μοῦ ἀνήκει.

Ἐνόμιζα πὼς θὰ ἔμουν
παντοτενὰ πολίτης
μὰ πῆρα τὸν ἀσύρματο
καὶ ἔγινα προφήτης.

Στὸν ὤμο τὸν φορτώνουμε
καὶ στὸ Ντεπὼ πηγαίνω
κορίτσια τῆς Καλαμαριάς
ὅλα τὰ ζέτρελαίνω.

Ἀριστοκράτισσες μικρὲς
ζητοῦνε νὰ μὲ ἰδοῦνε
στοῦ Φλόκα περιφέρονται
γιά μένα συζητοῦνε.

— Τσιτσάνη ν' ἀντικρύσουνε
νὰ παρηγορηθοῦνε».

“Ὅπως θὰ τὸ εἶδατε καὶ μόνοι σας, παρὰ τρίχα χάθηκε τὸ Νόμπελ Λογοτεχνίας — ὁ ἴδιος ὁ κ. Χατζηδουλῆς βεβαιώνεται καὶ μέγας κριτικός νοῦς: «οἱ στίχοι παρουσιάζουν ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον», ἀποφαίνεται πολυσήμαντα.

...
Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς μορφώνεται ὁ Ἑλληνικὸς Λαός, ἰδοὺ ποιοὶ τὸν μορφώνουν, πραινῶν, ὠριμάζουν — ἔξά σου καὶ σένα, μουσιοῦ Λαέ, ὅ,τι ζητήσες ἔχεις...

Μὰ σὺ ψεύτισες τὸν τίτλο τοῦ κομματιοῦ, ἄλλα μᾶς ἔδειξες κι ἄλλου τὸ πηγες... Μᾶς πούλησες, ποῦ «Ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Χώρας»;

— “Ὁχι, καλοὶ μου, μοῦ φθάνουν δυὸ ἀράδες καὶ μοῦ περισσεύουν, δητέ: “Ἀν ἡ διανόησι, ἂν ὁ ἀκαδημαϊκὸς κλάδος ὑπάρχει, γιὰ νὰ παράγει Πρωθυπουργοὺς ποὺ συμπράττουν

στὸ νὰ δίδονται ΤΕΤΟΙΑ ΠΡΟΤΥΠΑ στοὺς
λαοὺς, νὰ πάει στὸ ... κι ἀκόμα
πιο πέρα...

Αἰώνια ἡ μνήμη σου, μακάριε, ὅ,τι κι ἂν ἦσουν, ὅποιος κι ἂν ἦσουν, δὲν ἔχουμε τίποτε μαζί σου, ἄει στὸ καλὸ καὶ καλὴν ἀντάμωσι. Μὰ δὲν εἶναι γιὰ ζωὴ μιὰ πατρίδα, ποὺ κηδεύει ἐσένα δημοσίᾳ δαπάνη, μὰ θὰ πετάξει στὰ σκουπίδια τὸν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη, ὅταν πεθάνει ἀπὸ τὴν πείνα!

— Τί λές, μωρέ, τοῦ μακαρίτη. Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης ἔχει πεθάνει ἀπ' τὸ 1911! Τρελλάθηκες; Ξέρεις τί σοῦ γίνεται;

— “Αει πηδηξοῦ μὲ φορέα.

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴ φιλοξενία

Δεινίας Δικαίος

ΣΟΦΙΑ ΣΤΡΕΖΟΥ

Γυμνὴ ἀλήθεια

“Ἀν μπορεῖς νὰ δεῖς τὴν ἀλήθεια
χωρὶς νὰ πληγῶνεσαι,
τότε μπορεῖς νὰ δεῖς
ὅτι τὸ πάθος σου δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο
ἀπὸ ἓνα μακρινὸ φάντασμα,
ποῦ μόνον παίξει μαζί σου.

Μὴ γίνῃ ἡ θλίψη σου ἓνα ματωμένο γιασμέ-
περήφανα συντρόφει: τὴ μοναξιά,
μαζὶ μ' ἓνα τραγούδι ποῦ σοῦ ἔμεινε πιστό-
θυμῆσου,
κανένας τοῖχος δὲν εἶναι τόσο σκοτεινός,
ὅσο ἡ φυλακισμένη σου καρδιά.

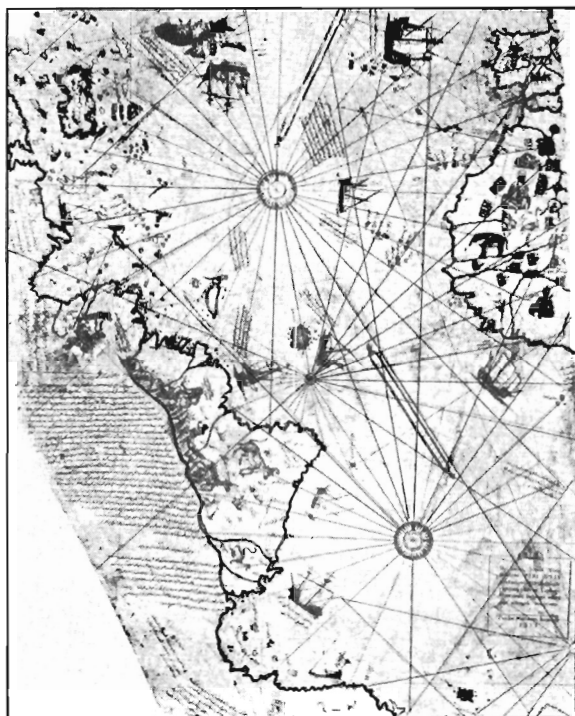
ΕΛΕΝΗ ΑΝΤΥΠΑ

Ἀπογοήτευση

Κι οἱ γαλανοὶ οἱ δρόμοι
δύσκολοι κι ἀπρόσβατοι γίνονται,
καὶ τὰ ὄνειρα
ξεφτίζουνε, σβήνουνε,
καὶ τ' ἀστέρι, ποῦ
πίσω του τρέχεις,
μικραίνει καὶ χάνεται
στοῦ οὐρανοῦ τὸ στερέωμα.
Μένεις μόνη σου,
ἄδεια τὰ χέρια σου,
κι ἡ ἀπάντησι: σιωπὴ
στὴν ἀστείματη
τοῦ μυαλοῦ σου ἀναζήτησι.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΕΠΟΣ — ΗΛΙΑΣ ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

Κατά τὸν Μπέρλιτζ, ὁ χάρτης τοῦ Πίρι Ρέις ποὺ βρέθηκε στὴν Κωνσταντινούπολιν στὰ 1929, μέρος ἐνὸς παγκόσμιου χάρτη ποὺ λέγεται ὅτι εἶναι ἀντίγραφο ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ προτότυπο στὴν Βιβλιοθήκη τῆς ἀρχαίας Ἀλεξάνδρειας. Ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, ὁ χάρτης τοῦ Πίρι Ρέις δείχνει λεπτομερῆ χαρακτηριστὰ τοῦ Ἀτλαντικοῦ, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἀνταρκτικῆς, ποὺ καταγράφηκαν προφανῶς ἀρκετὲς χιλιάδες χρόνια πρὶν «ἀνακαλυφθῆναι» ἢ Ἀνταρκτικῇ, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ἀληθινὸ σχῆμα τῆς Ἀνταρκτικῆς χωρὶς τὸ στρόμμα τοῦ πάγου ποὺ τὴν κάλυπτε. Ἄλλα χαρακτηριστικὰ φανεροῦν μὴ προχωρημένη γνώση τῆς ἀστρονομίας, τριγωνομετρίας καὶ τῆς ἱκανότη-
τας νὰ προσδιορίζεται τὸ μήκος, ποὺ στὸν πολιτισμὸ μας δὲν ἔγινε γνωστὸ παρὰ κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ Γεωργίου τοῦ III τῆς Ἀγγλίας. (Φωτ. Βιβλιοθήκη τοῦ Κογκρέσσου).



Συζήτηση γιὰ τὴν Ἀτλαντίδα

Δεκαεennέα ἐρωτήματα καὶ ἰσάριθμες ἀπαντήσεις

[Ἀπὸ τὸν κ. Γεώργιο Δέπο πήραμε μιὰ ἐπιστολὴ ἀναφερόμενη στὸ ἄρθρο «Ἀτλαντίδα» τοῦ κ. Ἡλίου Τσατσόμοιρου, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ τεῦχος 60 (Δεκέμβριος 1986) τοῦ «Δ α υ λ ο ὡ». Τὴν ἐπιστολὴ, ποὺ περιέχει 19 ἐρωτήματα, θέσαμε ὑπ' ὄψει τοῦ κ. Η. Τσ., ὁ ὁποῖος ἀπάντησε σ' ὅλα τὰ ἐρωτήματα.

Ἀκολουθεῖ ὁ πρόλογος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Γ. Δ. καὶ στὴ συνέχεια, χάριν τῆς ἀμεσότητάς, ἡ ἐπιστολὴ διασπάζεται δημοσιεύονται ἀνὰ ζεύγη ἐρώτηση - ἀπάντηση, οὕτως ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ μὴν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀνατρέχῃ στὴν ἐπιστολὴ γιὰ νὰ συνδέῃ τίς ἀπαντήσεις τοῦ κ. Η. Τσ. μὲ τὰ ἀντίστοιχα ἐρωτήματα].

Φίλε κ. Διευθυντά,

Βρίσκοντας πολὺ ἐνδιαφέροντα τὰ ἄρθρα τοῦ συντάκτη σας κ. Ἡλίου Τσατσόμοιρου, διάβασα καὶ τὸ σχετικὸ μὲ τὴν Ἀτλαντίδα, τὸ δημοσιευμένο στὸ τεῦχος 60 τοῦ «Δ α υ λ ο ὡ». Τὸ

Οέμα αὐτὸ συγκινεῖ πάντοτε εὐρύτατα καὶ βλέπω ὅτι ἔγινε μὴ πολὺ φιλότιμη ἱστορικὰ καὶ φιλολογικὰ (καὶ ἔθνικὰ θὰ ἔλεγα) προσπάθεια νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸν κατακλυσμὸ τοῦ Δευκαλίωνα τῆς μυθολογίας μας, ὥστε ἡ καταβύθιση ἐκείνη τῆς Ἀτλαντίδας μέσα σὲ γεωλογικοὺς σπασμοὺς καὶ πλημμύρες νὰ δώσει σ' αὐτὸν ἱστορικὴ ὑπόσταση. Πλὴν, μοῦ ἐγεννήθησαν ὁρισμένες ἀπορίες, μετὰ ἀπὸ προσεκτικὴ ἀνάγνωση τοῦ κειμένου καὶ πολὺ θὰ παρακαλοῦσα, ἂν δὲν ἐπιβαρύνονται ὑπέρμετρα οἱ στήλες τοῦ περιοδικοῦ, νὰ δώσει ὁ συντάκτης σας ὁρισμένες συμπληρωματικὲς πληροφορίες καὶ διευκρινίσεις, πρὸς χάρι μου ἀλλὰ καὶ τῶν υπολοίπων ἀναγνωστῶν, ποῦ, φαντάζομαι, θὰ τοὺς ἐγεννήθησαν παρόμοια ἐρωτήματα. Θὰ ἄξιζε τοῦτο καὶ πρὸς περαιτέρω ἐνίσχυση τῶν βεβαιότητων ποῦ τοὺς δημιουργήθηκαν. Εἶμαι σίγουρος, πὼς ὁ κ. Τσατσόμοιρος, ποῦ διακρίνεται γιὰ τὴ σαφήνεια καὶ τὴ φωτεινὴ διάταξη τῶν στοιχείων τῶν θεμάτων του, θὰ ἐπιδιώκει καὶ ὁ ἴδιος τὸν κριτικὸ τοῦς ἔλεγχου, σὰν μόνον τρόπο προαγωγῆς τοῦ πνεύματος τῶν ἀναγνωστῶν του καὶ σὰν ἀπόλυτα σύμφωνο πρὸς τὸν ἑλληνικὸ (ἀντιδογματικὸ καὶ συζητητικὸ) χαρακτήρα τοῦς. Περιττὸ νὰ προσθέσω, ὅτι εἰλικρινὰ θὰ εὐχόμεουν οἱ ἀπαντήσεις νὰ ὑπερκεράσουν τίς παρατηρήσεις μου, πρὸς δόξαν ὧλων μας, σὰν Ἑλλήνων.

1η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Πὼς ἀκριβῶς συνδέονται οἱ «πληροφορίες ἀπὸ τὸν Πausanias» (τίτλος σελ. 3.300 «Δαυλοῦ») μὲ τὴν καταβύθιση τῆς Ἀτλαντίδας; Στὸ ἀρχαῖο κείμενο λέγεται (σελ. 3300, στίχος 5, ἀπὸ τοῦ τέλους σελίδος), ὅτι ὁ κατακλυσμὸς τοῦ Δευκαλίωνα, παρατηρούμενος στὴν περιοχὴ τῶν Γερανίων ὁρέων, ὀφειλόταν στὴν «ἐπομβρίαν», δηλαδὴ σὲ ἄφθονη βροχὴ καὶ ὅχι σὲ θαλασσινὸ νερό, ποῦ κατέκλυσε τὴ στεριά. Ἐπίσης ἡ προϊστορικὴ πόλη, στίς ὑπώρειες τοῦ Παρνασοῦ, ἐξαφανίστηκε ἀπὸ τίς βροχές («ὑπὸ τῶν ὀμβρων τῶν κατὰ Δευκαλίωνα συμβάντων») καὶ ὅχι συνεπείᾳ ὑπερχείλισης τῆς θάλασσας, ἀπὸ τὴν καταβύθιση τῆς Ἀτλαντίδας (σελ. 3301, στίχος 21). Τὸ ἐρώτημα γίνεται τόσο περισσότερο κρίσιμο, ὅσο ὁ ἐκλεκτὸς συντάκτης στὴ σελίδα 3305, στίχος 15, γράφει: «Εἶναι ὑπερβολὴ νὰ δεχτοῦμε, ὅτι ἔφτασε τὸ ὕψος τοῦς («τῶν παλιρροϊκῶν κυμάτων») πλησίον τῆς κορυφῆς τῶν Γερανίων ὁρέων; Εἶναι ὑπερβολὴ νὰ δεχτοῦμε ὅσα λέγει ὁ Pausanias;». Ἀλλὰ «λέγει ὁ Pausanias» περὶ «παλιρροϊκοῦ κύματος»;

1η ἀπάντηση τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

1. Ἡ λέξις «ἐπομβρία» δὲν σημαίνει μόνον ἄφθονη βροχὴ. Στὸ κείμενό μου περιέχονται δύο προτάσεις, ποὺ ἀφοροῦν καὶ οἱ δύο τὰ ἐπὶ Δευκαλίονος συμβάντα:

(α) «τὴν ἐπὶ Δευκαλίονος ποτὶ ἐπομβρίαν, ἐκφυγεῖν δὲ πρὸς τὰ ἄκρα τῆς Γερανίας...» (σελὶς 3300) καὶ:

(β) «Ταύτην μὲν οἷον κατακλυσθῆναι τὴν πόλιν ὑπὸ τῶν ὀμβρων τῶν κατὰ Δευκαλίωνα συμβάντων» τῶν δὲ ἀνθρώπων ὅσοι διαφύγειν τὸν χειμῶνα...» (σελὶς 3301).

Ἐχομε ἐπομένως τίς λέξεις «ἐπομβρία», «ὄμβρος» καὶ «χειμῶν» ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Pausanias, γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὰ ἐπὶ Δευκαλίονος συμβάντα.

Οἱ ἐρμηνεῖς αὐτῶν τῶν λέξεων ἔχουν ληφθεῖ κατὰ βάσιν ἀπ' τὸ «Λεξικόν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης» τῶν H. Liddell-R. Scott ἐκδοθεῖ τὸ 1925 (I.N. Σιδέρης) τῇ ἐπιστάσει τοῦ Μ. Κωνταντινίδου, καὶ δευτερευόντως ἀπὸ ἄλλα λεξικά, ὅπως τοῦ I. Σταματάκου κ.ἄ. Γράφουν τὰ λεξικά:

Ἐπομβρία: κατακλυσμὸς ὑδάτων. Κατακλυσμός, δὲ πλημμύρα τῶν ὑδάτων, κάλυψις τῆς χώρας δι' αὐτῶν:

Όμβρος: (...) γενικῶς τό ὕδωρ ὡς στοιχεῖον (ἄρα καί τό θαλάσσιο).

Χειμών: (...) τρικυμία· καί **χειμάζομαι:** (...) καταταράττομαι καί βλάπτομαι ὑπό τρικυμίας - εἶμαι καραβοτσακισμένος κ.ἄ.

(β) Στό ἐπόμενο ἐρώτημα ἡ ἀπάντηση εἶναι: Τό ρῆμα «παλλιροέω» χρησιμοποιεῖτο μόνον ἐπὶ τοῦ φαινομένου τῆς (θαλάσσιας) πλημμυρίδας καί ἀμπώτιδας, ὡς καί σήμερα. Ἐπομένως δέν θά μπορούσε ποτέ νά μιλήσει περὶ αὐτοῦ τοῦ φαινομένου θεωρώντας το ὡς ὅμοιο μὲ τὴν ἀνύψωση τῶν ὑδάτων στήν «ἄκρα Γερανίας», χρησιμοποιώντας δηλ. μιὰ λέξη πού χαρακτηρίζε, τότε, τὸ ἀπλὸ καί συνεχιζόμενο φαινόμενο τῆς παλίρροιας ὅπως τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου.

Ἐπ' εὐκαιρία πρέπει νά λεχθεῖ, ἐπειδὴ ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ «τά ἄκρα Γερανίας», ὅτι ἡ λέξη «ἄκρη» σημαίνει βέβαια τό ὑψιστο σημεῖο, Ἐν προκειμένῳ ἐκ καθήκοντος πρὸς τὸν ἀναγνώστην μου σημειώνω, ὅτι στήν ὁροσειρά τῶν Γερανείων ἔχουμε ὕψος κορυφῆς 1370μ. [σελίς 3305 (ἐκτός κειμένου καί ἐκεῖ ὅπου κάνω ὑποθέσεις)]. Στήν ἐρμηνεία ὅμως τοῦ κειμένου (σελίς 3301) γράφει: «Διεσώθη δέ στά ὑψηλότατα βουνά πού τότε ἀκόμη δέν εἶχαν αὐτό τό ὄνομα (Γεράνεια)...»

Ὁ Πausanías θέτει ἀκριβῶς πληθυντικό: «τά ἄκρα Γεράνια», πού κι ἐγὼ ἐρμηνεύω μὲ πληθυντικό: «στά ὑψηλότατα βουνά». Πρέπει νομίζω νά γίνει κατανοητό ὅτι μιὰ ὁροσειρά, ὅπως αὐτή τῶν Γερανείων ὁρέων, δέν ἔχει ἀσφαλῶς μιὰ κορυφή ἀλλὰ πολλές. Ἐτσι δικαιολογεῖται ὁ πληθ. «τά ἄκρα». Ἐπομένως τὸ νά ἐκλαμβάνεται τὸ πλησίον ὡς ταυτόσημο πρὸς τὸ ὕψος τῶν 1370 μ., εἶναι ἓνα αὐθαίρετο συμπέρασμα. Γενικῶς οἱ παρατηρήσεις τοῦ πρώτου ἐρωτήματος τοῦ ἐπιστολογράφου σας εἶναι ἀβαθεῖς.

2η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ἥπειρος τῆς Ἀμερικῆς περιτριγυρίζεται ἀπὸ θάλασσα. Θά μπορούσε θαυμάσια, κατὰ συνέπεια, νά χαρακτηριστεῖ καί σὰν πολὺ μεγάλο νησί. Πῶς ἐξηγεῖται, κατόπιν τούτου, νά ἀποκαλεῖται στὸν «Τίμαιο» ἡπειρος ἡ Ἀμερικὴ («καταντικρὺ πᾶσαν ἥπειρον») καί ἡ Ἀτλαντίδα, πού ὀρίζεται σὰν διπλὴ ἥπειρος («Λιβύης καί Ἀσίας μείζων»), νά ἀποκαλεῖται μόνο «νῆσος» («Δαυλός», σελ. 3303, στίχος 7, ἀπὸ τὸ τέλος); Ἐχει καμμιά πρόσφορη ἐξήγηση ὁ ἐκλεκτὸς μελετητὴς ἐνδεχομένως καί ἀπὸ ἄλλα κείμενα, πού ἔχει ὑπ' ὄψη του; Βρίσκει στό ἄτοπο αὐτό καμμιά ἐξήγηση, πού νά τὸ διορθώνει;

2η ἀπάντηση τοῦ κ. Π. Τσατσόμοιρου:

Στήν σελίδα 3303, στίχ. 7 ἀπὸ τὸ τέλος, στὸν Πλατωνικὸ διάλογο, ἡ ἥπειρος πού ἦταν «καταντικρὺ» τῶν νήσων Ἐσπερίδων ὀνομάσθηκε, κάποτε, Ἀμερικὴ. **Στὰ γραπτὰ ὅμως βιβλία (ἀρχεῖα) τὸ πλεόν σημαντικό εἶναι ὅτι ἀναφέρεται ἡ Ἀμερικανικὴ ἥπειρος ὡς γνωστὴ, χωρὶς νά κατονομάζεται. Ἡ Ἀτλαντίς ὅμως δέν «ὀρίζεται» πουθενά σὰν διπλὴ ἥπειρος, ἀλλὰ μόνο σὰ νῆσος: «Λιβύης καί Ἀσίας μείζων».**

Αὐτὸ τὸ «Λιβύης καί Ἀσίας μείζων» δέν μᾶς ἐπιτρέπει νά ἐρμηνεύσουμε τὰ πανάρχαια αὐτὰ Αἰγυπτιακὰ κείμενα **μὲ σημερινὰ δεδομένα**. Αὐτὸ πού ἐπιχειρεῖ ὁ ἐπιστολογράφος σας, νά μᾶς πείσει νά δεχθοῦμε ὅτι ἡ Λιβύη εἶναι ἡ Ἀφρικὴ καί Ἀσία (οἱ γνωστὲς σήμερα Ἀφρικὴ καί Ἀσία) εἶναι συμπέρασμα πού ἡ λέξη «νῆσος» δέν τὸ ἐπιτρέπει – οὔτε βεβαίως μᾶς τὸ ἐπιτρέπει, ἀκόμη περισσότερο, ἡ γνώση πού ἐπιδεικνύουν τὰ κείμενα γιὰ τὴν «καταντικρὺ πᾶσαν ἥπειρον τῶν περὶ τὸν ἀληθινὸν ἐκεῖνον πόντον». Οἱ ἱερεῖς ἔχουν σαφέστατη γνώση τῶν μεγεθῶν. Ἄρα οἱ ὀνομασίες Λιβύη καί Ἀσία πρέπει, νομίζω, στά πρὸ Διευκαλίωνος χρόνια νά προσδιόριζαν μικρὰ μεγέθη, π.χ. τὸν λεγόμενο ἴσως σήμερα χῶρο τῆς Μ. Ἀσίας ἢ Μείσης Ἀνατολῆς («Ἀσία» κατὰ τὸν Κ. Παπαρρηγόπουλο ὑπῆρξε τὸ πανάρχαιο ὄνομα τῆς Κύπρου (σελίς 71, ἐκδόσεις Φάρος Α.Ε.) Ὁ Στράβων (ΙΔ 650) γράφει: «τάχα γὰρ Μαιονία, φησίν, Ἀσία ἐλέγετο» κ.ἄ.]

Με τὸ ὄνομα πάλι **Λιβύη** ἴσως νὰ προσδιορίζοταν μιὰ λωρίδα καί πλευρὰ τοῦ ποταμοῦ Νείλου, ποῦ βλέπει τίς ἐρήμους – ἴσως καί ἡ Μεσογειακὴ λωρίδα. Πῶς ὅμως θὰ μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ συμπεράνουμε στηριζόμενοι στὸν Πλατωνικὸ διάλογο, ὅτι στὶς πρὸ Διευκαλίωνος καταγραφές τὰ μεγέθη εἶναι ἰσόποσα μὲ τὰ σημερινὰ τοὺς ὀνόματα;

3η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Λέπου

Ἀφοῦ ὁ Σόλων μίλησε γιὰ Φορωνέα καί Νιόβη καί Δευκαλίωνα καί Πύρρα, ὁ γέροντας ἱερέας τῆς Σαΐδας «**τοῦ ἀπήντησε**», καθὼς λέει ὁ συντάκτης τοῦ ἄρθρου (καί ὁ Πλάτων): «οὐδεμίαν ἔχετε... δόξαν... οὐδὲ μάθημα... οὐδέν» (σελ. 3302, στίχος 3 ἀπὸ τὸ τέλος). Διαψεύδει δηλαδὴ τὸν Σόλωνα, ὅσον ἀφορᾷ τὸν Δευκαλίωνα καί τὴν Πύρρα (ὅτι δὲν τὰ ξέρει καλὰ τὰ γεγονότα καί εἶναι ἄλλα). Πῶς, τώρα, κατόπιν τῆς κοφτῆς αὐτῆς ἀποστροφῆς, ἐπικαλεῖται, τὸ κείμενο, τὰ περὶ κατακλυσμοῦ τῆς Ἀτλαντίδας σὰν ταυτόσημα καί ταυτόχρονα μὲ τὸν κατακλυσμὸ τοῦ Δευκαλίωνος;

3η ἀπάντηση τοῦ κ. Ἡ. Τσατσόμοιρου:

Εἶμαι ὑποχρεωμένος πρὸ αὐτῆς τῆς ἐπιχειρούμενης διαστrophῆς τοῦ πλατωνικοῦ διαλόγου «**Τίμαιος**» νὰ ἐπεκταθῶ καί σ' ἄλλα τμήματα τοῦ διαλόγου, ποῦ ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ μὴν ἔχει τὴν ἐνέργεια νὰ συμβουλευθῇ. Τὸ τμήμα ποῦ ἀκολουθεῖ εἶναι κατὰ μετάφραση τοῦ Α. Παπαθεοδώρου, Γυμνασιάρχου (ἐκδόσεις «Πάπυρος»):

«Ἐκεῖ λοιπὸν (στὴν Αἴγυπτο) ὅταν ἐπῆρξεν ὁ Σόλων, καθὼς εἶπεν, ἐτιμήθη με ἐξαιρετικὰς τιμᾶς, ἀπὸ τοῖς κατοίκους καί ζητῶν πληροφορίας διὰ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν τῆς χώρας ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς ἐκείνους ποὺ τὴν γνώριζαν πολλὸν καιρὸ, ἀνεκάλυψεν ὅτι οὔτε αὐτὸς ὁ ἴδιος οὔτε ἄλλος κανεὶς ἔλλῃν ἐγνώριζε τίποτα σχεδὸν διὰ τὰ παλαιά. Καί ὅταν κάποτε ἠθέλησε νὰ τοῖς παρασύρῃ εἰς συζήτησιν διὰ τὰ παλαιά, ἤρχισεν νὰ τοῖς λέγῃ διὰ τὰ ἀρχαιοτάτας παραδόσεις τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τὸν Φορωνέα, ὁ ὁποῖος ἐθεωρήθη ὡς ὁ πρῶτος ἀνθρώπος, καί διὰ τὴν Νιόβην· διηγήθη ἐπίσης διὰ τὸν Δευκαλίωνα καί τὴν Πύρραν, πῶς διεβίωσαν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν, καί διὰ τοῖς ἀπογόνους τὸν [σημ. γράφοντος] διεσέζετο μιὰ παράδοση μετὰ τὴν καταστροφήν, ὅτι ὁ Δευκαλίων ἐρριχνε πίσει τοῦ πέτρεος, καί γίνονταν ἄνδρες, ἡ δὲ Πύρρα, ἀπ' τὴς πέτρεος ποὺ καί αὐτὴ ἐρριχνε γέννησε τίς γυναῖκες· στὸ κείμενο (σελ. 3302) ἀναφέρει ἕνα ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ «Καταλόγου Γυναικῶν» ἢ «**Ἰοιδῶν**» ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξηγῇ αὐτὴ τὴν ἀκατανόητη ἀφήγησιν (μῦθος): ὁ ἀναγνώστης ἂν ἀνατρέξῃ στὸ σημεῖο αὐτὸ καί προσεπάθῃ νὰ καθορίσῃ πόσα ἔτη παρήλθον ἀπὸ ὅσα ἔλεγε καί νὰ χρονολογήσῃ. Καί ὁ ἱερεὺς ἀπαντᾷ μετὰ μὲ τὸ γνωστὸ «Ἕλληνες αἱ παῖδες ἐστέ, γέρον, δὲ Ἕλλην οὐκ ἔστιν... Νέοι ἐστέ, εἰπεῖν, τὰς ψυχὰς πάντες· οὐδεμίαν γὰρ ἐν αὐταῖς ἔχετε δι' ἀρχαίαν ἀκοήν παλαιὰν δόξαν οὐδὲ μάθημα χρόνους πολλοὺς οὐδέν. Τὸ δὲ τούτων αἴτιον τόδε...» [Καμιὰ εἰδήσιν ἢ μνήμην γὰρ τίς ἀρχαῖες παραδόσεις δὲν διατηρεῖται στίς ψυχὰς σας οὔτε γνώσιν ἔχετε τῶν πανάρχαιων χρόνων. Τούτων δὲ ἡ αἰτία εἶναι]. Καί ὁ ἱερεὺς ἐπὶ μακρὸν ἐξιστορεῖ τὰ αἰτία γὰρ νὰ καταλήξῃ ὅτι: «Τὰ γοῦν νῦν δι' γενεαλογηθέντα, εἰ Σόλων, περὶ τῶν ἡμεῶν ἂ διήλθες, **παίδων βραχὺ τι διαφέρει μύθων**, οἱ πρῶτον μὲν ἕνα γῆς κατακλυσμὸν μέμνησθε πολλῶν ἐμπροσθεν γεγονότων» [= τὰ ὅσα, ἀνιχνεύον τὰς ρίζας τῶν προγόνων σας, εἰ Σόλων, μὴς ἀνέπτυξες λίγῳ διαφέρουν ἀπὸ παιδικὰς ἀφηγήσεις (μῦθος = ἀφήγησις), διότι σὺς ἐνθυμησάσθε ἕνα κατακλυσμὸν, μολονότι προηγουμένους ἔχον γίνεαι πολλοί]. Ὁ Σόλων ὁμολογεῖ ὅτι οὔτε αὐτὸς οὔτε κανένας ἄλλος ἔλλῃν δὲν γνωρίζει περὶ Φορωνέως καί Νιόβης. Προσθέτει δὲ ὅτι θεωροῦν τὸν Φορωνέα ὡς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον. Γιὰ τὸν Δευκαλίωνα λέγει, (στὸν διάλογον δὲ τὸ ἀναφέρει ρητῶς) τὰ περὶ ἀπογόνων τοῦ (αὐτὰ τὰ περὶ λίθων) ἔτσι ἡ ἀπάντησις τοῦ ἱερέα ὅτι «βραχὺ τι διαφέρει μύθων», δηλαδὴ λίγῳ διαφέρει ἀπὸ παιδικὰς ἀφηγήσεις, εἶναι ἴσως ὀρθή, διότι τὰ παιδιὰ ἀναμνησκόμενα τὸ συμβῆναι μὲ φανταστικά στοιχεῖα ἢ ἐρμηνεύον πραγματικά στοιχεῖα μὲ ὑπερμετρη

αίθραισι ή φαντασία. Αυτό δὲν σημαίνει, ὅπως λέει ὁ ἐπιστολογράφος σας, ὅτι: «διαφεύγει δηλαδή τὸν Σόλωνα ὅσον ἀφορᾷ τὸν Δευκαλίωνα καὶ τὴν Πύρρα. ("Ὅτι δὲν τὰ ξέρει καλὰ τὰ γεγονότα καὶ εἶναι ἄλλα)».

Ἀπὸ ποῦ βγαίνει ἡ διάψευση; Ποῦ διάβασε ὁ ἐπιστολογράφος σας ὅτι: ὅσον ἀφορᾷ, **ἰδιαίτερα μάλιστα**, τὸν Δευκαλίωνα καὶ τὴν Πύρρα, τὸν **διέψευσε**. "Ὡς πρὸ τί δηλαδή; τὸν θεώρησε ἀνύπαρκτο; Αὐτὸ τὸ συμπέρασμα βγαίνει: "Ἡ ὥς πρὸς τὰ λεχθέντα γιὰ τοὺς ἀπογόνους του; "Ἡ μὲν αὐτὴν, τὴν δικὴ του, **ὀμιχλώδη ἀποστροφὴ** θέλει νὰ στηρίξει, σὰν ἀνεπίτρεπτη ἐνέργεια, τὴν συνταύτιση τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ ἐπὶ Δευκαλίονος μὲ τὴν 'Ατλαντίδα; Ποῦ ἐπὶ τέλους, τὸ κείμενο μᾶς ἀπαγορεύει νὰ θεωρήσουμε, ὅτι ὑπάρχει σχέση τοῦ συμβάντος τῆς 'Ατλαντίδας μὲ τὸν ἐπὶ Δευκαλίονος κατακλυσμὸς; Ἀνύπαρκτος ὁ Δευκαλίων καὶ ἡ Πύρρα; Ἀνύπαρκτες οἱ παραδόσεις; καὶ ὁ Σόλων; ὁ Πλάτων; ὁ Ἡρόδοτος; (Κλειὸ 56), καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (**Φυσικῆς ἀκροάσεως** 22a-27-28); καὶ ὁ Περσινίας; καὶ τόσοι ἄλλοι ποὺ δέχθηκαν τὸ συμβάν τοῦ κατακλυσμοῦ ἢ τὴν ἱστορικότητα τοῦ Δευκαλίονος; Πλανῶνται; [Ὁ Ὅμηρος π.χ. ὀμιλεῖ περὶ Δευκαλίωνος καὶ Δευκαλιόωνος (N. 451-Y 478 Ἰλιάς)].

Τὸ γιὰ τὴν θεώρησιν ὅτι ὑπάρχει σχέση τῶν δύο αὐτῶν συμβάντων αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν δική μου ἐρμηνεία στὸ μεγάλο ἱστορικὸ κενὸ τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητας, ποῦ ἡ δική μου ἐρευνα προσπαθεῖ νὰ φωτίσει μὲ κείμενα τῆς Ἑλληνικῆς γραμματείας.

4η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Λέπου:

Ὁ ἐκλεκτὸς συντάκτης ἰσχυρίζεται γιὰ τὴν 'Ατλαντίδα (μέσον σελ. 3302) ὅτι «δὲν πρόκειται περὶ φαντασίας τοῦ Πλάτωνος». Ἀσφαλῶς θὰ ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὴν ἀπόλυτη ἀντίθεση τοῦ Ἀριστοτέλη στὸ ζήτημα. Ποιοὶ λόγοι ὀδηγοῦν στὴν προτίμησιν τοῦ Πλάτωνα καί, κατὰ συνέπεια, στὴν ἀπόρριψιν τῆς ἀρνητικῆς θέσης τοῦ Ἀριστοτέλη; (Βλέπε γνώμη Ἀριστοτέλη σὲ κάθε ἐγκυκλοπαίδεια, περὶ 'Ατλαντίδος καὶ Μέρλιτς «Τὸ μυστήριον τῆς 'Ατλαντίδας»).

4η ἀπάντησις τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

- (α) Ἀσφαλῶς δέχθηκα ὅτι δὲν πρόκειται περὶ φαντασίας τοῦ Πλάτωνος. Γι' αὐτὸν ἀλλοῦσε τὸν λόγο καὶ ἔκανα τὴν σχετικὴ ἀναφορὰ, ὅτι ἡ δύγησις ἐγινε κατὰ τὴν ἑορτὴ τῶν Ἀπαιουρίων. Ἐπομένως δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλουμε σ' αὐτὸ ποὺ δηλώνει ὁ Πλάτων, ὅτι πρόκειται περὶ πραγματικῆς ἱστορικῆς ἀφηγήσεως καὶ ὄχι περὶ φανταστικῆς.
- (β) Θὰ μπορούσε ἐν συνεχείᾳ νὰ λέει ἡ εἰρωνία τοῦ ἐπιστολογράφου σας «ἂν εἶναι ἀραγε τὸ ζωτικότερο ζήτημα στὴν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος τῆς 'Ατλαντίδας» (ἐρώτησις 9η).
- (γ) Γιὰ τὸ ὅτι βεβαιώνει ὁ ἐπιστολογράφος σας ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ τὰ περὶ 'Ατλαντίδας ὡς φανταστικά, ἐπιθυμῶ νὰ τοῦ ζητήσω νὰ υποδείξει σὲ ποῖο ἔργο τὸ ἀναφέρει αὐτὸ καὶ ἀκόμα ἐὰν γνωρίζῃ ἂν ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραψε κάποτε περὶ 'Ατλαντίδας μελέτη ποὺ ν' ἀνασκευάζει αὐτὰ ποὺ λέγει ὁ Πλάτων. Τὸ ὅτι βρήκε κάποιος ὁ ἐπιστολογράφος σας ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης κ.λ.π., αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι ἐπὶ ἐνὸς θέματος τόσο σοβαροῦ εἶναι ἀρκετὸ νὰ θεωρηθῇ ὡς στοιχεῖο ἀδιάψευστο μιά γνώμη. Ἔστω καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη.

5η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Λέπου:

Πῶς προκύπτει «εὐθύνη τῆς (Ἑλληνικῆς) Μητροπόλεως» (σελ. 3289, στίχος 6 ἀπὸ τὸ τέλος) στὰ νησιά τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ («Ἑσπερίδες νῆσοι»), ὅταν σημειώνεται ἕνα μόνο καὶ πολὺ περιπετειῶδες ταξίδι; Ὅταν συναντοῦν τὸν Αἰήτη, ποῦ τοὺς ἀπειλεῖ ὅτι θὰ τοὺς χτυπήσει; Ὅταν δηλώνει τὴν αὐτοκέφαλη ἐξουσία του — «ἐμὴν ἀνακτορίην»; Ὅταν

ό σκοπός της επίσκεψης των νησιών είναι μόνο ένα «βιβλίο με άυλο περιεχόμενο; (βλέπε στή σελίδα 3292, υποσημείωση 8, όπου το «βιβλίο» γράφει για «γενεαλογικά δένδρα»). «Ευθύνη μητροπόλεως» έναντι «περιφέρειας» (όπως χαρακτηρίζονται τα νησιά του Ἀτλαντικού, στή σελίδα 3289, στίχος 7, από το τέλος) είναι ή της αποικιοκρατικής αυτοκρατορίας, με απεσταλμένους διοικητές καί οικονομικές καί πολιτιστικές συναρτήσεις, εκτεταμένες καί μόνιμες. Μήπως ή έρμηνεία του ταξιδιού του Ἰάσωνα, στά Ἀργοναυτικά, είναι πολύ «τραβηγμένη»; Ποιά άλλα στοιχεία αποφασιστικότερα υπάρχουν;

5η απάντηση του κ. Ἡ. Τσατσόμοιρου:

- (α) Ἄν ὁ ἐπιστολογράφος σας διάβαζε τά ἄρθρα μου στὸν «Δαυλὸ», δὲν θὰ ἔθετε τὸ ἐρώτημα «πὺς προκύπτει «εὐθύνη τῆς μητροπόλεως»; Καί ὡς ἐντιμὸς συζητητὴς δὲν θὰ πρόσθετε κάτι ἀνύπαρκτο στὸ δικό μου κείμενο, αὐτὸ τὸ «Ἑλληνικὴς», μὲ πρόθεσι νὰ μὲ παρουσιάσει ὡς σοβινιστὴ καὶ ἐπομένως καὶ τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας μου ὡς ἔργα ἐθνικισμοῦ.
- (β) Τὰ ταξίδια στὸν Ὠκεανὸ εἶναι ἀσφαλῶς πολλὰ. Ἐμεῖς γνωρίζουμε τοῦ Περσέως, τοῦ Ἡρακλῆ καὶ τῶν Ἀργοναυτῶν.
- (γ) Στά δημοσιευόμενα στὸ «Δαυλὸ» ἄρθρα μου γράφει συνεχῶς περὶ αὐτοῦ τοῦ προκατακλισμαίου μεγάλου πολιτισμοῦ καὶ τονίζω δυὸ συνεχῶς πράγματα: (1) ὅτι ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς ἀνήκει στοὺς κατοίκους τοῦ Ἑλληνικοῦ λεγομένου χώρου καὶ (2) ὅτι γιὰ νὰ λειτουργήσει αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς, εἶχε ἀνάγκη τῆς οἰκουμηνικότητάς!
- (δ) Ἐνοχλήθηκε ὁ ἐπιστολογράφος σας γιὰ τὴν ὑποσημείωση, (ποὺ δὲν εἰσάγω ὅμως στὸ κείμενο) γιὰ τὴν λέξη «κῶας»; Νόμισε ὅτι βρῆκε κάποιο τρόπο, νὰ διασύρει τὸν πολιτισμὸ αὐτὸν ὡς αὐτοκρατορία ἡμεριαλιστικῆς ἀποικιοκρατικῆς; Ἐτσι νομίζει ὅτι διεξάγει σοβαρὴ συζήτηση:
- Ἄς διαβάσει τέλος στὸ ἴδιο ἄρθρο καὶ στή σελίδα 3291 ὅσα ἀπάντησε στὸν Ἰάσωνα ὁ Ὀρφεὺς. Εἶπε: «βροτοῖς ἄνα θέσφατα φαίνων». Θὰ καταλάβει ἄραγε ὁ ἐπιστολογράφος σας, ὅτι αὐτά τὰ «Διὸς θέσφατα» ἀποτελοῦν τὸ «κουκούτσι» τῆς Ἑλληνικότητάς, γιὰ τὴν ὁποία ἐγὼ μιλῶ: Πάντως κι' ἂν δὲν συμφωνεῖ ὁ ἐπιστολογράφος σας, τὰ ταξίδια τοῦ Ἰάσωνα εἶναι ἐντελῶς σύμφωνα πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτό. Αὐτὸ ἂς τὸ κρίνουν οἱ ἀναγνώστες σας. Δὲν φαίνεται πάντως ν' ἀρνεῖται ὁ ἐπιστολογράφος σας τὸ ταξίδι τοῦ Ἰάσωνος πρὸς τὸν Ὠκεανό.

6η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Δεδομένης καὶ τῆς «γνώσης περὶ Ἀμερικῆς», ἀπὸ μέρους τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοῦ Πλάτωνα (ὡς «καταντικρύ, πρὸς τὴν Ἀτλαντίδα, ἡπείρου» — σελ. 3303 στίχος 7, ἀπὸ τὸ τέλος), γεννιέται τὸ ἐρώτημα: Πῶς χωράει στὸν ὠκεανὸ ἓνα ἐνδιάμεσο νησί, μεγάλο σὰν διπλὴ ἡπείρος («Λιβύης καὶ Ἀσίας μείζων»); Καὶ τί θάλασσα μένει ἔπειτα, σὰν ὑπόλοιπος Ἀτλαντικὸς ὠκεανός, ὥστε, σὲ σχέση μὲ τὴ Μεσόγειο θάλασσα, ν' ἀποτελεῖ τὸν «ἀληθινὸ πόντον»; Διότι, ἂν προσθέσουμε τὴν Ἀτλαντίδα στὸν Ἀτλαντικὸ (ἂν μπουκώσουμε δηλαδὴ τὸν Ἀτλαντικὸ μὲ τὴν διπλὴ ἡπείρο), τί μένει ἀπ' αὐτόν; Τί σκέπτεται ὁ ἐκλεκτὸς συντάκτης πάνω σ' αὐτό; (Ὁ Πλάτων, ἀμέσως πάρα-κάτω στὸ παρατιθέμενο ἀπόσπασμα, ἀπὸ τὸν «Τίμαιο», χαρακτηρίζει τὴ Μεσόγειο, σὲ σχέση μὲ τὴν ἑξῶ θάλασσα, «ἀπλὸ λιμάνι, μὲ στενὴ εἴσοδο» — τὸ Γιβλατατάρ). Ὑπάρχει καμμιά ἐξηγήσι κι' ἐδῶ, ποὺ νὰ ἐναρμονίζει τὰ πράγματα;

6η απάντηση του κ. Η. Τσατσόμοιρου:

- (α) Το πρώτο μέρος αυτής της ερώτησεως «πώς χωράει στὸν 'Ωκεανὸν» κ.λ.π. ἔχει ἤδη ἀπαντηθεῖ.
- (β) Στὸν διάλογο λέγει ὁ ἱερεὺς: «Τάδε μὲν γὰρ ὅσα ἐντὸς τοῦ στόματος οὐ λέγομεν φαίνεται λιμὴν στενὸν τινὰ ἔχων εἴσπλουν». Αὐτὸ τὸ «φαίνεται λιμὴν» λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ στενοῦ εἴσπλου δὲν εἶναι ἀρκετὸ, ὥς ἐξήγησι στὸν ἐπιστολογράφῳ σας, καὶ ἀναζητεῖ ἄλλα αἰτία: 'Εμένα μοῦ ἀρκεῖ αὕτη ἡ ἐξήγησι.

7η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Στὴν καταβύθισι τῆς 'Ατλαντίδας, ποῦ ἐγίνε συνεπεία «σεισμῶν ἐξαισίων», δράση ἡφαιστειῶν δὲν σημειώνεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα — ἐνῶ στὸ κείμενο τῆς σελίδας 3304 παρατίθεται ἐντυπωσιακὴ εἰκόνα τοιοῦτων. Περί τοῦ ἴδιου γεγονότος πρόκειται:

7η ἀπάντησι τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

Στὸν Πλάτωνα πράγματι δὲν σημειώνεται δράση ἡφαιστειῶν. 'Ἡ εἰκόνα ποὺ παρατίθεται (σελὶς 3304) εἰσῆλθε, διότι οἱ μῦθοι τῶν Μάγας (ποῦ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν σὲ ἄλλο ἄρθρο) ὁμιλοῦν γιὰ μιὰ χώρα 'Ατλάν ἢ 'Αζτλάν. Προφανῶς – λέγει ἡ λεξιάντα – πρόκειται περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ. 'Ἡ γνώμη μου εἶναι αὕτη. 'Εὰν ὁ ἐπιστολογράφῳ σας δὲν συμφωνεῖ, αὐτὸ δὲν ἀλλάζει τὰ στοιχεῖα ποὺ παρατίθενται στὸ ἄρθρο μου. 'Ασφαλῶς καὶ τῆς 'Αμερικανικῆς ἡπείρου οἱ λαοὶ κατέγραψαν κατὰ κάποιον τρόπο τὸν κατακλυσμὸ. Περί αὐτῶν ὅμως σὲ ἄλλο ἄρθρο.

8η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Μπορεῖ νὰ διασωθεῖ «στόλος» Κρητῶν, «Μεγαρεῖς» ποὺ κολυμποῦν ἢ κοπάδι «λύκων» στὸν Παρνασσό, ἂν ὑποτεθεῖ ὅτι ἔρχεται πρὸς τὸ μέρος τους «τσουνάμι» (ὅπως εἶναι ἡ γαιωνέζικη ὀνομασία) 1370 μέτρων ὕψους; (Βλέπε σελ. 3305, στίχος 15). 'Ἡ ταχύτητά του εἶναι ὅμοια μὲ βλήματος. Τὸ χτύπημα τῶν δισεκατομμυρίων τόννων τοῦ νεροῦ εἶναι ἀφάνταστα συντριπτικὸ (ἄνθρωποι, πλοῖα καὶ λύκοι θὰ γίνονταν χαλκομανιές στοὺς βράχους). 'Ἡ ἄμπτωτη σαρωτικὴ τῶν πάντων. Καὶ ἡ φωνὴ τῶν πουλιῶν δὲν ἀκούγεται καθόλου μέσα στὴν τρομερὴ βροντὴ. Τοὺς γερανούς μπορεῖ νὰ τοὺς θαυμάσει κανένας ψηλὰ στὸν γαλανὸ οὐρανό, παίζοντας μὲ τὸ κύμα στὴν παραλία, ὅταν ἡ θάλασσα εἶναι λάδι. 'Αλλὰ τὸ «τσουνάμι» (τέτοιο, ὅπως τὸ ὀρίζει ὁ ἐκλεκτὸς ἀρθρογράφος) δὲν καβαλιέται ἀπὸ ἄνθρωπο, ὅπως τὸ δελφίνι τοῦ μύθου... Μόνο οἱ ὀλύμπιοι Θεοὶ εἶναι δυνατότεροί του...

8η ἀπάντησι τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

- (α) Διασώθηκαν, ἀπαντᾷ ὁ 'Ηρόδοτος (σχετικὴ ἢ 11η ἀπάντησι). 'Ἡ σχετικὴ φράσις ποὺ χρησιμοποίησεν γιὰ τὰ πελώρια κύματα [«χειμῶνα μέγαν»] μὲ ἔπεισε ὅτι ὁμιλεῖ περὶ παλιρροϊκῶν κυμάτων – ποὺ κατέστρεψαν καὶ τὴν Κρήτη. (β) Πουθενὰ δὲν γράφει ὅτι τὸ ὕψος τοῦ παλιρροϊκῶν ἔφθασε στὰ 1370 μ. (γ) Τὰ ὑπόλοιπα περὶ ταχύτητος κ.λ.π. εἶναι σεβαστὲς γνώσεις τοῦ ἐπιστολογράφου σας, ἀλλὰ ἐκτὸς κειμένου καὶ παραδόσεως – ποὺ διέσωσαν 'Ηρόδοτος καὶ Πausanias. Μὲ τίς σκέψεις ὅμως αὐτὲς φθάνει καὶ σ' ἓνα παράλογο. Γράφει: «Μόνο οἱ 'Ολύμπιοι Θεοὶ εἶναι δυνατότεροί του», δηλ. ἀπὸ τὸ «τσουνάμι». Τὸ προσθέτει ὡς «ἐξυπνάδα»: ὡς διασχυρμὸς τῶν 'Ολυμπίων Θεῶν; Στὰ ἄρθρα μου συνεχῶς ὁμιλῶ περὶ θεῶν-βασιλέων ποὺ ὑπῆρξαν καὶ ἦσαν ἄνθρωποι, μεγάλης

πνευματικότητας. Ποτέ δὲ δὲν επέτρεψα τὴν σύγχυση μὲ τὴν γνωστὴ σήμερα περὶ Θεοῦ ἀντίληψη. Ἐπομένως; Μήπως καὶ ὁ ἐπιστολογράφος εἶναι θῆμα «τσουναμίου».

9η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Λέπου:

Πῶς πρέπει νὰ ἐρμηνευτεῖ ἡ ἀναφορὰ ἀπὸ ἱερέα μιᾶς ξένης θρησκείας, τῆς Αἰγυπτιακῆς (ἡλιολατρία-ζωολατρία), στὴν Ἀθηνᾶ (ποῦ ἀνάλαβε τὴν Ἀττική), στὸν «Ποσειδῶνα» (ποῦ ἀνάλαβε τὸ νησί τοῦ ὠκεανοῦ Ἀτλαντίδα) καὶ στὸν «Δία» (ποῦ ἐνέργησε τὴν καταβύθιση; Δὲν λέω νὰ τὰ πάρουμε τοῖς μετρητοῖς, ἀλλὰ εἶναι δυνατό νὰ μίλησε ὁ παπᾶς ἐκεῖνος ἔτσι; Ἄν δὲν εἶναι δυνατό, μήπως καὶ σὲ ἄλλα σημεία ἀλλάξε ἡ διήγηση; Ποιὸς δὲ ἔκανε τὴν ἀλλαγὴ αὐτὴν ἐδῶ; (Ἄν δὲ ἡ διήγηση ἐγίνε τὴν ἐορτὴ τῶν Ἀπατουρίων, ἢ ὄχι, εἶναι ἄραγε τὸ ζωτικότερο ζήτημα στὴν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος τῆς Ἀτλαντίδας;)

9η ἀπάντηση τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

Στὸν Πλατωνικὸ διάλογο, σ' ἄλλα τὸν σημεία, λέγονται τὰ ἀκόλουθα: «οἱ κάτοικοι θεορῶν ὡς ἀρχὴν τῆς πόλεως τῶν (Σαῖς) μιὰ Θεάν, ἡ ὁποία εἰς μὲν τὴν Αἰγυπτιακὴν γλῶσσαν ὀνομάζεται Νηῖθ, εἰς δὲ τὴν Ἑλληνικὴν, ὅπως ὑποστηρίζουν αὐτοὶ, ΑΘΗΝΑ. Ἀγαποῦν πολὺ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἰσχυρίζονται κατὰ κάποιον τρόπον ὅτι εἶναι συγγενεῖς τῶν».

Ἰδοὺ λοιπὸν ὁ λόγος ποῦ «ὁ παπᾶς ἐκεῖνος μίλησε ἔτσι». Καὶ θὰ ἤθελα νὰ ἐρωτήσω τὸν ἐπιστολογράφου σας: αὐτὸ τὸ «παπᾶς» εἶναι χλευαστικὸ καὶ ὑποτιμητικὸ τοῦ αἰγυπτίου ἱερέα ἢ ἐγίνε ἀπὸ φιλολογικὴ διάθεση ἢ δημοτικισμὸ;

10η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Λέπου:

Τί πρέπει νὰ σκεφτοῦμε γιὰ τὴ διαφορὰ **χιλίων χρόνων** ἀνάμεσα στὴν καταβύθιση τῆς Ἀτλαντίδας καὶ τὴν ἱδρύση τῆς πόλης τῆς Σαῖδας, στὸ Δέλτα τοῦ Νείλου, ποῦ κατεῖχε τὰ ἀρχεῖα; (Στὸν «Τίμαιο», στὸ ἴδιο ἀπόσπασμα, λέγεται, ὅτι ἡ καταβύθιση ἐγίνε ἐννιά χιλιάδες χρόνια νωρίτερα καὶ ἡ ἱδρύση ὀχτὼ χιλιάδες χρόνια νωρίτερα). Τὸ ἐρώτημα εἶναι: προφορικὰ καλύπτονται τὰ χίλια χρόνια; Δηλαδή ἡ παράδοση διάτρεξε, ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, τριάντα γενιές, μέχρι νὰ καταγραφεῖ στοὺς τοίχους τῶν ναῶν; Τότε τί ἀξιοπιστία ἔχει γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἀκρίβειά της;

10η ἀπάντηση τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

Ὁ ἐπιστολογράφος σας γράφει: «Στὸν Τίμαιο ... κ.λ.π.» Ἀς δοῦμε ὅμως τί λέγει τὸ κείμενο ποῦ ἀποφεύγει νὰ παρουσιάσει ὁ ἐπιστολογράφος σας:

«... Πρὸς χάριν σου (λέγει ὁ ἱερεὺς) καὶ πρὸ χάριν τῆς πόλεώς σας, πρὸ πάντων ὅμως χάριν τῆς θεᾶς (Ἀθηνᾶς), ἡ ὁποία καὶ τὴν ἰδικὴν σας καὶ τὴν ἰδικὴν μας πόλιν ἔλαβε τὴν ἄδειαν (ἔλαχε: ρῆμα λαγχάνω) καὶ νὰ ἀναθρέψει καὶ νὰ ἐκπαιδεύσει πρὸ χιλίων βεβαίως ἐτῶν τὴν ἰδικὴν σας τῆς ἰδικῆς μας...». Συνεχίζει δὲ ἀμέσως μετὰ: «Ἐκ τοῦ ἐδῶ τηρουμένου ἀρχείου δι' ἡμῶς (τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως Σαῖδος) δι' ἱερῶν γραμμάτων ὡς χρόνος ἱδρύσεως εἶναι γραμμένος ὁ ἀριθμὸς ὅκτω χιλιάδες ἔτη. Διὰ δὲ τῶν πρὸ ἐννέα χιλιάδων ἐτῶν συντελεσθέντων ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν σου θὰ σοῦ τὰ δημηγῶν συνοπτικῶς, τοὺς νόμους καὶ ἐκ τῶν ἔργων τοὺς ὅτι καλλίτερον ἐπράχθη. Ἀλλοτε ὅταν θὰ ἔχωμεν ἐύκαιρίαν, θὰ εἴπωμεν τὰς λεπτομερείας δι' ὅλα αὐτά, ἀφοῦ θὰ ἔχωμεν ἐμπρὸς μας τὰ ἴδια τὰ κείμενα». [«Τίμαιος» 23 Δ.Ε. 24 Α]. Ὁ ἱερεὺς ἀφοῦ διατρέπει ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς νόμους καὶ τὴ συγκρότηση τῆς πόλεως Σαῖδας κλείνει αὐτὴ τὴν συνοπτικὴν παρουσίωσιν μὲ μιὰ δήλωσιν **προσωπικῆς ἐκτιμῆσεως** τοῦ κατ' αὐτὸν ἀξιολογητέρου ἔργου, τὸ ὁποῖο ὑπερέχει «μεγέθει καὶ ἀρετῇ». «Πολλὰ λοιπὸν εἶναι τὰ μεγάλα ἔργα τῆς πόλεως

σας, πού είναι γραμμένα έδω και θαυμάζονται, έξ όλων όμως πράγματι ένα υπερέχει κατά τὸ μέγεθος καί τήν ἀρετήν». Καί ὁ ἱερεὺς μετὰ ἀπὸ τὴν διαχρονικὴ αὐτὴ ἐκτίμηση, πού ἀφορᾷ τὴν Ἀθῆνα, ἡ ὁποία συνέχισε νὰ ὑπάρχει μέχρι τῶν ἡμερῶν του, ἐπανέρχεται πάλι στὰ κείμενα γιὰ νὰ τονίσει: «Λέγουν τὰ γεγραμμένα πόση ἐχθρική δύναμις κατέστρεψε κάποτε τίς πόλεις σας, δύναμις, ἡ ὁποία μὲ ἀλαζονεία, ἀφοῦ ἐξόρμησεν ἀπ' ἐξέω ἀπ' τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανὸν, ἐπύρχετο ταυτοχρόνως κατὰ τῆς Εὐρώπης καί Ἀσίας».

Ποῦ, λοιπὸν, βρῆκε στὸν Τίμαιο ὁ ἐπιστολογράφος σας αὐτὸ τὸ δικαίωμα, νὰ βεβαιώνει, ὅτι στὸ κείμενο λέγεται ὅτι ἡ καταβύθιση ἔγινε ἐννέα χιλιάδες χρόνια νωρίτερα καί ἡ ἴδρυσή ὅχι τὸ χιλιάδες χρόνια νωρίτερα; Θεωρεῖ ἔστω ὅτι ἡ πόλη τῶν Ἀθηναίων, ὅ, τι μεγάλο ἔπραξε τὸ ἔπραξε ἐντὸς τῶν χιλίων ἐτῶν, πού προηγήθησαν τῆς Σαΐδος; Καί ὁ ἱερεὺς, μὲ τὰ ἀρχεῖα (!), θὰ τοῦ ἦταν δύσκολο ἀντὶ τοῦ «ποτέ», πού τὸ ἀγνοεῖ ἀκριβῶς, διότι αὐτὸ τὸ κενὸ δημιουργήθηκε ἐκ τῆς καταστροφῆς, νὰ μᾶς βεβαίωνε ἐκ τῶν ἀρχείων περὶ τῆς πρὸ 8000 ἐτῶν καταστροφῆς;

Ὁ ἐπιστολογράφος σας καὶ ψευδῶς βεβαιώνει ἓνα ἀνυπάρκτο κείμενο καὶ ἐξ αὐτῆς ἀκόμα τῆς αὐθιμασίας δὲν μπορεῖ νὰ συναγάγει λογικὸ συμπέρασμα. Ἀς διαβάσουν οἱ ἀναγνώστες σας τὰ σημειώματά μου. Ἐρωτῶ (ἐνθ' στὸ κείμενο ὁμιλεῖ ὁ ἱερεὺς περὶ γραπτῶν ἀρχείων: διάκοσμον) «ἂν προφορικὰ καλύπτονται τὰ χίλια χρόνια». Ποιὸ σημεῖο ἄραγε τοῦ κειμένου τοῦ ἀπαγορεύει νὰ δεχθῇ ὅτι αὐτὴ ἡ καταστροφή ἔγινε μετὰ τὸ 8000 π.Χ.; Δὲν νομίζω ὅτι εἶναι σοβαρὰ πράγματα αὐτὰ πού ἐπιχειρεῖ ὁ ἐπιστολογράφος σας στηριζόμενος ἐπὶ μᾶς ἀνυπάρκτου βεβαιώσεως ὅτι δῆθεν στὸν «Τίμαιο» ἀναφέρεται καταστροφή ἐπελθοῦσα τὸ 9000 π.Χ.

11η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Ἡ Ἑλλάδα καί ἡ Αἴγυπτος ἀπέχουν ἀπὸ τὸ κέντρο τοῦ Ἀτλαντικοῦ τὸ ἴδιο. Πῶς συνέβη, ὥστε ἡ μὲν Ἑλλάδα νὰ καταστραφεῖ ἐντελῶς, ἡ δὲ Αἴγυπτος καθόλου; Ὁ ἐκλεκτὸς μελετητὴς δέχεται (ὅπως καί ὁ Πausanias) ὅτι μόνο στίς κορφές τῶν βουνῶν (Γεράνια-Παρνασσός) ἦταν δυνατό νὰ σωθοῦν ἐλάχιστοι ἄνθρωποι. Ἀλλ' ἡ Αἴγυπτος εἶναι χαμηλὴ καί ἴσια. Δὲν ἔπρεπε, λοιπὸν, νὰ σωθῇ κανένας ἐκεῖ! Ἡ μήπως ὁ κατακλυσμὸς τοῦ Pausanias ἦταν τοπικὸ φαινόμενον;

11η ἀπάντηση τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

Μιὰς καταβύθισης ἐνὸς συμπλέγματος νησιωτικοῦ στὸν Ἀτλαντικὸ μὲ μιὰ νῆσο μεγάλη, ὅπως περιγράφει ὁ Αἰγύπτιος ἱερεὺς τὴν Ἀτλαντίδα (ἡ «Θεογονία» ἀπλῶς ὁμιλεῖ περὶ 3000 νησιῶν) ἀσφαλῶς πρέπει, νὰ προηγήθηκαν καὶ φαινόμενα, ὅπως λέγει τὸ κείμενο, «σεισμῶν ἐξαισίων καὶ κατακλυσμῶν» (Τίμαιος 25C). Ἐδῶ ὁ πληθοντικὸς δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι ἔγιναν διαδοχικὰ φαινόμενα μὲ σεισμούς, καταποντισμούς, πού προκάλεσαν κατακλυσμούς ἐκ τῶν παλιρροϊκῶν κυμάτων, μέχρι νὰ φθάσουμε στὴν τελικὴ καταβύθιση: ἐντὸς «μιᾶς ἡμέρας καὶ νυκτὸς χαλεπῶς ἐπελθοῦσης... ἢ τε Ἀτλαντὶς νῆσος ὡσαύτως κατὰ τῆς θαλάσσης δῶσα ἡφανίσθη...» (ἡ ἐνὸς τελευταίου τραγικοῦ ἡμερονυκτίου πού ἐξηφανίσθη καταβυθισθεῖσα ἡ Ἀτλαντὶς).

Ἐτσι πρὸ τῆς τελικῆς καταβυθίσεως, πού ἀσφαλῶς δὲν μπορεῖ νὰ ἔγινε μὲ μιὰ ἀργὴ κἀθοδο πρὸς τὰ βάθη τοῦ ρήγματος, δηλ. στὸν ὑποθαλάσσιο γήινο φλοιό, ἄνωθεν τοῦ ὁποίου στηρίζετο τὸ νησιώτικο σύμπλεγμα, τὰ φαινόμενα τῶν σφοδρῶν (ἐξαισίων) σεισμῶν καὶ πελωρίων (ἐξαισίων) κυμάτων (κατακλυσμῶν), πού προηγήθηκαν, ἀσφαλῶς μπορεῖ καὶ νὰ πέρασαν ἀπὸ τὸ στενὸ στόμιο τοῦ Γιβραλτάρ καὶ νὰ ἀνεπύδησαν πάνω ἀπ' τίς ἀκτὲς τῆς Εὐρώπης, Ἀφρικῆς καὶ Ἀμερικῆς. [Οἱ μυθολογίαι πολλῶν λαῶν περιγράφουν σχετικὲς εἰκόνες]. Ἄν θελήσουμε, ἀγνοοῦντες πάντοτε τὸ μέγεθος αὐτοῦ τοῦ φυσικοῦ γεωλογικοῦ σπασμοῦ, νὰ φανταστοῦμε τὴν φοβερὴ αὐτὴ ἀνυστάση τοῦ πλανήτη μας, τότε: εἶναι πράγματι δυνατόν, τὰ παλιρροϊκὰ κύματα,

πού μόνον αὐτὰ (τὸ τονίζω αὐτὸ) μποροῦν ν' ἀνυψώσουν ὑδάτινους ὄγκους σὲ μεγάλη ὕψη, νὰ δικαιολογῶν ἀπόλυτα τίς ἐλληνικὲς παραδόσεις πού διέσωσε ὁ Πανσανίας. Θέτει ὁμοῦς ὁ ἐπιστολογράφος σας ἓνα ἐρώτημα, πού συμπίπτει μὲ τὴν 16ῃ ἐρώτησίν του. Θὰ ἀπαντήσω στὴν 16ῃ ἀπάντησή μου καὶ ἐγώ.

12ῃ ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Εἶναι βέβαιο, ὅτι ἡ καταβύθιση μιᾶς τόσο κολοσσιαίας νήσου, ὅπως ἡ Ἀτλαντίδα, στὸν πυθμένα τοῦ Ἀτλαντικοῦ, δηλαδὴ σὲ βάθος 2000-6000 μέτρων, ἀφήνει ἓνα ἐπίσης κολοσσιαῖο κενό, πού πρέπει νὰ γεμίσει μὲ τὸ νερὸ τῆς γύρω θάλασσας. Δημιουργεῖται λοιπὸν ἓνας τεράστιος ἐσωτερικὸς καταρράχτης, μιὰ ρουφήχτρα ἀπέραντου ἐμβαδοῦ καὶ βάθους. Ἀντὶ «τσουνάμι», λοιπόν, ἀπὸ τὸ κέντρο πρὸς τὴν περιφέρεια, ἔχουμε ἀντίθετα τὸ ἀντίστροφο φαινόμενο: Ἐπιτάχυνση ρευμάτων ἀπ' τὴν ἀκτὴ πρὸς τὸ κέντρο, μὲ παράλληλη πτώση, ἀπὸτομη, τῆς στάθμης τοῦ νεροῦ κατὰ ἑκατοντάδες μέτρα (γιὰ νὰ μὴν πῶ, χιλιάδες). Ὄταν ἡ ἀπίθανη σὲ ἔκταση χαβούζα γεμίσει, τὸ ρεῦμα ἀνακόπτεται. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔχει ὀρμὴ ἀκόμα καὶ συγκεντρώνεται περισσὸ στὸ κέντρο, πάνω ἀπ' τὸ βυθισμένο νησί, ξαναγυρίζει μερικὰ πίσω («ἐξ' ἀντιτιπίας»). Ἀλλὰ τώρα δὲν μπορεῖ νὰ φτάσει οὔτε καν μέχρι ἐκεῖ πού ἔφτανε ἄλλοτε, ψηλὰ στὶς ἀκτὲς. Πρὶν, δηλαδή, 48 ὥρες, μιὰ καὶ ἡ καταβύθιση διάρκεσε «24 ὥρες». Ταυτόχρονα ἡ Μεσόγειος, μέσω τοῦ στενοῦ λαιμοῦ τοῦ Γιβλαρτάρ, ἀδειάζει πρὸς τὸν Ἀτλαντικόν. Καὶ τὸ ἴδιο πρέπει νὰ γίνεται καὶ μὲ τὸν Εἰρηνικόν, μέσω τοῦ πορθμοῦ τοῦ Μαγελάνου καὶ τοῦ ρεύματος κάτω ἀπ' τὸ ἀκρωτήριο Χόρν.

Πῶς συμβιβάζεται ἡ εἰκόνα αὕτη μὲ τὴν παραδοχὴ τοῦ κειμένου γιὰ «παλιρροϊκὸ κύμα πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὕψους 1370 μέτρων» (σελ. 330, στ. 15);

12ῃ ἀπάντηση τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

Ἔχω ἀπαντήσει ἤδη μὲ τὴν 11ῃ ἀπάντησή μου καὶ στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ τοῦ ἐπιστολογράφου σας. Σημειῶνω καὶ πάλι ὅτι στὴν σελ. 3305, στίχ. 15 δὲν λέγει ποιοθενά ὅτι τὸ παλιρροϊκὸ κύμα ἔφθασε στὸ ὕψος τῶν 1370 μέτρων. Αὐτὸ τὸ ὕψος εἶναι ἐνδεικτικὸ τῆς ὑψηλότερης κορυφῆς τῶν Γερανίων. Τίποτα ἄλλο.

13ῃ ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Τι πρέπει νὰ γνωρίζει ὁ ἀναγνώστης γιὰ τίς «Ἑσπερίδες» (βλέπε χάρτη κειμένων καὶ λεζάντα): Ὅτι ἦταν **διαφορετικὲς** ἀπ' τὴν Ἀτλαντίδα; Ἡ περιλαμβανόταν κι' αὕτη σ' αὐτὲς χωρὶς εἰδικὰ νὰ μνημονεύεται — ἂν καὶ τόσο τεράστια στὴν ἔκταση; Διατυπῶνω ἐδῶ τὴν ὑπόψια, μήπως οἱ «Ἑσπερίδες» ἦταν οἱ Κανάριες (στὶς ὁποῖες εἶναι γεγονὸς ὅτι ἔφθασαν οἱ Μινωῖτες), ὥστε νὰ ἐναρμονιστοῦν τὰ πράγματα... Τὸ ἐρώτημα εἶναι τόσο περισσότερο ἐνδιαφέρον, ὅσο στὴ σελίδα 3305 στίχος 12, γίνεται δεκτὴ **αὐτολεξεί**, ἡ κατὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς Αἰγύπτιους ἔκταση τῆς Ἀτλαντίδας, πού, ὁμοῦς, σχεδιάζεται πολὺ μικρότερη στὸν προεισαγωγικὸ χάρτη τοῦ κειμένου. Διότι, ἀλίμονο, δὲν χωράει οὔτε μόνη τῆς, πῶς νὰ χωρέσει καὶ μὲ τίς Ἑσπερίδες μαζί, πού «εἶναι 3000»;

13ῃ ἀπάντηση τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

- (α) Ὁ ἀναγνώστης γνωρίζει ὅτι μιλῶ περὶ νησιωτικοῦ συμπλέγματος μὲ τὸ ὄνομα Ἑσπερίδες χωρὶς διακρίσεις. Στὸν Πλατωνικὸν διάλογο γίνεται **μνεῖα νήσων**. Λέγει: «τότε τὸ ἐκεῖ πέλαγος ἦτο πλεῦσιμον, διότι εἶχαν πρότερον μὲν ἐξ αὐτῶν τὴν Ἀτλαντίδα ἐκ τῆς ὁποίας

ἐκκινούντες ἠδύναντο νὰ ἐπισκέπτονται τὰς ἄλλας νήσους (ποὺ δὲν κατονομάζει) ἥπειρον τὸν ἐν μεῖζον, μέτρω ἀληθινὸν ἐκείνον πόντον».

(β) Βέβαια καὶ δέχομαι αὐτὸ ποὺ λέει τὸ κείμενο, ὅτι ἡ πρώτη νήσος ἦταν «Αἰβύης καὶ Ἀσίας μεῖζων» ἄνευ σχολίων γιὰ τὸ μέγεθος. [Ἐχῶ δὲ ἐξηγήσει τοὺς λόγους στὴν 2η ἀπάντησή μου].

(γ) Τὸ νὰ διατυπώνει ὁ ἐπιστολογράφος σας «ὑποψίες» περὶ τῶν Καναρίων νήσων τί σημαίνει; ὅτι ἀπορρίπτει καὶ αὐτὸς ὅτι ἡ Ἀτλαντίς θὰ μπούκωνε τὸν Πόντο; Πάντως μὲ ὑποψίες δὲν γίνεται σοβαρὴ συζήτηση ἐπὶ μιᾷ ἔρευνας.

14η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Διατυπώνεται ἀπ' τὸν ἱερέα τοῦ Δέλτα τοῦ Νεῖλου, ὅτι στὴν ἐποχὴ τοῦ ὠκεανὸς «δὲν ἦτο πορευσίμος»... ἔνεκα τῆς «λάσπης», ποὺ ἄφησε στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ ἡ καταβύθιση τῆς Ἀτλαντίδας! Διατυπώνεται δηλαδὴ, ὅτι ἡ λάσπη ἔμεινε **ἀβύθιστη καὶ ἀδιάλυτη** σὲ θάλασσα βάθους 2000-6000 μέτρων ἐπὶ 9000 χρόνια (!). Ὁ ἐκλεκτὸς συνεργάτης (καίτοι παραθέτει τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα) ἀφήνει ἀσχολίαστο τὸ στοιχείο αὐτό. Εἶναι ὅμως πολὺ οὐσιώδης. Γιατί προβάλλεται σὰν εἶδος χειροπιαστῆς ἀπόδειξης τῆς ἄλλοτε ποτὲ καταβύθισης. Γιατί λοιπὸν ἀσχολίαστο; Γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ μιὰ θεωρία, πρέπει νὰ ἄρθοῦν ὅλες οἱ ἀντιφάσεις καὶ νὰ ἐξηγηθοῦν τὰ πάντα μέσω αὐτῆς. Τότε μόνο γίνεται πειστικὴ, κερδίζει ἔδαφος...

14η ἀπάντηση τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

Ὁ Πλατωνικὸς διάλογος συνεχίζει νὰ λέγει, ὅτι μετὰ τὴν καταβύθιση τῆς Ἀτλαντίδας ἡ ὠκεανοπορία ἦταν δύσκολη καὶ δύσχερεστάτη [«διὸ καὶ νῦν ἄπορον καὶ ἀδιευρείνητον γέγονεν τὸ ἐκεῖ πέλαιος»] καὶ ἐξηγεῖ τοὺς λόγους: «ἡ βυθισμένη νήσος [ἰζάνω= κατακαθίζω] συχνάκις [κάρτα] διὰ τοῦ χώματος, ποὺ ἀναμειγνύεται μὲ τὸ νερὸ [πηλοῦ] (ἀνεβαίνοντας πρὸς τὴν ἐπιφάνεια) γίνεται ἐπ' ὀλίγον ἐμπόδιον». Τὸ γενικὸ συμπέρασμα ποὺ μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ εἶναι: (α) ὅτι ἡ ἀνυπαρξία τοῦ συμπλέγματος τῶν νήσων Ἐσπερίδων ποὺ ὑφαίνονταν σὰν γέφυρα πρὸς τὴν «καταντικρὺ ἥπειρον» καὶ (β) οἱ συνεχιζόμενες καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Σόλωνος (πρὸ 2.500 ἐτῶν περίπου ἀπὸ σήμερα) υποθαλάσσιες ἀναστατώσεις, ποὺ μόνον αὐτὲς δικαιολογοῦν τὴν ἀνοδὸ βαρυτέρων στοιχείων, ὅπως τὸ χῶμα, πλησίον τῆς ἐπιφανείας, καθιστοῦσαν τὸ ἐκεῖ πέλαιος, ἐν προκειμένῳ τὴν ὠκεανοπορία, ὑπόθεσις δύσκολη.

Ποῦ ἐπομένως «διατυπώνεται ὅτι ἡ λάσπη ἔμεινε **ἀβύθιστη καὶ ἀδιάλυτη**» σὲ θάλασσα βάθους 2000 – 6000 μέτρων, ἐπὶ 9000 χρόνια; Καὶ γιατί μιᾷ κοπαναίᾳ ὁ ἐπιστολογράφος σας καὶ ἓνα θαυμαστικό; Τί θέλει νὰ θαυμάσουμε; Τὴν λάσπη; τίς γεωφυσικὲς τοῦ γνώσεις; ἢ τὸ ὅτι χρονολογεῖ τὸ συμβάν ὡς 9000 ἐτῶν; Θὰ τοῦ δώσω καὶ ἐγὼ μιὰ συμβουλή, ἀφοῦ ἐπιχειρεῖ καὶ αὐτὸς νὰ μὲ συμβουλευθεῖ: Γιὰ νὰ γίνει ἓνας διάλογος πάνω σὲ ἓνα θέμα, χρειάζεται ἀπαραίτητα ἡ σοβαρότητα.

15η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Ὁ κ. Τσατσόμοιρος δέχεται δυὸ καταστροφές: Μιὰ τῆς Ἀτλαντίδας, τὸ 9.600 π.Χ., καὶ μιὰ τῆς Θήρας τὸ 1500 π.Χ. Γιατί οἱ καταστροφές αὐτὲς **συνδέονται**; Δὲν κατόρθωσα νὰ διακρίνω καθαρὰ. Γιὰ ἀνταντακλαστικὲς ἐπιπτώσεις τῆς δεύτερης στὴν πρώτη; Θὰ παρακαλοῦσα νὰ διευκρινιστεῖ. Γιατί τὸ θέμα εἶναι ὁ πανάρχαιος, μόνος, πολιτισμὸς τῶν Ἑλλήνων. (Ποὺ κατεστράφη μὲ τὸν πανάρχαιον κατακλυσμὸ τοῦ Δευκαλίωνος-Ἀτλαντίδας). Καὶ ὅχι ὁ εἰδικὸς πολιτισμὸς τῆς μινωικῆς Κρήτης, ποὺ κατεστράφη (πολὺ-πολὺ

αργότερα) με τὸν θαλασσινὸ κατακλυσμό, ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ τὴν ἔκρηξη τῆς Σαντορίνης (ὅπως ἐξηγεί ἡ θεωρία Μαρινάτου-Γαλανόπουλου).

15η ἀπάντηση τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

- (α) Οἱ ἀναγνώστες σας ἀσφαλῶς γνωρίζουν ὅτι: δὲν εἶναι ὁ κ. Τσατσόμοιρος ποὺ ἀναφέρει δύο καταστροφὲς ἀλλὰ ὁ Ἡρόδοτος. Τιμὴ μου βέβαια νὰ μὲ μεπρδεύει μὲ τὸν μεγάλο ἱστορικὸ. Ποῦ ὅμως διάβασε (ἐδῶ δὲν μᾶς γράφει τὴν σελίδα καὶ τὸν στίχο), ὅτι δέχθηκα ὅτι ἡ μιὰ τῆς Ἀτλαντίδος ἔγινε τὸ 9600 π.Χ. (προσετέθησαν καὶ 600 χρόνια ἐπὶ πλέον ἴσως λόγῳ ἀνατιμύσεων): Τὴν δεύτερη δὲ καταστροφή, ποὺ ὁ Ἡρόδοτος περιγράφει ὡς ἐπὶ πλεονούσα μετὰ τὰ Τρωϊκὰ, τὴν τοποθετεῖ στὰ 1500. π.Χ. ὁ καθηγητὴς ἀείμνηστος Σ. Μαρινάτος;
- (β) Ἀσφαλῶς, τὸ θέμα μου εἶναι ὁ πανάρχαιος πρὸ Δευκαλίωνος πολιτισμὸς, ποὺ ἐξαφανίσθηκε συνεπεία τῆς καταβυθίσεως τῶν Ἑσπερίδων νήσων. Ἄν μὲ ἀπασχόλησε καὶ ἡ δεύτερη καταστροφή (γιὰ τὴν ὁποία θὰ γράψω ἐν καιρῷ), εἶναι μόνον χάριν συγκρίσεων: ἔτσι συνδέονται.

16η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Παλιρροϊκὸ κύμα, προερχόμενο ἀπ' τὸν Ἀτλαντικὸ μπορεῖ νὰ περάσει στὴ Μεσόγειο; Μὰ ἡ εἰσοδὸς τῆς στὸ Γιβραλτάρ εἶναι πολὺ στενὴ. Ἡ Μεσόγειος μοιάζει μὲ μιὰ τεράστια μπουκάλα, μὲ πάρα-πολὺ στενὸ λαιμό. Μπαίνοντας τὸ παλιρροϊκὸ κύμα μέσα (ὅσο χωρέσει) ἀνοίγει σὰ βεντάλια σ' ὅλο τὸ πλάτος τῆς Μεσογείου. Κι' ἐπομένως ἐκμηδενίζεται (φαρδαίνει) πρὶν φτάσει στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Μποροῦν, τότε, νὰ κατακλυστοῦν ἀπ' αὐτὸ χώρες σὰν τὴν Ἑλλάδα ἢ τὴν Αἴγυπτο;

16η ἀπάντηση τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

Αὐτῆς τῆς ἐρώτησης τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο μὲ ἀπασχόλησε στὴν 1η καὶ 11η ἀπάντησή μου. Ὁ ἐπιστολογράφος σας ὅμως διατυπώνει ἐδῶ μιὰ σκέψη του, ποὺ ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἔχω λόγους νὰ τὴν ἀπορρίψω. Θὰ δώσω, ἐπομένως, ἀπάντηση μόνον στὸ ἐρώτημα: «Μποροῦν τότε νὰ κατακλυθοῦν ἀπ' αὐτὸ χώρες σὰν τὴν Ἑλλάδα ἢ τὴν Αἴγυπτο;» καὶ ἀκόμη θ' ἀπαντήσω στὴν 11η του ἐρώτηση, ποὺ ἄφησα ἀναπάντητη ὡς πρὸς τὰ σημεῖα αὐτὰ καὶ τὴν συνέχειά τους.

Ἄν, ἐπομένως, συνέβησαν τὰ γεγονότα, ὅπως θέλει ὁ ἐπιστολογράφος σας, τότε: Τὰ παλιρροϊκὰ κύματα ἐκ τῆς φοβερῆς αὐτῆς καταβυθίσεως, ὅσα χτύπησαν ἐπάνω στίς ὑπτιες γενικῶς Μεσογειακὲς ἀκτὲς τῆς Ἀφρικανικῆς Ἠπείρου, κυριολεκτικῶς χύθηκαν στίς ἐρήμους καὶ ἀσφαλῶς ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ἰσχύος τους ἐξουδετερώθηκε μέχρι νὰ φθάσουν στὴν Αἴγυπτο καὶ ἀκόμη περισσότερο πρὶν φθάσουν στὰ μεγάλα ἱερὰ τῶν Θηβῶν. [Ἴδε μορφολογία Μεσογειακῶν ἀκτῶν].

Ἀντιθέτως ὅσα παλιρροϊκὰ ἐφθασαν στὸν Ἑλληνικὸ νησιωτικὸ χώρο ἢ στὸν ἡπειρωτικὸ, πρέπει λογικῶς, λόγω τῆς ὀρεινῆς μορφολογίας, νὰ ἐμποδίστηκαν καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου νὰ ἀνυψώθηκαν, πλησιάζοντας τίς κορυφές τῶν Γερανείων Ὀρέων, τοῦ Παρνασσοῦ, Φενεοῦ καὶ ἴσως πολλῶν ἄλλων ὀρέων, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν διασώθηκαν παραδόσεις. Ἔτσι ἐξηγοῦνται καὶ τὰ περὶ διασωθέντων κατοίκων.

17η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Ὅπως ἀσφαλῶς θὰ γνωρίζει ὁ ἐκλεκτὸς ἐρευνητὴς τῶν πηγῶν, μιὰ ἀπ' τίς σπαζοκεφαλιᾶς στὴν ὅλη ὑπόθεση τῆς Ἀτλαντίδας εἶναι καὶ τὰ περίφημα ἀνάγλυφα τοῦ ναοῦ τοῦ Ραμσή 3ου στὸ Μεντίνετ Χαμποῦ, ποὺ εἰκονίζουν ναυμαχίες «μὲ λαοὺς ἀπὸ τῆ

θάλασσα». Είναι οι μόνες ναυμαχίες που ιστορούνται στους τοίχους, μέχρι την εποχή εκείνη (δωδέκατος αιώνας π.Χ.). Πολλοί τις σύνδεσαν με την «επίθεση των 'Ατλάντων», που ιστορείται στον «Κριτία». Ήδη ο 'Ηρόδοτος (σελ. 3296, στίχος 26) θεωρεί τις Αιγυπτιακές χρονολογήσεις *υπερβολικές*. Μήπως και η πραγματικότητα, που κρύβεται πίσω απ' την ιστορία της 'Ατλαντίδας, είναι πολύ μεταγενέστερη των «9000 χρόνων προτύτερα»; 'Αλλά τότε, ή 'Ατλαντίδα και ή βύθισή της είναι σύγχρονη άραγε με την «ἐπι Δευκαλίωνος» πλημμύρα; (Βλέπε Βάντεμπεργκ: «Ραμσής ο μέγας», όπου δημοσιεύονται και τα σχετικά σχεδιάσματα από τα ανάγλυφα του Μεντινέντ Χαμπού).

17η απάντηση του κ. Η. Τσατσόμοιρου:

- (α) Δεν με απασχόλησαν τα ανάγλυφα στο «Μεντινέντ Χαμπού», που εικονίζουν ναυμαχίες κ.λ.π. Διότι περιώρισα την δική μου έρευνα στα στοιχεία που μάς δίνει ή 'Ελληνική γραμματεία.
- (β) Στη σελίδα 3296, στίχ. 26 γράφω: «Οί ἱερεῖς (τῆς Αἰγύπτου) ἀναβιβάζουν τὰ ἔτη ἀπὸ Διονύσου τοῦ υἱοῦ τῆς Σεμέλης, κόρης τοῦ Κάδμου, μέχρι τοῦ βασιλέα Ἀμαση σὲ δέκα πέντε χιλιάδες χρόνια. Ὁ 'Ηρόδοτος μὴ μπορώντας νὰ πιστέψει αὐτὴ τὴν ἀρχαιότητα παρ' ὅλες τὶς ἀποδείξεις (γραπτὰ καὶ ξόανα ἱερέων στὸ Καρνάκ) ἀποφαίνεται ὅτι μᾶλλον πρέπει νὰ ὑπολογισθοῦν σὰν 1600 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν ἴδιο». Δικαίωμα βεβαίως καὶ τοῦ ἱστορικοῦ 'Ηρόδοτου νὰ ἔχει τὶς δικὲς του ἀπόψεις, δὲν παραποιεῖ ὅμως καὶ τὴν πληροφορία πὺν τοῦ ἔδωσαν.
- (γ) Σημειώνω ὅτι ὁ ἐπιστολογράφος σας, ἐδῶ, διερωτᾶται, μήπως καὶ ἡ πραγματικότητα, πὺν κρύβεται πίσω ἀπ' τὴν ἱστορία τῆς 'Ατλαντίδας, εἶναι πολὺ μεταγενέστερη τῶν 9000 χρόνων προτύτερα. Καὶ ἐγὼ διερωτῶμαι! Αὐτὴ ἡ παρατήρηση τοῦ 'Ηροδότου κλόνισε τὸν ἐπιστολογράφο σας; Δύο χρονολογίες κατὰ τὴν γνώμη μου μπορεῖ νὰ ὀρίσουν τὰ δύο ἀκραῖα σημεῖα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔγινε τὸ συμβάν τῆς 'Ατλαντίδας: 1) τὸ ἔτος 8000 ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Σόλωνος στὴν Σαῖδα, πὺν ἀποτελεῖ τὸ ἕνα (πανάρχαιο) ἄκρο καὶ 2) τὰ Τρωϊκά, πὺν ὁ 'Ηρόδοτος τὰ τοποθετεῖ προγενέστερα τῆς δευτέρης καταστροφῆς τῆς Κρήτης. Αὐτὴ τὴν δευτέρη καταστροφή ὁ καθηγητὴς Σ. Μαρινᾶτος τὴν ὑπελόγησε στὸ 1500 π.Χ.

18η ἐρώτηση τοῦ κ. Γ. Δέπου:

'Αναφερόμενος στὸν Ὅμηρο (ὁ συντάκτης τοῦ ἄρθρου) καὶ εἰδικὰ στὴν περιγραφή του, τῆς χώρας τῶν Κιμμερίων, προσθέτει (σελ. 3295, στίχος 11 κ.λ.π.): «Τὶ ἄλλο μποροῦν νὰ σημαίνουν ὅλ' αὐτὰ, πὺν ἱστοροῦνται σ' αὐτὴ τὴν περιγραφῇ, παρὰ τὴν καταβύθιση μιᾶς ἀγνώστου ἐκτάσεως, περιοχῆς στὰ πέρατα τοῦ Ὠκεανοῦ;» 'Αλλά, στὴν κυριολεξία «πέρατα» δὲν σημαίνει κέντρο. Σημαίνει ἐκεῖ πὺν τελειώνει ἡ θάλασσα τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ ἀρχίζει κάποια στεριά. Ἔτσι λέει ὁ Ὅμηρος «ἐς πεῖραθ' Ὠκεανοῖο», δηλαδὴ στὴν πέρα ἄκρη τοῦ Ὠκεανοῦ. Στὴν ἄλλη ἄκρη. Ὅχι ἐκεῖ πὺν, ὑποτίθεται, ἦταν ἡ 'Ατλαντίδα. Σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος (σήμερα ξέρομε πιά) δὲν παρουσιάζεται ὁ ἥλιος. Εἶναι οἱ πολικὲς περιοχές, οἱ τόποι τῆς Γροιλανδίας καὶ τοῦ Βόρειου Ὠκεανοῦ. Ἀπὸ πὺν κι' ὡς πὺν, ἀπὸ τὸ στοιχείο αὐτὸ, τῆς ἔλλειψης ἡλιοφάνειας, πὺν λέει ὁ Ὅμηρος πρέπει νὰ βγεῖ το συμπέρασμα «καταβύθισης» (καὶ ἡφαιστειακῆς τέφρας πὺν σκιάζει — περιστασιακά, τὸν ἥλιο); «Τὶ ἀναζητοῦσε στὸν Ὠκεανὸ ὁ Ὀδυσσεύς;» ρωτᾷ πάρα-πέρα ὁ ἀρθρογράφος. Καὶ δίνει τὴν ἐξήγηση: Εἶχε περιέργεια, λέει, νὰ ἐξακριβώσῃ τὴ νέα διαμόρφωση τοῦ Ὠκεανοῦ «μετὰ τὴν καταβύθιση τοῦ συμπλέγματος τῶν Ἑσπερίδων νήσων». Ἦταν, λοιπὸν, ὁ πρῶτος ἐπιστήμων καὶ τὸ πλοῖο του Ὠκεανογραφικό; 'Αλλά ἀνοίγεται ἐδῶ κι' ἕνα ἄλλο ζήτημα,

πού δημιουργεί σύγχυση. Τί κατεβυθίσθη, τέλος πάντων, στὸν ὠκεανό; Οἱ «τρεῖς χιλιάδες Ἑσπερίδες» ἢ ἡ Ἀτλαντίδα; Αὐτὸ πολὺ θὰ παρακαλοῦσα νὰ ἀποσαφηνιστεῖ.

18η ἀπάντησὴ τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

Στὴ σελίδα 3295 ἀναφέρομαι στὸν Ὅμηρο:

- (α) Γνωρίζω ἀσφαλῶς τὴν σημασίαν τῆς λέξεως «πέρατα», ὅτι δὲν σημαίνει κέντρο. Στὸ κέντρο ὁ ἐπιστολογράφος σας τοῦ Ὠκεανοῦ θέλει τὴν Ἀτλαντίδα. Ἐγὼ ὁμολογῶ ὅτι ἀπὸ τὰ κείμενα («Θεογονία» «Τίμαιος»), ἂν τοποθετοῦσα τὴν Ἀτλαντίδα, θὰ ἔλεγα ὅτι θὰ εὐρίσκετο «πρόπαρ Ἑσπερίδων», ὅπου βασιλεῦε ὁ Ἀτλας ὁ υἱὸς τοῦ Ἰαπετοῦ («Θεογονία» στίχ. 317-519) (σελὶς 3287) ἢ «νῆσον γὰρ πρὸ τοῦ στόματος» («Τίμαιος» 24, Ε) (σελὶς 3303). Μέχρι ὅμως τὰ «πέρατα» τοῦ Ὠκεανοῦ ἐκλείνεται τὸ νησιώτικο σύμπλεγμα τῶν Ἑσπερίδων.
- (β) Ἐξ ὅσων γνωρίζω, παντοῦ σ' ὅλη τῇ γῇ παρουσιάζεται ὁ ἥλιος, ὁ ἐπιστολογράφος σας ὅμως θέλει στίς περιοχὰς Γροιλανδίας καὶ Β. Ὠκεανοῦ νὰ μὴν παρουσιάζεται ὁ ἥλιος, γιὰ νὰ συμπεράνει ὅτι γι' αὐτὲς τὲς περιοχὰς ὁμιλεῖ ἡ Ὀδύσσεια (Α. 14) (σελ. 3294, 95). Ἔστω, ἂς δεχθῶμε ὅτι αὐτὲς τὲς περιοχὰς ἐπισκέφθηκε ὁ Ὀδυσσεύς καὶ ὅτι, ὅταν γινόταν ἡ ἐπίσκεψις, δὲν ἦταν ἐποχὴ ἡλιοφάνειας. Πῶς ὅμως θεωρεῖ ὅτι αὐτὸ πού λέει ὁ Ὅμηρος, ὅτι «Κιμμερίων ἀνδρῶν δῆμός τε πόλις τε ἥρι καὶ νεφέλη κεκαλυμμένα» κ.λ.π., (ποῦ ἐρμηνεύσει ὁ οἰκισμὸς ἦταν σκεπασμένος ἀπὸ σκοτάδι καὶ ὁμίχλην) ποτὲ αὐτοὺς ὁ λαμπρὸς ἥλιος δὲν τοὺς βλέπει» κ.λ.π. (σελὶς 3295) δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ κάνω μίαν ὑπόθεσιν μὲ ἐρωτηματικὸ (ἀντλημένο ἀπὸ τὸ «οὐδὲ ποτ' αὐτοὺς ἥελιός φαίθων καταδέρκεται ἀκτίνεσσιν») καὶ νὰ σημειώσω: «Μήπως ἡ ἀποστολὴ του ἦταν ἡ ἐξακρίβωσις τῆς νέας γεωφυσικῆς μορφῆς τοῦ Ὠκεανίδων νήσων» (θέτοντας ἐρωτηματικὸ);
- (γ) Καὶ ἀφοῦ ὁ ἐπιστολογράφος σας στηρίχθηκε στὸ παρίδοξο: (σήμερα ξέρουμε πιά) ὅτι ὑπάρχουν μέρη ποὺ δὲν παρουσιάζεται ὁ ἥλιος (!!) προχωρεῖ προσθέτοντας ὡς ἐπιχείρημα τὴν εἰρωνία: «Ἦταν, λοιπὸν, ὁ πρῶτος ἐπιστήμων καὶ τὸ πλοῖο ὠκεανογραφικό;» Τί νὰ πῇ κανεὶς...
- (δ) Καὶ τὴν δική του τέλος σύγχυση τὴν θεωρεῖ γενικὴ καὶ ἐρωτᾷ ὀργισμένος «Τί κατεβυθίσθη τέλος πάντων στὸν Ὠκεανό; κ.λ.π.» Ἀσφαλῶς τὸ νησιώτικὸ σύμπλεγμα τῶν Ἑσπερίδων! (Ἄγνωστον ἂν διμυσῶνται μερικὲς κατεβυθίσεις καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἡ μεγαλύτερα ποὺ τὴν γνωρίζουμε ὡς Ἀτλαντίδα). Ἐλπίζω ὅτι ἱκανοποιήσα τὸν ἐπιστολογράφο σας...

19η ἐρώτησὴ τοῦ κ. Γ. Δέπου:

Ὅπως σημειώνει τὸ κείμενο «Ἀτλαντίδος», ἡ ἱστορία τοῦ Κατακλυσμοῦ ἀποτελεῖ διεθνῇ ἱστορία. Ὁ ἐκλεκτὸς ἐρευνητὴς τὴν θέλει νὰ προέρχεται ἀπὸ Ἑλληνικὴ πηγὴ καὶ αὐτῇ; Ἀς τὸ πείρῃ καὶ ἂς ἀπαριθμῇ τὰ στοιχεῖα του. Ναι, εἶναι πολὺ παλιά, σ' αὐτὸ εἶμαι σύμφωνος. Ὁ κατακλυσμὸς τοῦ ἔπους «Γίλγαμές», τῆς Μεσοποταμίας, εἶναι χίλια πεντακόσια χρόνια παλιότερος τοῦ κατακλυσμοῦ «τοῦ Νῶε», τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Γιατί ὅμως νὰ πάρουμε κατὰ γράμμα τὶς ἱστορίες αὐτὲς; Τί μᾶς ἀναγκάζει; Ὅταν ὑπάρχουν κι' ἄλλες ἐξηγήσεις γιὰ τὸν διεθνῇ χαρακτῆρα τους;

Ὑπερχειλίσσεις ποταμῶν (Εὐφράτης καὶ Τίγρης), ἀποφράξεις κοιλάδων καὶ σχηματισμὸς λιμνῶν, καταβυθίσεις παραλίων συνεπεία τοπικῶν σεισμῶν καὶ (πρὸ παντός) ἡ συχνὴ εὕρεσις ἀπολιθωμάτων ψαριῶν καὶ θαλασσινῶν ὀστράκων σὲ ἐσωτερικὰ τῶν ἡπείρων καὶ ψηλὰ ἐδάφη, ποὺ ἔδωσαν λαβὴ στοὺς σχετικὸς μύθους. Ἀπολιθωμάτων ὅμως, ποὺ εἶναι

ηλικίας εκατομμυρίων ἐτῶν. Καί ὀφείλονται σέ δραστήριες γεωλογικές μεταβολές, πολύ παλιότερες τῆς καταβύθισης τῶν Ἑσπερίδων ἢ τῆς Ἀτλαντίδας.

19η ἀπάντηση τοῦ κ. Η. Τσατσόμοιρου:

Στὴν τελευταία του «ἐρώτηση» ὁ ἐπιστολογράφος σας ἐκρήγνυται πλέον, ἐκ τῆς ὀργῆς ποὺ τὸν διακατέχει σέ μιὰ ἄνευ αἰδοῦς δήλωση. Γράφει ὅτι «τὴν θέλει (τὴν ἱστορία δηλαδή τοῦ Κατακλυσμοῦ) νὰ προέρχεται ἀπὸ Ἑλληνικὴ πηγὴ καὶ αὐτή: Ἄς τὸ πεί ρητὰ καὶ ἄς ἀπαριθμῇσιν τὰ στοιχεῖα του».

Ἐγραψα δήλωση καὶ ὄχι ἐρώτηση. Διότι πῶς μπορεῖ νὰ βγάξει ἐκ τοῦ κειμένου τῆς Ἀτλαντίδος τὸ συμπέρασμα αὐτό: Ἡ μὴπως θέλει νὰ τονίσει ὁ ἐπιστολογράφος σας ὅτι τὴν ἐποχὴ τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ ἔπουν «Γιγαντεῖς» τῆς Μεσοποταμίας ἢ τοῦ κατακλυσμοῦ «τοῦ Νῶε» τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης οἱ κάτοικοι τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου ἦσαν ἀνυπαρκτοὶ ἢ κάφροι ἄνευ γλώσσης καὶ γραφῆς;

Ἐγὼ δὲν ἀναφέρθηκα ποτὲ στὴν ἱστορία τῶν ἄλλων λαῶν. Ἄς μᾶς πεί ρητὰ ὁ ἐπιστολογράφος σας καὶ ἄς ἀπαριθμῇσιν αὐτὸς τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχει γιὰ τὴν ἀνυπαρξία τῶν (Ἑλλήνων) κατοίκων τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ τοῦ κ. Η. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΥ:

Ὁ ἐπιστολογράφος μου εἶναι γνωστὸς. Οἱ ἐργασίαι του, ἐπίσης, ἀρκετὲς, μοῦ εἶναι γνωστῆς. Ποτὲ ὅμως δὲν εἶχα διακρίνει ὅτι μπορεῖ νὰ καταλαμβάνεται ἀπὸ νοσηρὸ ἐγκοῖσμό, ὅπως π.χ. ὅταν λέγει στὸν πρόλόγὸ του ὅτι θὰ εὐχόταν οἱ ἀπαντήσεις μου νὰ ὑπερκεράσουν τὶς παρατηρήσεις του πρὸς δόξαν ὅλιον μας σὰν Ἑλλήνων. Τόσος ἐγκοῖσμός γιὰ τὰ δέκα ἐννιά του ἐρωτήματα: Ἀξεπέριστα: Ἄλλοι:...

Οὔτε ἀκόμα θὰ φανταζόμουν ὅτι θὰ διέθετε τόση εἰρωνία ἀντιμετωπίζοντας ἓνα κείμενο, ὅταν δηλώνει, ὅτι παρακαλεῖ πρὸς χάριν του καὶ τῶν ἀναγνωστῶν νὰ δώσω συμπληρωματικὲς πληροφορίες.

Βεβαίως, κ. Διευθυντά, χάριν τῆς μὴ ὑπερμέτρου ἐπιβαρύνσεως τῶν στηλῶν τοῦ περιοδικοῦ παρελείφθησαν πολλὲς σελίδες ἀναπτύξεως τοῦ θέματος. Ἀλλὰ καὶ πάλι δὲν ἀποφεύγετε τὴν ἐπιβάρυνση.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ

Ποτάμι

Ὅταν βγῆκαν ἀπ' τὰ νερά τοῦ ποταμοῦ,

ἄχνιζαν τὰ σώματα.

Πάλεψαν ὅμως πολὺ, μέχρι νὰ στεγνώσουν οἱ σκέψεις.

Ἦστερα ἔκαναν τὴ θητεία τους καὶ ἀποδοκίμασαν

τὶς παρείσακτες διαβολὲς καὶ προ-καταλήψεις.

Αὐτὸ ἦταν ἡ αἰτία, γιὰ νὰ εἰσβάλουν, μὲ στολὴ βυζαντινοῦ στρατηλάτη,

ἀπὸ τὴ μιὰ πόρτα τοῦ κάστρου

καὶ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν ἄλλη στοῖς ἀγρούς,

μὲ τὰ τοιφέκια καὶ τὰ σείστρα στὸ χέρι,

γιὰ νὰ ζορκίσουν τὴ χίμαιρα καὶ τὰ παγινά.

Ἡ φωνὴ τοῖς ἦταν μετουσιωμένη σὲ στιχηρὰ προσόμοια

καὶ σὲ ἕμνους τῆς Ἀνάστασης.

Ὅλοι ἔμειναν ἄφρονι στὰ μαγικὰ σταυροδρόμια.

Πράγματι αὐτοὶ εἶναι ἄξιοι κάτοικοι αὐτοῦ τοῦ τόπου, εἶπαν.

Κατάφεραν νὰ σμίζουν τὰ νίματα τῆς πίστεως μὲ τὴν παράδοση.

Γι' αὐτό, ἐδῶ ποτὲ κανεὶς δὲν θὰ μπορέσει

νὰ παραποιήσει τὴν ἀλήθεια ἐπὶ μονίμου βάσεως.

Σ. Γ. Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

Θερμοπύλες...

Τῆδε κείμεθα...

*Εὐτύχημα ποὺ ἔνα Καλλίδρομον
δεσπόζει πάντα τῶν Θερμοπυλῶν
— κάθε φορά στὰ νῶτα μας οἱ Μῆδοι,
κάθε φορά ἀπροόπτως δῆθεν!...*

...

*"Ὅπως καὶ νὰ ἴναι,
αὐτὲς οἱ ἀτραποὶ μοιάζουν σωτήριες:
μᾶς ἀπαλλάσσουν ἀπ' τὴν ὑποχρέωσι νὰ φωνάζουμε
πὺλ' ὄχι γιὰ τὴν Λακεδαιμόνα,
ὄχι πειθόμενοι,
ὄχι ὑπὲρ θωμῶν καὶ ἐστιῶν.
Πῶς, ἐπὶ τέλους, μόνον
ἐλλείψει ἀποχρῶντος λόγου!"*

1) Καὶ βεβαίως δῆθεν! Ἀστείο πὺς Σπαρτιάτες στρατηγοὶ ἐμεῖς, 0' ἀφήναμε ἀκάλυπτα τὰ νῶτα μας! Ἐξ ἄλλου, ἂν ἡ πληροφόρησις γιὰ τὴν ἀτραπὸ τοῦ Καλλίδρομου ἦταν δυνατὴ γιὰ τοὺς Πέρσες, γιατί θὰ ἦταν ἀδύνατη γιὰ μᾶς; Δὲν ἦταν λοιπόν! Ποὺ θὰ εἶπει πὺς γνωρίζαμε πολὺ καλὰ τὴν ὑπαρξί τῆς ἀτραποῦ — πὺς προεσκεμμένως τὴν ἀφήσαμε ἀφύλακτη... [Ἦ ὑπενθυμίζονται: α) Ἐφεδρος ἀξιωματικὸς ὁ γράφων, ὅταν εἶχε ἀνάγκη ὁδηγοῦ, δὲν παρακαλοῦσε — μὲ τὸ Σμιθ Γουέσσον στὴ ζώνη ἦταν πολὺ πειστικὸς... β) Κατὰ τὴν ἱστορικὴ μάχη ἡ ὑπαρξίς τῆς στενωποῦ (τσοπανόδρομου ποὺ δὲν βρίσκεται μὲ τίποτε, ἂν δὲν ἔχει φάει χρόνια καὶ χρόνια τὸ βουνὸ — ὁ γράφων ἦταν καλὸς στὴν ἀνάγνωσι τοῦ στρατιωτικοῦ χάρτου) ὄχι μόνον ἦταν γνωστὴ, ἀλλὰ καὶ ἐφυλάσσετο ἀπὸ χίλιους Φωκεῖς! Φύλαξις μάταιη βέβαια: στὰ πρῶτα τοξεύματα τοῦ Ὑδάρνη οἱ Φωκεῖς πῆραν τὸν ἀνήφορο... Ὡστόσο ἐδῶ ὁ ποιητὴς καμώνεται ἄγνοια τοῦ γεγονότος — τὸ μὲν εὐθυγραμμισμένος μὲ τὸ καθολικὸν τοῦ «Ἑλληνικοῦ Ὀνείρου», τῆς ἐλληνικῆς οἰκτρότητος νὰ ἀναζητᾶ ἐξιλαστήρια θύματα (ὅταν ἐξαγορὰ ἢ βία ἀποδεικνύουν κάθε ἄνθρωπον Ἐφιάλτην), τὸ δὲ ἐπειδὴ θεωρεῖ βέβαιον πὺς ὁ Σπαρτιάτης βασιλεὺς καὶ στρατηγὸς δὲν ἔτρεφε αὐταπάτες: πὺς ἐν πλήρει συνειδήσει ὄδευσε πρὸς τὸ τέλος — ἐξ ὑπαρχῆς σίγουρος γιὰ τὴν ἐπικείμενη ἐξόντωσι τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος (τριακοσίων Σπαρτιατῶν, ἑπτακοσίων Πλαταιέων καὶ τρισηλίων δούλων). Ἔτσι, πληροφορούμενος περατουμένην τὴν κύκλωσί του, δὲν ἀναμένει ἀλλ' ἐπιταχύνει τὸ τέλος «... ἐξορμήσας πρῶτος εἰς τὸν ἐκτὸς τῶν πυλῶν εὐρύτερον χώρον...» (Παπαρρηγόπουλος, 2/85), ἐνῶ κανεὶς ἀπολύτως λόγος τακτικῆς δὲν ἐπέβαλλε τοῦτο].

— Ὑψιστε Κύριε! Καὶ γιατί λοιπόν;

— Ἐχ... Γιατί... Μὰ ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἡ Σπάρτη ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει πλέον, ἀλλ' ὁ χαμός — χανόμεστε, ἂν... δὲν χαθοῦμε!

— Μὰ εἶναι δυνατὰ αὐτὰ τὰ πράγματα;

Ἦ, ναι, λοιπόν, φαίνεται πὺς εἶναι δυνατὰ, πὺς νὰ τὸ κάνουμε, εἶναι: ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν

ἀποκατάστασι τῆς ἰσορροπίας (πού περιέχεται αὐτονόμητα σέ κάθε ἀνατροπή τῆς) καθιστᾷ τόσον περίοπτα τὰ πράγματα κάποτε, τόσον φανερά, ὥστε ν' ἀδυνατοῦμε τὴν προσποίηση, τὸν ἰσχυρισμὸ πὼς δὲν τὰ εἶδαμε τάχα — ἀκόμα κι ἂν ὄντως δὲν τὰ εἶδαμε, ἦταν πού εἶχαμε χώσει τὸ κεφάλι στὴν ἄμμο. Ἔτσι, καθὼς ἡ κύκλωσί μας εἶναι δυνατή, καὶ καθὼς βάρβαροι **ὑπάρχουν ἀκόμα** («βάρβαροι» = τὸ ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸ ἐκφυλισμένο δικό μας, καινούργιο, ἀτιθάσευτο, ἀμόλευτο, ἀδιάφορο **αἷμα**), δὲν ἀπομένει παρὰ ἡ

ἔσχατη ἐπαλήθευσι!

Αὐτὴ πού πίσω ἀπ' τὴ σπαραγμένη, ἀποκηρυγμένη, ἐλπίδα μας καιροφυλακεῖ: Ὁ Ἐφιάλτης, υἱὸς Εὐρυδήμου — **ἄνθρωπος** (ἄτομο)! Πού σημαίνει ὁ φυσικὸς κι «ἀδιάφορος» ἄνθρωπος, ὁ ἀνελέητος καὶ ἀδίστακτος, ὁ σιωπᾷ καὶ δίκαια κι ἀνυποχώρητα (ἀφοῦ «λογικά»!) διεκδικητὴς τοῦ παντός γιὰ πάντα, ὅλου τοῦ χώρου γιὰ ὅλο τὸ χρόνον, μὲ δυὸ λόγια ἡ ἀνθρωπότης, τὸ Εἶδος! Πού ἢ ἡ ἀντινομία τοῦ τὸ **ἐξαλείφει** ἢ γιὰ τὴν ἀντινομία τοῦ **πρέπει νὰ ἐξαλειφθεῖ!** Μὴ λησμονοῦμε τὸν Καβάφη: Μὲ τίς «Θερμοπύλες» τοῦ μᾶς ἔδωσε στὸ στομάχι τὴν κλωσιά πού χρειάζονταν...

— Γιατί χρειάζονταν;

— Γιὰ νὰ ξεράσουμε τὸν Ἐφιάλτη πού εἶχαμε μέσα μας — Ἐφιάλτες τοῦ κερατὰ διορίσαμε ἀποδιοπομπαῖο τράγο τὸν τσοπανάκο τῆς Ἀνοπαίας καί... ἐξοφλήσαμε..

Καὶ περισσότερη τιμὴ τοὺς πρέπει

ὅταν προβλέπουν...

Καὶ πόση περισσότερη ἀπ' τὴν περισσότερη τοὺς πρέπει, ὅταν μποροῦν, πὲρ' ἀπ' τὴν πρόβλεψι, **νὰ προδιαγράφουν** τὴ συνειδησιακὴ του ἀνέλιξι πρὸς τὴν ἐκμηδένισι — συνειδήσεις πού παραιτοῦνται τοῦ ἑαυτοῦ τους; Ὅταν μποροῦν **νὰ προσέρχονται** στὴν καταλυτικὴ συναρμογὴ τοὺς μὲ τὴν ἀναφερθεῖσα **ἔσχατη ἐπαλήθευσι** — ἔτσι πού, **φεύγοντας χωρὶς νὰ πηγαίνουν πουθενά**, ν' αὐτοαναγνωρίζονται ὅ,τι εἶναι, δηλαδὴ **μέρος τῆς**; Πόση περισσότερη ἀπ' τὴν περισσότερη, ὅταν μποροῦν τόσο φλέγμα — νὰ διακυβεύουν τὰ πάντα, νὰ παίζουν ἐν οὐ παικτοῖς; Ὅταν, ἐπὶ τέλους, ἀκριβῶς ἐπειδὴ

ἀγᾶπαν:

τὴ ζωὴ, στὴ μυστικὴ τῆς πρώτη ἀξία

μποροῦνε νὰ θερίσουν μονάχοι

τῆς ὑπαρξίς τοὺς τὸ μεγάλο ἀστάχυ,

πού πέρτει νά, μὲ θεῖαν ἀταρυξία.

(Σικελιανός, *Ἡ αὐτοκτονία τοῦ Ἀτζεσιβάνο*)

* * *

Ἀλίμονο στὸ λαὸ πού δὲν **ἔχει νὰ χάσει!** Αὐτομειούμενος, θὰ λιιάζεται στοῦ Φιλοπάππου κάθε φορά, πού θὰ ἔναι καίρια ἀπαραίτητη ἡ κορύφωσι τῆς δραστηριότητάς του, τὸ ρίσκο, ἡ ἀνταπόκρισις στὴν ὑπαρξί του. Πράγματα, πού καθὼς **ξεπουλήθηκαν πάντα** (ἐπιμηθεϊκά, μεφιστοφελικά, σκοτεινά), δὲν **θα πείθεται πλέον νὰ διαθέτει** — βέβαιος πὼς κι αὐτὴ τὴ φορά **πάλι γιὰ ξεπούλημα** θὰ ἔναι. Καὶ πού ἄλλως, μὲ δεδομένο πόσον τὸ εὐφυές **εἶναι μιὰ φορά εὐφύες**, πόσον ἡ πιξίδα τῆς Πανδώρας **γιὰ ἓνα ἄνοιγμα**, δικαιολογημένα μαθαίνονται, ἀτροφοῦν, φθίνουν — ἀχνάρια μισόσβηστα, στερνὰ ἐνθυμήματα κάλλους καὶ δύνამης μᾶς φυλῆς Ἀθαλαῦς πλέον!... Κι ὅλ' αὐτὰ **χωρὶς νὰ φταίει κανεὶς!**

...

Ἀλίμονο στὸ λαὸ πού δὲν **ἔχει νὰ χάσει!** Ἀλίμονο στὸ λαὸ πού βλέπει πάντα στὸν ἑαυτὸ του τὸν χαμένο τῆς **κερδισμένης παράταξης**; Χθὲς μόλις οἱ σύμμαχοι μᾶς βεβαίωσαν πὼς «θὰ μοιραστοῦμε τὴ νίκη». Ὡραία τὴ μοιραστήκαμε: Νικηταὶ - μπαίγνια νὰ ψάχνουμε **κατεπειγόντως** τίς τσέπες μας γιὰ μιὰ στάλα **ὁμοψυχία**, καθὼς ἀπειλεῖται ἡ ἔθνικὴ μας ὑπόστασι — ὑπὸ ἐχθρόν; Ὅχι καλὲ! Ἀπὸ φίλη, σύμμαχον καὶ ἀδελφὴ χώρα!... Τούτῃ ἢ πατρίδα (ἢ Σπάρτη, καλὲ...) ἐσύρθη σὲ μιὰ ταπεινωτικὴ συμφωνία· πού ἐνῶ τὴν ἐξασφαλίζει

(υποτίθεται...) από αληθινούς έχθρους, δεν ελήφθη πρόνοια να την εξασφαλίζει από αληθινούς φίλους (με αληθινά εισαγωγικά) — και να μη φταίει κανένας! Τούτ' ή πατρίδα έσύρθη σέ μιá συμφωνία άχαρακτήριστη — τί άλλο, άφού δεν άποκλείεται να μās φέρει στούς αντίποδες κάποτε, ύπερπόντιους Δόν Κιχώτες ζωπίσω Δουλτσινεών με διπλό μεγαλόσταυρο, ενώ μās κλείνει τó δρόμο γιά τήν ήμερτή Κύπρο — και να μη φταίει κανένας!

2) Φυσικά: Σάπισε πιά ή Σπάρτη, σάπισε ó λαός, σάπισε ή χώρα. Καί μιá πού 'ναι καταδικασμένη γιά πάντα μιá χώρα πού σαπίζει και κανένας δέ φταίει, πώς «πειθόμενοι» — τί θά μās έπειθε; Γιά πόσην έγρηγορσι κι έπιφυλακή, γιά πόση θυσία, μπορεί νά 'ναι ίκανός ένας λαός πού αúτοúπονομεύεται από προϊύσα άπιστία, κατάχρησι, καπηλεία, κατανόθευσιν — και κανένας δέν φταίει; Πού γιά δεύτερη κιόλας γενεά τó ένα μισό του διορίζει έσωτερικόν έχθρό τó... άλλο (έννοχο ή όχι, τί μπορεί νά σημαίνει πιά;) — και κανένας δέν φταίει; Πού ενώ αúτομειώνεται (ó πληθυσμός της Σπάρτης άρχισε μειούμενος), οί πολύτεκνοι του όχι μόνον πληρώνουν ένοίκιο, αλλά και δέν βρίσκουν στέγη, άκριβώς έπειδή είναι πολύτεκνοι (καλά νά πάθουν) — και κανένας δέν φταίει; Τó κυ-ρι-ώ-τε-ρο: Πού ψάχνοντας στη «Ραδιοτηλεόρασι» γιά νά πληροφορηθεί άπ' τά «ραδιοφωνικά προγράμματα» ποιάν όπερα ό' άκούσει τήν Πέμπτη βράδυ στό «πρώτο», πληροφορείται έμβριθώς πώς ό' άκούσει... όπερα; Δηλαδή αúτό πού γνωρίζει πολú καλά, έμετικά πολú καλά, με τήν άτρωτή μονολιθικότητα της σπαρτιατικής άναξιότητας, άνεντιμότητας κι άδιαντροπιās πολú καλά — και κανένας δέν φταίει; Πού ενώ άπαιτεί οίκονομία στην ένέργεια άπ' τó κλικ τού καντηλιού, κρατάει ξάγρυπνη τή Σπάρτη ολόκληρη γιά νά τήν κοιμίζει βοδινά — και κανένας δέν φταίει;

3) 'Αλλά πώς; Είναι δυνατόν «έλλείψει»; Και βέβαια είναι. "Ότι δέν ύπάρχει έπαρκής δικαιολογία νά πεθάνουμε γιά τή Σπάρτη — νά ζήσουμε γιά τή Σπάρτη: Τά ιερά άποκαλύφθηκαν άνίερα, οί βωμοί μολεμένοι, οί θεοί άνεξιλέωτοι, οί έστίες γιά γκόλ, οί πρόγονοι τά ευτελή πρότυπα πού πήραμε άζαμάρι! "Όχι; Μά τότε, πώς έγινε κι έτσι, τόσο φρικτά, προδίδουμε, έμπαίζουμε, άγνοούμε; 'Εδώ άποσημητικό στη μασχάλη βάζουμε και δολοφονούμε τά τέκνα μας — ένοχη και πού άγνοούμε τó πώς! Χαλάσανε κι οί κανόνες τού παιγνιδιού; Είπαμε νά νοθέψουμε κομμάτι τó λάδι πού πουλάμε [με λίγο... ναυλάκι — έξ άλλου δέν φταίμε; έξήμισυ έκατομμύρια ή «μερσεντές» πού παραγγείλαμε (οί κλέφτες...)] κι άντίς αúτό, όρίστε κατάστασι: Μάθαν όλοι τó μάθημα, οί πάντες νοθείουν τά πάντα, μās δηλητηριάζουν ασύδοτα και ξεδιάντροπα, μās δολοφονούν με τά πάντα, δολοφονείται ή Σπάρτη, αúτοκτονεί, δέν συνιστά πιά άποχρώντα λόγον! Κι όστόσο; Κι όστόσο ναι, πού νά πάρει ó διάβολος, τήδε κείμεθα παναπεί. Μά όχι γιά τήν άνυπόληπτη Σπάρτη, όχι γιά τή Σπάρτη πού βρώμισε, χαλασε, σάπισε, μά γιά τήν ίδια μας τή βρωμία και σαπίλα — γιά τó ίδιο μας χάλασμα. "Ότι όλως άπροσδοκήτως, εκεί πού κάθε άλλο παρ' αúτό περιμέναμε, ανακαλύψαμε ξαφνικά πώς δέν εξαίρούμεθα άπ' τίς αιτίες πού χάλασαν και διέφθειραν τή Σπάρτη — άπ' τίς αιτίες πού έτσι άνυπόληπτη και χυδαία και δυσώνυμη κι έπονείδιστη τήν κατέστησαν: Σ' αúτούς πού στό βάθος της ίδιας μας περιφρόνησης μετεωρίζονται άμεταμέλητοι κι άβελτίωτοι, έαυτούς άναγνώρισαμε.

...
Στά Θερμοπύλια τού κόσμου ή ύστατη επαλήθευσις, ó γιός τού Εύρύδημου, έμās βεβαιώνει της Σπάρτης άφανιστές, διαβρωτές, ξεπουλητάδες. Στά Θερμοπύλια τού κόσμου Λεωνίδες άτιμασμένοι κι άνάξιοι «λησμονούμε» τώρα εκτεθειμένα τά νώτα μας — δέν ύπολογίζουμε παρά σέ μιάν άτραπό, έναν Μαλλιέα, ένα καίριο τόξευμα...

*'Ω ζειν' άγγέλειν Λακεδαιμονίους ότι τήδε
κείμεθα έλλείψει...*

— έδώ, κύριοι, έχουμε ένα γεγονός: 'Η άηδία, λαβούσα συνείδησιν τού έαυτού της, δέν επέζησε! Αúτό είναι όλο.

Σ.Γ. Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

Τὰ οὐσιαστικά στὴν λογοτεχνία

Τὸ ποσὸν καὶ τὸ εἶδος τῶν οὐσιαστικῶν μαρτυροῦν τὴ «φιλοσοφικὴ θέαν» τοῦ λογοτέχνου. Θαυμάστε, λοιπὸν, αὐτὴ τὴν κυρία στὰ, ἐξ ἀδιαβλήτου δειγματοληψίας (καὶ κατὰ σύγκρισιν πρὸς ἐκεῖνα ἄλλου ποιητοῦ), οὐσιαστικὰ τῶν «μεγάλων» Βρεττάκου καὶ Ρίτσου... Προσοχὴ: Μιλᾶμε γιὰ οὐσιαστικὰ μιᾶς ἐποχῆς ποὺ ἡ σκόπευσις τῶν (ἐναντίων ἢ οὐ....)... Τσερνόμπιλ καταργεῖ τὸ... «πυρηνικὸ ὄπλο»! Μιᾶς ἐποχῆς, ποὺ Ἕκτινοβολία καὶ Μαρασμός εἶναι δικός της, ἀνεπίσχετος τρόμος...

Ὅσο γιὰ τὴν Ἑκρηξι, τί θάπτει τοὺς τάφους; Ποιὸς καλύπτει, σὲ «τούμπα», τοὺς τύμβους; Ἄ.

Τὸ γεγονὸς πῶς ὁ λογοτέχνης (ἂς ἔχουμε ὑπ' ὄψιν κυρίως τὸν ποιητὴ...), ὑπόχρεος ἐν πάσῃ περιπτώσει στὴν κατάθεσιν «μύθου», καταφεύγει σὲ ὕλικὰ—μέσα—ἐργαλεῖα ἐντεῦθεν τῶν συμπαντικῶν ὁρίων, σημαίνει πῶς γιὰ ὅτιδήποτε κι ἂν μᾶς ὁμιλήσει, θ' ἀναφέρεται ἀφεύκτως σὲ πράγματα ἐπίσης ἐντεῦθεν τῶν συμπαντικῶν ὁρίων, σὲ «πράγματα τοῦ κόσμου», ἐπὶ τὸ ἐναργέστερον. Ἄν, τώρα, σκεφθοῦμε πῶς ὁ λογοτέχνης ὄχι τὰ ἴδια αὐτὰ πράγματα, μὰ τὰ ὀνόματά τους διακινεῖ προκειμένου νὰ συστήσει τὸ «μῦθο» του, καταλαβαίνουμε εὐκόλα τὸ λόγῳ γιὰ τὸν ὁποῖον θ' ἀναφερθεῖ μόνον

σ' ὅσα ἐκ τῶν «πραγμάτων τοῦ κόσμου» (εἶχε τὴν ἐ-
πάρκεια νὰ) γνωρίζει τὸ ὄνομά τους!

Γεγονὸς ποὺ ἐρμηνευμένο σωστά σημαίνει, πῶς, ἀφοῦ μόνον τὰ οὐσιαστικὰ δηλώνουν—ὀνομάζουν τὰ «πράγματα τοῦ κόσμου», ὁ λογοτέχνης μόνον δι' αὐτῶν (δὲν ἔχει ἄλλο τρόπον!) μπορεῖ

νὰ κατανομάζει τὰ ἀντικείμενα τὰ
ὁποῖα (θέλησε—μόρεσε — εἶχε τὴν
ἐπάρκεια νὰ) γνωρίζει!..

Ἀποδεδειγμένως δέ, ἀφοῦ μόνον τὰ οὐσιαστικὰ διερμηνεύουν τὴν «ἀναφορά» του! (Οἱ λοιπὲς λέξεις του συνιστοῦν τὰ «περὶ τὴν ἀναφορά» του — τουτέστι διατηροῦνται μόνον ὡς «προσδιοριστικὰ—δηλωτικὰ» ιδιότητος, ἐνέργειας, κατάστασης, πάθους τῶν ἀντικειμένων στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται)... Ἄν, λοιπὸν, δὲν ἀφήνουμε νὰ μᾶς διαφεύγει πῶς ὁμιλοῦμε γιὰ λογοτέχνην, ἀντιλαμβανόμεθα αὐτονόητον πῶς τὸ ἀναφερθὲν «γνωρίζει τὸ ὄνομά τους», σημαίνει ὄχι τὴ δυνατότητά του (λογοτέχνου) ν' ἀναγνωρίζει τὴ λέξιν (ἄκρες—μέσες, συνήθως...),

ὅταν τὴν διασταυρῶναι σὲ
κείμενα τρίτων, ἀλλὰ τὴν
ἐπάρκειάν του νὰ τὴν «ἔχει
στὴν ἄκρη τῆς πέννας του»

(ἐπάρκεια διόλου λιγότερη ἢ διαβλητὴ, ἂν «περνάει» μέσα ἀπὸ λεξικὰ καὶ λοιπὰ

βοηθήματα)!... "Ότι, μὲ περιφράσεις κι ἀντωνυμίες δὲν γίνεται λογοτεχνία — δὲν εἶναι
λόγος τὸ νᾶ
 «τετοιῶνουμε τὸ τέτοιο, μὲ
 τὸ τέτοιο ποὺ τετοιῶνει
 τὰ τέτοια».

Καταλήγουμε λοιπόν, πὼς τὰ **οὐσιαστικά** εἶναι τὸ σημαντικότερον τμήμα τῆς γλώσσας — τοῦ λόγου ἐνὸς λαοῦ. Τοῦτο, ὄχι μόνον ἀπὸ πλευρᾶς **οὐσίας** (αὐτότητας, καιριότητος, ἔντασης, ποικιλίας, ἐνέργειας, συναρπαγῆς) μὰ καὶ ἀπὸ πλευρᾶς ποσότητος: Ἐπὶ δεκατριῶν κειμένων τῶν Βότση, Βρεττάκου, Ρίτσου, Κυριαζοπούλου, Σεφέρη, Καβάφη, Σικελιανοῦ, Καββαδία, Παλαμᾶ, Παπατσώνη, Καζαντζάκη καὶ γράφοντος (τοῦ τελευταίου δυὸ κείμενα), συνολικῆς ἔκτασης **εἰκοσιτριῶν χιλιάδων ἑκατὸν ἑβδομήντα ἐννέα λέξεων** (μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν μονοσυλλάβων κι ἐκθλιβομένων δισυλλάβων), βλέπουμε:

Πίναξ Α΄

Ποσὸν οὐσιαστικῶν καὶ λοιπῶν μερῶν τοῦ λόγου ἐπὶ 23.179 λέξεων

α) Οὐσιαστικά:	5.781
β) Ἐπίθετα—μετοχές:	2.612
γ) Ρήματα:	2.926
δ) Ἐπιρρήματα:	945
Σύνολον:	12.264

1) Πολλοὶ περιφρονοῦν τὸν γράφοντα γιὰ... πνευματικὴν ἀνδρία - ἀτιμία - κομπίνα (ἀκόμα καὶ γιὰ... αὐγοκολομβισμό!), ἐπειδὴ «γράφει μέ... λεξικά!»! Αὐτό, βέβαια, δὲν εἶναι δική τους ἀνακάλυψις: ἡ ταπεινότης μου, ἀνέκαθεν, συνεχῶς **διακηρύσσω** πὼς χωρὶς τῆ βοήθεια τῶν λεξικῶν **θὰ ἤμου** **ἀνύπαρκτος**. Βλάκας κι ἀμόρφωτος, ἔχω συνεχῶς πάνω στὸ γραφεῖο μου... ἑπτὰ λεξικά — κοιμᾶμαι μὲ τὸν Θεολόγο!

Ἐχ, ποὺ ἔφθασες **Ναιαλλαέλληνα, Ναιαλλαελλάδα, πατρίδα μου, χώρα μου!** Νὰ θεωρεῖται ντροπιασμένος, ἀνυπόληπτος, κακοήθης, ἀχρεῖος κανεῖς, ὅταν, στὴν προσπάθειά του νὰ καταστήσει τὸ λόγο του ἐμπερίστατο, καίριον, ἀποδεικτικό, συναρπαστικόν, **καταφεύγει στὴν κατατεθειμένη γνῶσι!** Ὅταν προσπαθεῖ γιὰ ὅλο καὶ περισσότερον δόκιμα - εὐχρηστα - τελεσφόρα ἐργαλεῖα - ὕλικά - μέσα, ὥστε, ὅ,τι κάνει, νὰ τὸ κάνει **πιὸ σωστά, πιὸ ἄρτια, πιὸ ὑπεύθυνα...**

Ἐξ ἄλλου εἶναι βέβαιον τάχα πὼς τὰ πράγματα εἶναι ἀκριβῶς ἔτσι; Δὲν νομίζω: Βεβαιώνεται ἐνδεικτικῶς τῶν βουλιαγμένων καιρῶν πὼς, καθὼς τὸ λεξικὸ εἶναι **ἄχρηστος κώδικας** γιὰ τοὺς... ἀγεωμέτρητους, γίνεται φανερό ὅτι φθάνει σ' αὐτὸν **μόνον ὁ ἄξιος τῆς γλώσσας!** Ὅχι! Ἡ ἀνάγκη γιὰ τὸ λεξικὸ **δὲν εἶναι τοῦ καθενός!** Ὅχι τοῦ «κεκράκτου», τοῦ κ. Σιμόπουλου, μὰ ἐκείνου **ποὺ συνειδητοποίησε** τὸ λόγον ἄσχετο, ξένον πρὸς συνδικαλισμούς, συνδικαλιστές, σωματεῖα, ὑλικές «**δικεδικησεις**» — ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον τῆς ματαιοδοξίας καὶ ἰδιοτελείας! ἀκόμα καὶ οἱ λεγόμενοι «κοινωνικοὶ ἄγῳνες» δὲν μποροῦν νὰ ἔναι τοῦ λογοτέχνου (τί «ἀγῶνα» νὰ κάνει ἐκεῖνος ποὺ εἶναι κιάλας ὡς τὸ **λαιμὸ βουτηγμένος στὸ αἷμα!**), δὲν μποροῦν νὰ ἔναι τοῦ **λογοτέχνου-κήρυκος** στόχοι εὐτελεῖς καὶ χυδαῖοι, ἐπιδιώξεις διάστροφες...

— Μὰ ἂν πεινάει, κύριε;

— Κανεῖς δὲν κηρύττει νηστικός, κύριε — θὰ πέθαινε πεινώντας! Εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα λογοτεχνία καὶ μεροκάματο, **νὰ πιάνω δουλειά, νὰ βάζω κάτω τὸν κῶλο μου...** Ἐξ ἄλλου εἶναι τάχα βέβαιον πὼς θὰ πεθάνουν ἀπ' τὴν πείνα ὁ τραπεζικός κ. Πηγαδιώτης, ὁ δικηγόρος κ. Σιμόπουλος, ὁ μεταξωντυμένος «ἀγωνιστὴς τοῦ λαοῦ» κ. Ρίτσος, ἂν δὲν εἰσπράξουν τὴν... ποιητικὴ σύνταξί τους; Γιὰ τὸ **ψωμί** τους ἀπλώνουν τὸ χέρι στὸ λαὸ αὐτοὶ οἱ κύριοι, ἢ μήπως γιὰ τὰ **μουράνο** τους, **τὶς γούνες** τους, **τὶς πορσελάνες** τους **Βοημίας; Χά.**

Σημειώνεται πώς η παρατηρούμενη διαφορά δέκα χιλιάδων έννιακοσίων δεκαπέντε λέξεων (23.179—12.264=10.915) όφείλεται στο ότι ό μέν μειωτέος (23.179) δηλοί τήν σέ άριθμό λέξεων **συνολική έκτασιν** τών δεκατριών κειμένων, ό δέ άφαιρετέος (12.264) δηλοί το συνολικόν άριθμόν **παρθένων λέξεων**. Πού σημαίνει, τών ίδιων, ώς άνω, 23.179 λέξεων μετρουμένων και καταγραφομένων **μόνο στη χρήσι τους**, ήτοι τήν **πρώτη φορά** πού τίς διασταυρώνουμε στο κείμενο — **άδιαφόρως** του πόσες φορές επαναλαμβάνονται στη συνέχεια... **Πρός άποφυγήν συγχύσεως**: Οί 12.264 λέξεις δέν μπορούν να είναι παρθένες στο σύνολό τους ούτε ως προς τίς 23.179 λέξεις, ούτε ως προς ένα έκαστο κείμενο. Το βοηθητικόν ρήμα «είμαι», λογουχάριν, ένώ είναι παρθένα ως προς ένα έκαστο κείμενο (ποιός μπορεί να γράψει χωρίς να το χρησιμοποιήσει;), περιέχεται **δεκατρείς φορές** στίς 12.264!

Ήλλά τί άκριβώς συμβαίνει με τὰ οὐσιαστικά; — για τὰ λοιπά «μέρη του λόγου» σε άλλην εργασία μας... Είναι θετικότερος, ώφελιμότερος, άξιολογότερος ό **μεγάλος άριθμός** οὐσιαστικών, ή ό **μικρός**; Τί σημαίνει, άν στο συνολικό της ζωής έργον ένός λογοτέχνου μετρήσουμε δυό χιλιάδες (2.000) παρθένα οὐσιαστικά, και σ' αυτό ένός άλλου (της ίδιας άπαιτήτως έκτάσεως — σε άριθμό λέξεων), χίλια (1.000) — πάντα παρθένα, αυτονόητον; Ποιός άπ' τοὺς δημιουργοὺς τών δυό κειμένων διακινεί «όνόματα» πραγμάτων του κόσμου επί **άποδεδειγμένως εύρύτερου φάσματος** — πλέον άναπεπταμένον όριζόντων; Ή γνώσις και ή πραγματεία επί **περισσότερων** «πραγμάτων του κόσμου» είναι πιό έγκυρη και βαρύνουσα, ή ή επί **όλιγότερων**; Ό πρώτος ή ό δεύτερος λογοτέχνης βεβαιώνεται έχων μεγαλύτερη **άντίληψιν εύθύνης** — πιό βασανισμένος, καταρτισμένος, εύσυνειδητος; Μολονότι έδω λογαριάζεται ή θετικότης του επί **μέρους** (επί ένός πολὺ έκτεταμένου «όλου»), ποιός μοιάζει ό περισσότερον άκριβός, ό περισσότερον άκριβολόγος — ό περισσότερον **φλύαρος**; Ό δεύτερος με τὰ χίλια, ή ό πρώτος, **με τὰ διπλάσια** οὐσιαστικά;² Έξ άλλου, πλην γραφομηχανής και χάρτου γραφής, οι λέξεις είναι τὰ **μόνα** ύλικά - εργαλεία - μέσα πού διαθέτει ό λογοτέχνης, ή μήπως και άλλο τι πού τυχόν διαφεύγει του γράφοντος το παρόν μελέτημα; Θα έμπιστευθώμε το αυτοκίνητό μας στον μάστορα με τὰ τέσσερα κλεισοκατσάβιδα, κακής ποιότητος κι έφθαρμένα κι αυτά, ή μήπως στον τεχνίτη με το πλήρες συνεργείο, πού δέν του λείπει τίποτε άπ' όλο το σέτ ύλικών - εργαλείων - όργάνων, φροντισμένων, καλής ποιότητας και κατασκευής;

Ήκόμα κι άν μας διαφεύγει πώς «τὰ εργαλεία κάνουν το μάστορα» («τὰ ράσα», πού δέν «κάνουν τον παπά», δέν είναι εργαλεία — προσοχή!), δέν βεβαιώνει τον άξιο τεχνίτη ό άρπακολλισμός, ή άτσιδωσύνη, ή μαγκιά, ή «άντίληψη». Τόν βεβαιώνει ό κατ' εύθειαν φέρων στην κυριαρχική **μέριμνα για επάρκεια** σε ύλικά - εργαλεία - μέσα - κατάρτισιν (γνώσιν, μέθοδον, προσοχήν, δεξιότητα) αυτοσεβασμός, και ή αντίληψις εύθύνης...

2) Αυτονόητον πώς παλλιλλογει αυτός πού στο έργο του μετρήσαμε τὰ χίλια οὐσιαστικά: ό μόνος τρόπος πού είχε να καλύψει το ισόποση, σε άριθμό λέξεων, έκτασης κείμενό του ήταν ή... επανάληψις τών χιλίων οὐσιαστικών του, έν όλω ή έν μέρει! Τουτέστι το να μας ειπεί (μιλήσει) **άλλα για ίδια πράγματα**. (Το τί θα συμβεί στην περίπτωση πού και τὰ προσδιοριστικά—δηλωτικά του θα μετρούντο τὰ **μισά** έκείνων του πρώτου, το φαντάζεστε: Τη μιá φορά θα πηγαίνει ό Γιάννης και θα 'ρχεται ό Νάσος, την άλλη θα πηγαίνει ό Νάσος και θα 'ρχεται ό Γιάννης)... Αυτό για την μόνη πλευρά της φλυαρίας, πού βεβαιώνεται άποστομωτικά. Ής προς την άλλη, θα διαφωνούσαμε έτσι κι άλλως; Και είναι γνωστό πώς έχω δώδεκα μύτες, και άντε να καταλάβω (βλήμα καταντίπ...) πώς ή λύσι στο πρόβλημα της κενωνίας είναι ή... πανανθρώπινη άγάπη, άδερφωσύνη, ειρήνη, έλευθερία...

Στο σημείον αυτό θα ύπογραμμισθεί πώς όμιλούμε για λογοτεχνία — μη το ξεχνούμε αυτό.... "Ότι στην διδασκαλία, διδαχή, φιλοσοφία, δοκίμιο ή **έπίμονη επανάληψις** μπορεί συχνά να κρίνεται **άπαραίτητη**... Όπότε.

Είναι φανερό πώς όπως όλος ο κόσμος, έτσι κι ο λογοτέχνης διαθέτει τη δική του (άτομικη) ικανότητα προσέγγισης στην ονοματολογία των «πραγμάτων του κόσμου». Πώς ή προς αυτά πρόσβασις διατηρεί αυστηρώς προσωπικόν χαρακτήρα: άλλος πλησιάζει περισσότερο, άλλος λιγότερα. Διαφορετικά ειπωμένο: ή δυνατότητα πρόσβασης προς τὰ «πράγματα του κόσμου» (συνεπώς και τὰ **ὀνόματά τους!**) **δὲν εἶναι ἡ ἴδια** γιὰ όλους τοὺς λογοτέχνες, κλιμακώνεται — κι αὐτὸ εἶναι ἓνα γεγονός ποὺ ὀφείλεται στὸ κατὰ πόσον ἕκαστος θέλει — **μπορεῖ (ἐπαρκεῖ) νὰ χτίζει τὸ «μῦθο» του σὲ *χώρον* καὶ *μὲ οὐσίαν* πέραν τῆς «καθημερινότητας»!**

(Ὁ ἀναγνώστης δὲν θ' ἀπορήσει διόλου ἂν σκεφθεῖ πὼς ἡ ἐκ μέρους τοῦ λογοτέχνου διακίνησις τῶν ὀνομάτων «πραγμάτων τοῦ κόσμου» συνεπάγεται ἀπαράβατη τὴν **συνεχῇ προσέγγισι** **ὄλο καὶ περισσότερων νέων** «πραγμάτων τοῦ κόσμου», ἤτοι αὐτῶν ποὺ αἰτιολογοῦν - ἐπιβάλλουν - πραγματοποιοῦν τὴν ἐκάστοτε διακίνησιν — «ἐν Φαντασίᾳ καὶ Λόγῳ»! Τὸ γεγονός, σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι, φέρει νὰ **ταυτίζονται** μέσα στὸ «μῦθο» τὰ πράγματα **μὲ τὰ ὀνόματά τους**; ἂν ὁ λογοτέχνης γνωρίζει ἀποκλειστικὰ τὸ ὄνομα (ὄχι καὶ τὸ πρᾶγμα), θὰ ἔκανε ὄχι διακίνησιν, μὰ... **καταχώρησιν ὀνομάτων**, ἐγγραφὴν — δητ: πὼς θὰ ἔγραφα «καταχώρησιν» καὶ «ἐγγραφὴν» ,ἂν ἀγνοοῦσα πὼς σημαίνει «γραφὴν ἐντὸς καταλόγου»;

Συμφωνοῦμε λοιπὸν (ἀδύνατον νὰ διαφωνεῖ στοχαστικὸς ἄνθρωπος!) γιὰ τὰ οὐσιαστικά: ναί, στὸ **τελειωμένο ἔργο** τοῦ λογοτέχνου, τὸ συνολικὸ τῆς ζωῆς του, ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐσιαστικῶν μαρτυρεῖ **ἀπολύτως** τὸ ποσὸν καὶ τὸ εἶδος (**πόσα καὶ ποιὰ!**) τῶν «πραγμάτων τοῦ κόσμου», στὰ ὁποῖα (μόνος, ἀβίαστα, αὐτοβούλως) **θέλησε ἢ μπόρεσε** (εἶχε τὴν ἐπάρκειαν!) ν' ἀναφερθεῖ! Αὐτὸ δὲν ἀμφισβητεῖται, εἶναι μιὰ πραγματικότητα: πιάνεται, κρούεται, δὲν διαψεύδεται — ἀλλοιώνεται, παρακάμπτεται, παρερμηνεύεται... Πραγματικότης, ἐπιμένω, ποὺ κατὰ μὲν τὴν **ποσότητα** συγκλονίζει ἢ αὐτοδηλῶν τῆς, κατὰ δὲ τὴν **ποιότητα** ἢ πολυτιμότης ἢ εὐτέλειά της μετρεῖται στὴν **ἀπόστασι τῆς ἀπ' τὴν «καθημερινότητα»!** Ὅτι ἡ ποίησις, ἐξ ὀρισμοῦ τιμαλφής, ἀγαθῆ, ὑψηλῆ, περίβλεπτη, ἀξιόλαστη, δὲν μπορεῖ νὰ συγκροτηθεῖ **μὲ «λέξεις τῆς κουζίνας»** — ὑπόθεσις **μὴ καθημερινῇ** ἢ ἴδια πὼς θὰ γίνονταν δυνατό νὰ τὴν διερμηνεύσει ἢ ἐκφραστικῇ τοῦ οἰκείου, καθημερινοῦ, κεκορεσμένου, εὐτελοῦς, ἀγελαίου;³ Μὲ τὴν ἐκφραστικὴν τῆς «καθημερινότητος», δὲν ἀντιλέγω, μπορεῖ, **σπανιώτατα** πάντως, νὰ γραφεῖ ἓνας στίχος, ἓνα τετράστιχο, ἓνα ποίημα — ποτὲ ὅμως ἢ ποίησις! [Ἴδου **ὅλη** ἡ Μυρτιώτισσα:

3) Ὁ προσεχτικὸς ἀναγνώστης ἔχει ἤδη ἀντιληφθεῖ βαρύνουσα τὴν σημασίαν τῶν οὐσιαστικῶν, ὅχι τόσο στὴν ποσότητά τους, ὅσο **στὴ μάκρυνσί τους ἀπ' τὴν «καθημερινότητα»**. Ὅτι θὰ ὀδηγοῦσε σὲ καθαρὴ φλυαρία ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς οὐσιαστικῶν «τῆς κουζίνας» — καθημερινὰ ἐπαναλαμβανόμενης «ἀναφορᾶς»... Ξέρουμε πολὺ καλὰ ποὺ μᾶς πᾶνε τὰ «ἄχνα», «ἀμπέλι», «ἀπόγεμα», «ἄγέρα», «ἄγαλμα», «αἶμα» (Ρίτσου - Βρεττάκου). Ὅμως τὸ ποῦ θὰ μᾶς πᾶνε τὰ

ἐμπαιγμός
ἀπόσταγμα
ἐκτροπήν

ἀποτιμήσεις
ἀποφορτώσεις
ἀνεσιτότητα

διαπορθεύσεων
ἀνασύνταξιν
ἐνδόσιμον

ὕπολειπουργία
ἀμνηχανίαν
διάψευσαι

ὄχι μόνο δὲν τὸ **ξέρουμε**, ἀλλὰ καὶ **θὰ τὸ ἰδοῦμε** (σὲ λίγο) κόλασι καὶ παράδεισον — σάμπως ποὺ ὁ λόγος θὰ «σπάει τὸ φράγμα τοῦ ἥχου» ἐκκωφαντικὰ, σάμπως ποὺ θὰ πέφτει στὸ Θριᾶσιο τὸ ἼΑλφα τοῦ Κενταύρου, σάμπως ποὺ θ' ἀκουμπᾶνε στὸν ὦμο μας τὸ κεφάλι παρθενόκρινος καὶ κυκλάμινα...

Ν' ἀποφευχθεῖ ἡ σύγχυσις: Διόλου δὲν **ἀποκλείουμε** ἐδῶ τὸν «καθημερινὸν» λόγον! Θὰ ἦταν φαιδρὴ ἢ πρόθεσις καὶ προσπάθεια γιὰ κάτι τέτοιο! Ὅτι αὐτὸς **εἶναι ὁ κορμὸς** (κλᾶρα καὶ ἀντικλᾶρα) τῆς γλώσσας — **πάνω σ' αὐτὸν** ζητεῖται ὁ **ἐνοφθαλμισμὸς** (ἐγκεντρισμὸς) τοῦ «πέραν τῆς καθημερινότητος». Αὐτοῦ διὰ τοῦ ὁποίου ἀνανεώνεται, πληροῦται, καταπλημμυρεῖ καὶ ἀθανατίζεται ὁ **δέντρος**...

Πίναξ Β΄

Οὐσιαστικὰ (μὲ ἀρχικὸν φθόγγον φωνῆεν) τεσσάρων
ποιητῶν, ἐπὶ κειμένων τους 1.783 λέξεων ἑκαστον.

Βότση	Ρίτσος	Βρεττάκος	«Σκληρὸς Λόγος»	
1 ἀνατρίχιασμα	ἄχνα	ἀγέρα	ἀπαγορεύσεις	ἀπολογία
2 αὐγὴ	ἀμπέλι	ἄγαλμα	ἀνταύγειας	αὐθαιρεσίας
3 ἀποκάλυψι	ἀπόγεμα	αἶμα	ἀνάσχεσιν	ἀντίφασι
4 ἄγγελον	αὔρες	ἄστρο	ἀντίβαρον	αἰωρισμοὺς
5 ἀγέρας	ἀγρότη	ἀστραπὲς	αἰτιότης	ἀνακλήσεις
6 ἄνθρωπος	ἄστέρια	ἀθανασίας	ἀμετάκλητο	ἀσάφειαν
7 ἀστραπὲς	ἀγνάντιο	ἀποστολὴ	αὐτοκτόνους	ἀναστροφὲς
8 ἄνεμοι	ἀνάσασμα	ἀηδόνι	ἀρχέτυπον	ἀπόληξι
9 ἄνθος	αὐγὴ	ἄχτιδες	ἀναβολισμός	ἀρρενωπότητας
10 ἀνθὸς	ἀηδόνι	ἀστροπελέκι	ἀλλοτρίωσι	ἀπορρίψεις
11 αἰωνιότητας	ἄνοιξι	ἄρτο	ἀρμονίας	ἀποχρώσεων
12 ἄστρο	ἄγορι	ἀγριογούλουδα	αἰσθήσεων	ἀπόβραδα
13 αἶμα	ἀητοί	ἄσφαλο	ἀντικειμένου	ἄγνοια
14 Ἄδη	ἄφέντη	Ἄθῆνα	ἄλματα	αἰτίες
15 ἄκρι	ἀρχάγγελος	ἀστεριῶν	ἀδελφῶν	ἀνάγκες
16 ἄρωμα	ἀποσπερίτη	ἀρετῆς	ἄξονα	ἀπορία
17 ἀκτὴ	ἀπόβραδο	ἀνατολῆς	ἀελλισία	ἀφέλεια
18 ἀνυπαρξίας	ἀνάσα	αἰσθήματα	ἀβεβαιότητα	ἀπόδειξιν
19 ἀχλὺ	ἀδέρφια	αἰῶνα	ἀπουσίες	ἀφετηρίαν
20 ἀνοίγματα	ἀδεξιότητα	ἀστερισμὸ	αἵρεσις	ἀντιδράσεων
21 ἄβυσσο	ἀλήθεια	ἀνάρτισσα	ἀναξιοπρέπεια	ἀναλλοίωτο
22 ἀνήφορο	ἀγάπη	ἀχτιδοβόλημα	ἀσπάλακες	ἀνεπάρκειαν
23 ἀπεραντωσύνη	αἶμα	ἄλογο	ἀντιπαράθεσι	ἀποδράσεων
24 ἀγώνας	αὐτοκινήτου	ἄνοιξι	ἀφῶπνισι	αἰθρία
25 ἄμαξες	ἄνοιγμα	ἀντιβούισμα	ἀντενδείξεων	ἀντιρρησίες
26 ἀνάλωσι	ἄχτινων	Ἄδωνη	ἀναγωγῆς	αὐταπάτην
27 ἄρμους	ἀλφαβητάρι	Ἄρης	ἀντίχειρα	ἀνθοφορία
28 ἀσχήμια	ἀνθρώπων	ἀγωνιστῆς	ἀπαρέσκειες	ἀπαλότης
30 ἀλλαγὴ	ἀλέτρια	ἀπείρου	ἀτέρμονος	ἀναπότρεπτο
31 αἰῶνες	αὐλακιᾶς	ἀνθρωπο	ἀκριτοέπειες	αὐθεντικότητα
32 ἀνάστημα	ἄξινες	ἀγάπη	αἰτιάσεις	αὐτόμολοι
33 ἀγάπης	ἄρβυλα	Ἄρης	ἄδυτα	ἀναντίρρητον
34 ἥλιο	ἀπεργοί	ἀραποσίτια	ἀποδοχῆς	ἄγχη
35 ἦχε	ἀνθρακ/χεῖο	ἀχλαδιᾶς	ἀρτίωσι	ἀτταβισμοὺς
36 ἶνες	ἄκρι	ἀθωότητα	αὐτάρκεια	ἀντιπερισπασμῶν
37 ἴσκιο	ἀπόφασι	αὐγὴ	ἀδιαφορίας	ἀφαίρεσι
38 ἱλίγγου	ἀρχὴ	ἀνάσας	ἀλήθεια	ἀπληστία
39 οὐρανὸ	ἀπάντησι	ἀρχὴ	ἀθανασίας	ἀποκλεισμὸν
40 ὁμορφιάς	ἀπόβροχο	αὔρες	ἄπειρο	ἀνεξήγητο
41 ὄψης	αὐλῆς	ἀγκαλιὰ	ἀπογεύματος	ἀνθρωπότητας
42 ὁρόσημο	ἀνθῆ	ἀστροφεγγιὰ	ἀνθρώπους	ἀρετὴ
43 οἰκουμένης	αὐτί	αἰωνιότητα	ἀστέρι	αἰσθήματα
44 ὄνειρο	ἀγέρες	ἀρνιών	ἀκμῆς	ἀπόγνωσιν
45 ὀνόματα	εὐκαλύπτους	ἄγγελοι	ἄκρων	ἀμφιβολίας
46 ὀρμὴ	ἐλιὰ	ἀγρὸ	ἄξιοπρέπεια	ἀναδιπλώσεων

Βότση	Ρίτσος	Βρεττάκος	«Σκληρός Λόγος»
47	δρίζοντας	ἄνεμο	ἀδιαλλαξία
48	ἐρημιὰ	αὐλὲς	Αἴαντες
49	ἐλάφι	ἀριθμούς	ἀποτιμήσεις
50	ἐλπίδα	ἀρμόνιο	ἀμηχανίας
51	ἐργάτης	ἄκρη	ἀνασύνταξιν
52	εὐτυχία	ἀνταύγειες	ἐπεξεργασία
53	ἐκχωμάτωσι	ἀγιόκλημα	ἐνδοσκοπήσεις
54	εὐθύνη	ἀπογεύματος	ἐνιαίου
55	εὐρυχωρία	ἄμπωτη	ἐλξεως
56	ἐποχή	ἀνάλυσι	ἐξαρθρώσεις
57	εἰρήνη	ἀπόνυχτο	ἐκδημίαν
58	ἤχο	ἀντιφέγγισμα	ἐπαρσι
59	ἡλιοτροπίων	ἄμαξα	ἐμμονή
60	ἥλιος	αἶνος	ἐνδύματα
61	ἦττα	ἀέτωμα	ἐλεφαντίασι
62	ἱδρωσ	Ἄλπεις	Ἐπιμηθεῖς
63	ἵνα	ἄνθη	εὐωχίας
64	ἱριδισμούς	ἀποφέγγαρο	ἐκτροπήν
65	ἴσκιο	ἄστρι	ἐπιβιώσεως
67	οὐρανός	αὐτοκινήτου	ἐπιφανείας
68	ὁμορφιά	αὐτὶ	ἐποποιῖες
69	Οἰκουμένης	ἄρρωστο	ἐνεστῶτα
70	δρίζοντα	ἐλπίδες	ἀστακῶν
71	ὄνειρο	ἔρωτα	ἀστάθεια
72	οὐλὲς	ἐλληνόπουλο	ἐλπίδων
73	ὀβίδες	εἴσοδο	ἐμπειρίαν
74	ὄνομα	Ἑλλάδα	ἔρευνα
75	ὕπνο	ἐχθρῶν	εἰσπράκτωρ
76	ὥρες	ἐλασίτες	ἐπαληθεύσεις
77	ὠκεανὸ	ἐλεγείο	ἐφόδια
78	ὦμοι	Εὐρώπης	ἐπεισόδια
97		ἐκατομύρια	ἐκκίνησιν
80		ἔχτασι	εὐκαλύπτων
81		εἰρήνης	ἐπιτελῇ
82		εἰκόνα	ἔρευνας
83		ἐθνῶν	ἐπιμηκες
84		ἐξωκκλήσι	εὐφροσύνη
85		ἐλάφι	ἐπαύριο
86		ἐλιά	ἐνδελέχεια
87		Ἐβερρεστ	ἐπιμήκυνσι
88		ἐκκλησία	ἐμπλοκὴν
89		ἥλιον	εὐδοκίας
90		ἦχος	ἡττοπάθειας
91		ἡσυχία	ἡλῶν
92		ἡλιογέρματος	ἡλιος
93		ἡνίοχος	ἡθους
94		ἱστορίας	ἡχεία
95		Ἰησοῦ	ἰδεοληψίες
96		ἱμάτιο	ἰσορροπίες
97		Ἰθάκη	ἽΟκνος
98		ἰδέα	ὀλότητες
99		οὐρανός	ὀλιγάρκεια
100		Ὀλυμπος	ὀδός
			ὀνειρών

Βότση	Ρίτσος	Βρεττάκος	«Σκληρός Λόγος»
101		δνομα	ὀρίζοντες
102		ὀμιλία	ὀρντι
103		ὀρίζοντα	ὀποτείνουσα
104		ὀνειρα	ὀπερπλήρωσης
105		ὀρη	ὀπεροψία
106		ὀπόληψη	ὀπερβολή
107		ὀπνος	ὀπολειτουργία
108		ὀφάσματα	ὀπαρξιν
109		ὀκεανὸς	ὀστερισμῶν
110		ὀμο	ὀπερέντασι
111		ὀρα	ὀφος
112			ὀρμάσεως

Στὸ μικρὸ τοῦτο μελέτημα πραγματοποιήσαμε ἀνάλυσιν τῆς σημασίας τῶν οὐσιαστικῶν — ἀξιόλογη γιὰ τὴν ἀποδεικτικότητα καὶ πρωτοτυπία της. Θαρρῶ βεβαιωθήκαμε πὼς ἡ ἀντιπαράθεσις οὐσιαστικῶν ἀπ' τὸ ἔργο ἐπωνύμων, ἐν ζωῇ ποιητῶν, καὶ μαρτυρεῖ τὴ φιλοσοφικὴ θέαν ἐκάστου (ποῦ καὶ τί βλέπει—πραγματεύεται), καὶ προσδίδει κύρος (πέραν κάθε ἄλλης μορφῆς ἐπιχειρηματολογίας) στὴν διακήρυξί μας: Πὼς ἡ ποιήσις τῶν «μεγάλων» μας ποιητῶν νοσεῖ — ἂν δὲν βεβαιώνεται τελείως ἀπαράδεκτη. Πὼς ὅχι μόνον δὲν προσφέρει τίποτε στὸν Ἑλληνικὸ λαὸ καὶ στὸν κόσμον, μὰ εἶναι χειρότερη καὶ αὐτῆς τῶν σκυλαδικῶν — δηῖτε:

*Πήγαينه τὸ βδομαδιάτικό του στὴ μάνα του
σιδερώνοντας ἡ μάνα του τὸ πουκάμισο
Ἀγόρασε ἡ μάνα του μοῦσκοσάπουνο. Ἡ πετσέτα
πίσω στὴν πόρτα.
Βάδιζε πρὸς τὸ δρόμο τῆς Κυριακῆς
καὶ τῆς ἀνάπαυσης...
μὰ οἱ ρόδες
τοῦ αὐτοκινήτου τὸν γύρευαν. Σφαῖρα εἶναι καὶ γυρίζει.
Τὸ πιὸ καθαρὸ
πράγμα λοιπὸν τῆς δημιουργίας δὲν εἶναι τὸ λυκόφως
οὔτε ὁ οὐρανὸς ποὺ καθρεφτίζεται μὲς στὸ ποτάμι, οὔτε
ὁ ἥλιος πάνω στῆς μελιᾶς τ' ἄνθη. Εἶναι ἡ ἀγάπη.*

Αὐτοὶ οἱ (σκόρπιοι, κατὰ τὸ πολὺ) στίχοι (πού, ἐμπαίζοντας τὸν ἑλληνικὸ λαόν, ἀνθολογοῦν ὁ Αὐγέρης καὶ οἱ λοιποὶ — «Ἡ ἑλληνικὴ ποίηση ἀνθολογημένη»), εἶναι τοῦ κ. Νικηφόρου Βρεττάκου! Μὰ δὲν εἶναι μόνον αὐτό: ὁ ἑλλην φορολογούμενος τοὺς πληρώνει ἕνα ἑκατομμύριο τὸ χρόνο — ἂν ἔλθει καὶ ἡ... ἀθανασία, τὰ ἑκατομμύρια θὰ γίνουν ὅσα καὶ τὰ δάχτυλα τῆς μιᾶς, τουλάχιστον, παλάμης!..

Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν τυχὸν ἀπορία τῶν, κατὰ κάποιον τρόπον αἰτιολογημένως θεωρούντων ἀσύμπτωτη τὴν ποίησι με τά... παράξενα, πρωτόφαντα, ἀσυνήθη (ὅχι «τῆς κουζίνας») οὐσιαστικὰ τοῦ Σκληροῦ Λόγου, στὴν πιθανὴν κατάπληξί τους γιὰ τὸ ὅτι τολμῶ νὰ κοντράρω «ὀλόκληρην ἐποχή», «ὄλο τὸν κόσμον», νά... ἀδικῶ «οὓς μὲν ἡ πόλις μεγάλους ποιητὰς νομίζει οὐ νομίζων...», θ' ἀπαντήσω πολὺ ταπεινὰ μὲ δεῖγμα τοῦ Σκληροῦ Λόγου. Σ' αὐτό, ἐλπίζω νὰ γίνεται φανερό τὸ πόσον εὐτυχισμένα χωνεύονται τὰ αὐτοδηλῶς σεισμικὰ οὐσιαστικὰ ποῦ (μερικοὶ ἴσως) διάβασαν καὶ τσέκαραν συγκλονισμένοι.

Θὰ προσθέσω ἀκόμα πὼς αὐτὴ ἡ ποιήσις εἶναι παραδοσιακὴ, ἔμμετρη, φυσικὰ σὲ ἀσύμμετρο στίχον. Ὅσον γιὰ τὸ ἂν τὸ θεματικὸν εἰδικὸ βάρος τοῦ ποιήματος βεβαιώνεται,

ἢ ὄχι, εὐθέως ἀνάλογον ἐκείνου τῶν καταχωρημένων οὐσιαστικῶν, αὐτὸ ἃς ἀπασχολήσει τὸν ἀναγνώστη.

᾽Ωρίμασις

᾽Ο,τι κυρίως
 χαρακτηρίζει αὐτὴ
 τὴν ἀναντίρρητη πραγματικότητα
 –τὴ Συνέχεια–
 εἶναι,
 ἓνας ὑδραργυρικός ἐμπαιγμός.
 ἓνα ἀπόσταγμα θαύματος,
 ποὺ παρεμβάλλεται
 εἰς ἐκτροπὴν τῆς συνέπειας
 ἀπ' τὸ μοιραῖο
 –ὅπως τὸ προδικάζουν
 οἱ ἀλλεπάλληλες ἀποτιμήσεις εὐτέλειας.

᾽Ο,τι ὑστερεῖ εἰς ἐπάρκειαν,
 ὅ,τι ἀποκλείουν
 ἐπαληθεύσεις ὁδύνης,
 ὅ,τι δὲν ἐπεβλήθη
 ὅπως ἀπόλυτη ἀξία, ἐγγράφοντες
 προσημειώσεις ἰσάριθμες
 σὲ διακριτικὲς ἐμπειρίες,
 τὸ ἀπορρίψαμε
 σ' ἀπαγορεύσεις δυνητικὲς
 σ' ἀποφορτώσεις αἰδήμονες.

᾽Ο,τι μᾶς δίνεται
 σ' ἀνταποκρίσεις λιποθαρεῖς,
 ὅ,τι
 πολλοστημόριο τῆς προσφορᾶς μας,
 μᾶς ἐπιστρέφεται,
 τὸ ἀπορρίψαμε
 σὲ προσχωρήσεις ἐπάλληλες
 τῆς
 ἀμηχανίας μας, ὅπου διάψευσις,
 ὅπου ἀπορία
 γιὰ τὴν ἀστάθεια τῶν ἐπὶ μέρους
 –γιὰ τὴν ἀνεσιτότητα τῶν καθ' ἑαυτῶν.

... Κάποιοι μᾶς εἶπαν
 πὼς ἀσυλλόγιστα παραιτηθήκαμε
 ἀπὸ
 τὴν περιούσια κληρονομία
 μιᾶς ἀπαραίτητης ἐλαστικότητας.
 Πὼς ἀγνοήσαμε

τις στοιχειώδεις μεθόδους επιβιώσεως
 κι έτσι απομείναμε
 δίχως εφόδια,
 δίχως καμμιὰ δυνατότητα διαπορθεύσεως
 -πρὸς ἀνασύνταξιν.

Ἵπερβολή.
 Γιατὶ ἐδῶ,
 μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀπὸ ἀηδίας
 ἐφεκτικότητα,
 εἶναι μιὰ αἵρεσις·
 ἓνα ἐνδόσιμον ἥττας,
 μιὰ ὑποψία τρομαχτικῆς ὠριμάσεως,
 μιὰ καταξίωσις προσαρμογῆς...

Κ' ἴσως, αὐτὴ ἡ ὑπολειπούσα
 τῶν ἀντιδράσεων,
 εἶναι ἡ ἴδια
 ἡ ἀνεπαίσθητος διαφυγὴ ἀπ' τὴν ὀριζόντιο
 μιᾶς ἀπεριόριστης ἐπιφανείας,
 ποὺ τὴν ἀσήμαντη κλίσι της,
 τὴν κωμικὴ, ἀνεβαίνοντας,
 ἰσορροπεῖ ἀναπότρεπτα
 ὁ ὠκεανὸς τῶν ἐξάρσεων
 καὶ γαληνεύει
 καὶ τιθασεύεται...

ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΣΑΛΒΑΡΛΗΣ

'Ατέρμονο...

"Ἐγινες ἦχος,
 ποὺ συνταιριάζει τ' ἀταίριαστα.
 Μιὰ διάπυρη πρόκληση,
 - φωνὴ ὅλο σάρκα -,
 γεμάτη παλμό,
 συγκινήσεις ἀτέρμονες
 κι ἀλλόκοσμες ἀποχρόσεις.

"Ἐγινες ξαφνικά
 - κι ἀναπόφευκτα -,
 τὸ πλησιέστερο
 μακρινό μου τραγούδι:
 Μιὰ μελωδία
 ποὺ ἐνθαρρύνει ἀνέμους,
 δαλεάζει αἰσθήσεις
 καὶ πυρακτώνει ὀρίζοντες...

Ἀρκαδικὸς κήπος στὴν Ἀμερικὴ

[Ἀντὶ τυπικοῦ διηγήματος, δημοσιεύουμε στὸ τεῦχος αὐτὸ τὴν ἀνέκδοτη ζωντανὴ ἀφήγηση ποὺ ἀπέστειλε στὸ «Δαυλό» ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ ὁ διαπρεπὴς κοινωνιολόγος καθηγητὴς τοῦ ἀνεπισημίμου τοῦ Τολέδο, Ὁχάιο, ΗΠΑ καὶ ἀρχιεκδότης τῶν διεθνῶν ἐπιθεωρήσεων **International Social Science Review** καὶ **International Journal on World Peace** δρ. Πάνος Μπάρδης].

Οἱ «Βραγιῆς» τοῦ Μίμη τοῦ Κουκουζή ἦταν ὄνειρο. Πράγματι, τὸ ὑπέροχο ἄρθρο του μοῦφερε δάκρυα στὰ μάτια!..

Μὰ ὁ Σωκράτης τοῦ χωριοῦ μας, ὁ Μέγας Γιάννης Χούπας, μᾶς ἐνέπνευσε πιὸ πολὺ ἀπ' ὅ,τι ὁ Μίμης ἴσως νομίζει. Οἱ βραγιῆς του δὲν κούρσεψαν μόνον τὴν ἀττικὴ γῆ. Ἔχουν εἰσβάλει ἀκόμη καὶ στὴν Ἀμερικὴ!

Τὸ σπίτι μου ἀπέχει ἓνα μόνον χιλιόμετρο ἀπ' τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Toledo. Ἡ αὐλὴ μου δὲν εἶναι μεγάλη. Μά, παρὰ τίς ἐπιστημονικὲς, συγγραφικὲς καὶ ἐκδοτικὲς μου δραστηριότητες, νὰ ἰδῇτε τί ἀδιόρθωτος, τί μανιώδης «ἀγρότης» ποὺ εἶμαι ἀκόμη! Ποῦ νὰ μ' ἔβλεπε ὁ Ντουντούμης, γιὰ νὰ φωνάξῃ: «Μαννούλα μου! Ἕνας Πάνος, δέκα ζευγολάτες τῆς Κερέσοβας!» Καὶ τὰ ἐργαλεῖα μου, μόνον τρία: πελώριος κασμάς, μυριόδοντο πριόνι καὶ κυκλώπεια ψαλίδια. Τζιουβέρα; Τί τζιουβέρα; Ἡ ἅγια Μάννα μου, ποῦ μὲ γαῖδουροφόρτωνε στὴ Χοτοῦζα καὶ στὶς Σελίνες, μοῦκανε τὴν πλάτη τζιουβέρα τρικού-

βερτη — σὰν τοῦ Λάγιου τοὺς γεροὺς ὦμους (ἂν κι' ὁ Λάγιος κι' ἐγὼ τότε φορούσαμε «τριβώνια πολὺθυρα»). Κι' ἔτσι, τζιουβέρα ἢ πλάτη μου τότε, τζιουβέρα καὶ τώρα.

Ὁ κήπος-αὐλὴ μου, λοιπόν, ἔχει μιὰ γιγάντια μουριὰ κι' ὀχτῶ ὁμορφα μὴ ὀπωροφόρα δέντρα, στὰ ὁποῖα ἔχω δώσει τὰ ὀνόματα τῶν ἐννέα Μουσῶν.

Ἐπίσης, δεκαπέντε κληματαριῆς — σὰν τίς βολίτσες τῆς Πέρα-Μεριᾶς, σὰν τίς ἀλεπούδες τῆς Ἀχλαδίτσας, σὰν τὰ κεχριμπάρια τοῦ Κοπρινίκου. Καὶ σκαρφαλώνουν ὅλες τους στὰ δέντρα καὶ στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ μου καὶ μὲ κάνουν νὰ τραγουδῶ μὲ πάθος καὶ νοσταλγία: «Αὐλόπορτα βαρειά, ποὺ στολίζει ἡ μουριὰ κι' ἡ κληματαριά!» Καὶ δὲν ἔχομε μόνον «Τῆς Ἁγία-Μαρίνας ῥῶγα, τ' Ἁγιο-Λιῶς σταφύλι καὶ τῆς Παναγιᾶς κοφίνι». Τὰ σταφύλια μου κοκκινίζουν πιὸ νωρὶς καὶ μερικὰ διαρκοῦν μέχρι τὸν Ὀκτώβριο!

Μὰ τὸ μεγαλύτερο θαῦμα εἶναι τὰ ὀπωροφόρα δέντρα μου, ποὺ τὰ φύτεψα σὰν ἀκραιφνὴς λάτρης τῆς Πομόνας καὶ τῆς Φλώρας: Μιά κουμπουλιά, μιὰ ῥοδακινιά, δυὸ μηλιές, μιὰ κυδωνιά, μιὰ βερυκοκκιά, δυὸ ἀχλαδιές (σὰν κι' αὐτὲς στὸ Ἀλώνι τοῦ Μπάρδη), δυὸ κεραστιές (σὰν τοῦ Μπαρμπαγιάννη στὴ Στεριανόβρυση) καὶ (θαῦμα θαυμάτων!) μιὰ μαγικὴ συκιά, ποὺ τὰ σῦκα της στάζουν μέλι μέχρι τὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου. (Πρὶν ἔλθουν τὰ χιόνια, χτίζω συρμάτινο πύργο γύρω της, τὸν γεμίζω

μέ χρυσᾶ φθινοπωρινὰ φύλλα κι' αὐτὴ
κοιμᾶται κι' ὄνειρεύεται στὴν ἀγκαλιὰ
τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἥρας Καπροτί-
νας μέχρι τὴν ἀνοιξη).

Καὶ παντοῦ βλέπεις ἐξωτικά λου-
λούδια καὶ πολύχρωμες περιπλοκάδες,
ποὺ φειδογλιστροῦν κι' ἀναρριχῶνται
στὰ δέντρα καὶ στὶς κληματαριές καὶ
τορνεύουν τὰ πιά φανταχτερὰ συμπλέγ-
ματα: σταφύλια καὶ ροδάκινα, βερύ-
κοκκα καὶ κυδώνια, ὅλα μαζύ, κρεμα-
σμένα ἀπὸ δέντρα ποὺ σφιχταγκαλιά-
ζονται καὶ γλυκοφιλοῦνται, ποὺ στολί-
ζονται μὲ χαρούμενες πεταλοῦδες καὶ
χιονόλευκες, γαλανές κι' ἄλικες περι-
πλοκάδες κι' ἄλλους ἀνθούς, σὰν χίλια
οὐράνια τόξα, ποὺ τὰ ζωηρά τους
χρώματα λαμπυρίζουν καὶ σμίγουν κι'
ἐκρήγνυνται καὶ κάνουν τὰ πουλιά καὶ
τὸ μελίσσι καὶ μύρια ζουζούνια νὰ

τραγουδοῦν καὶ νὰ χορεύουν θεότρελ-
λα.

Κι' ὅταν τὸ φεγγάρι σκορπίζει τ'
ἀσήμια του στὸν κῆπο μας, ὁ Ἰάσων
Δάντης μου παίζει τὴν κιθάρα του κάτω
ἀπ' τὴν συκιά, ὁ Βύρων Γαληνός μου
τὸ βιολί κι' ἐγὼ τὸ μαντολίνο μου καὶ
λὲς πὼς βρισκόμαστε στὰ λειβάδια τοῦ
χωριοῦ μας, στὴν Ἀρκαδία τοῦ τραγο-
πόδαρου Πάνα καὶ τῆς παρθένας Ἀρ-
τέμιδος!

Ναί, καλὲ μου Μίμη. Ὁ Μέγας
Δάσκαλος μᾶς ἔδωσε ἓνα ὥραϊο ἄλφα,
μιὰ ἱερὴ Γένεση, μιὰ εἰδυλιακὴ χρυ-
σαυγὴ, μιὰ θαυμάσια ἀρχή. Κι' ὅπως,
πολὺ σοφά, ἐξηγεῖ ὁ Πολύβιος: «Οἱ μὲν
γὰρ ἀρχαῖοι τὴν ἀρχὴν ἡμῖς τοῦ
παντός εἶναι φάσκοντες, μεγίστην πα-
ρήνουν ποιεῖσθαι σπουδὴν ἐν ἐκάστοις
ὑπὲρ τοῦ καλῶς ἄρξασθαι».

ΚΩΣΤΑΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Περισυλλογή

*Καὶ συνέλεξες σοφία
στὴ μοναξιά
τοῦ ἀπέραντου ὠκεανοῦ.*

*Καὶ συνέλεξες τὴ γνώση
στὴ συντροφιά
τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων ποὺ γνώρισες.*

*Καὶ συνέλεξες ἀγάπη
στὸν ἔρωτα
τῶν ἀνθρώπων ποὺ σὲ γνώρισαν.*

*Καὶ ἀπόκτησες ἀξία,
σὰν δόθηκες
στὸν ἔρωτα καὶ στοὺς ἀνθρώπους.*

*Γιατὶ ὅλα τὰ γνώρισες
ἀπὸ σένα
κι' ἀπὸ τὸ βάθος τῆς καρδιᾶς σου.*

*Κι' ἔτσι ἔμαθες τὴ σοφία
πού ὑπῆρχε
στὴ μοναξιά τῆς ὑπαρξέας σου.*

ΤΥΠΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

[΄Από τὸν φιλόλογο κ. Κωνσταντῖνο Μπουζία πήραμε καὶ δημοσιεύουμε, χάριν πλουραλισμοῦ, τὸ ἀκόλουθο κείμενο, ποὺ ἀποτελεῖ ἀνταπάντησή του στὸν συνεργάτη μας καθηγητὴ τῆς Μαθηματικῆς ᾽Αναλύσεως τοῦ

Πανεπιστημίου Πατρῶν κ. Λάμπρο Ντόκα πάνω στὸ θέμα τῆς Τυπικῆς Λογικῆς καὶ τῆς Τριαδικῆς Διαλεκτικῆς (βλ. «Δαυλόν», τ. 59, καὶ 61 καὶ 62)].

᾽Οφειλομένη ἀπάντηση

᾽Ο μαθηματικὸς κ. Λ. Ντόκας ἐξετράπη φραστικά στὴν ἀπάντησή του στὸ τεκμηριωμένο ἄρθρο μου «Τυπικὴ Λογικὴ καὶ Διαλεκτικὴ» (Δαυλός, 61), στὸ ὁποῖο μὲ σαφήνεια διατύπωσα ἀπόψεις κορυφαίων στοχαστῶν γιὰ τὸ κῦρος τῆς Διαλεκτικῆς Λογικῆς, σ' ἀντίθεση πρὸς τὴ στενότητα τῆς Τυπικῆς Λογικῆς.

Εἶμαι ὑποχρεωμένος πρὸς τοὺς ἀναγνώστες τοῦ «Δαυλὸν» νὰ διευκρινίσω ὅτι στὸ δημοσίευσμά του («Δ.» 59) ὁ κ. Λ. Ντόκας ἀσχολήθηκε ὄχι μόνον μὲ τὸν φορμαλισμό του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν Διαλεκτικὴ, γιὰ νὰ ἐξαπολύσει «ἀπὸ τρίποδος» μύδρους κατὰ κορυφαίων διαλεκτικῶν στοχαστῶν, τοὺς ὁποῖους συλλήβδην χαρακτήρισε ὡς δογματικούς. Συγκεκριμένα, στὸ ἐπίμαχο δημοσίευμα («Δ.», 59), κεραυνοβόλησε τὴ Διαλεκτικὴ Λογικὴ, τὴν ὁποία ἐξαφάνισε, ἐξύμνησε διθυραμβικὰ τὴν Τυπικὴ Λογικὴ, τὴν ὁποία ἐξιδανίκευσε, ἀπέρριψε κάθε διαλεκτικὴ ἐρμηνεία τῆς φύσης, γιατί κατὰ σύντομη ἀνατομία ποὺ τῆς ἔκαμε βρῆκε ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ᾽Όλον, καὶ τέλος ἀνέκρουσε ἐμβατήριω παιᾶνα στὸν φορμαλισμό, ὁ ὁποῖος ἐπιφοίτησε οὐρανόθεν, γιὰ νὰ θεραπεύσει τὴν ἀδυναμία τοῦ ἐνάρθρου λόγου. Αὐτὸ ὅμως ποὺ προκαλεῖ ἐκπληξὴ εἶναι ὁ ἰσχυρισμός του ὅτι ἡ τυπικὴ λογικὴ, «τὰ νεκρὰ ὅστ᾽α» κατὰ Hegel, ἀνοιξε τὶς λεωφόρους τῶν τελευταίων κοσμογονικῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῆς ρηζικέλευθης Τεχνολογίας. Χωρὶς πρόθεση γιὰ διά-

λογο μαζί του, διευκρινίζω: α) ᾽Ο ᾽Αριστοτέλης κάθε ἄλλο παρὰ φορμαλιστὴς εἶναι, γιατί οὔτε τὰ λογικά του συγγράμματα προδίδουν ἀποκλειστικὸ φορμαλισμό, ἀντίθετα, εἶναι δεινὸς διαλεκτικὸς, καθὼς διαπιστώνεται ἀπὸ τὰ μνημειώδη ἔργα του: *Μετὰ τὰ φυσικά*, *Τοπικά*, *Ἀναλυτικὰ Πρότερα*, στὰ ὁποία ἐπιμένει στὴ διαλεκτικὴ σύνθεση τῶν ἐναντίων. β) Τὰ βέλη κατὰ τοῦ μαθηματικοῦ φορμαλισμοῦ εἶναι «ἐξ οἰκείων», ἀπὸ τοὺς κορυφαίους Μαθηματικούς, Frege, Russell, Goedel, Dedekind, Brouwer καὶ πολλοὺς ἄλλους, γ) ἡ ἀφηρημένη ταυτότητα $A = A$ καὶ ἡ ἀρνητικὴ τῆς διατύπωσης A δὲν εἶναι μὴ A , ἀρχίζουν νὰ ἐκτοπίζονται ἀπὸ τὰ Μαθηματικά. Πέρα τούτων ἡ ἀντινομία Russell, γιὰ τὴν ὁποία ὁ κ. Λ. Ντόκας γράφει (Δαυλός, 61, σ. 3370) ὅτι προέκυψε «ἀπὸ θεώρηση τοῦ συνόλου E ὅλων τῶν συνόλων», ἐνῶ προέκυψε ἀπὸ θεώρηση συνόλου ὅλων τῶν κανονικῶν συνόλων, καὶ ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ μεταξύ κανονικῶν καὶ μὴ κανονικῶν συνόλων, αὐτὴ ἡ ἀντινομία ὄχι μόνον καταθρυμματίζει τὴν ἀρχὴ τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως, ἀλλὰ καὶ ἔθεσε ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὴ θεωρία συνόλων τοῦ Cantor, ἡ ὁποία ἔτεινε νὰ καταστεῖ ἡ πιὸ γόνιμη θεωρία στὴν ὁποία θὰ συνδέονταν ὅλοι οἱ κλάδοι τῆς Μαθηματικῆς ᾽Επιστήμης. Ἡ ἀποκάλυψη ὅτι ἡ *συνολοθεωρία* Cantor ἐκποματίζει πάνω σ' ἀντινομίες, προκάλεσε τέτοια ἀναταραχὴ ὥστε ὁ Dedekind καὶ ὁ Frege, διάσημοι Μαθηματικοί, οἱ

όποιοι περισσότερο από όλους τους άλλους είχαν συμβάλει στην πρόοδο του στοχασμού πάνω στα σύνολα, έγκατέλειψαν την άρχικη τους διάθεση, ενώ άλλοι επιφανείς Μαθηματικοί, όπως ο **Kronecker** και ο **Poincaré**, έβγαλαν το συμπέρασμα ότι αυτή ή φημισμένη θεωρία έπρεπε να εγκαταλειφθεί ως χωρίς αξία. Σήμερα, πού το σύστημα **Cantor**, μετά τις επιδιορθώσεις και «έπισκευές» πού του έγιναν, επαναποκαθίσταται, και εκδηλώνεται ή τάση για μιá θεμελιώδη θεωρία ικανή να συμπεριλάβει όλα τὰ Μαθηματικά, όρισμένοι Μαθηματικοί διερωτώνται, εάν δεν έχουν κτίσει τὰ Μαθηματικά πάνω σ' ένα ύπονομευμένο έδαφος (βλ. Michel Combès, **Fondaments des Mathématiques**, Paris 1971). Για μās ή αντίνομία **Russell** είναι ένα πρόσθετο, ισχυρό επιχείρημα, κατά του κύρους των νοητικών αρχών της Τυπικής Λογικής.

Ας μη είναι λοιπόν τόσο κατηγορηματικός ό κ. Α. Ντόκας για τὸ ερμηνευτικό σθένος της Τυπικής Λογικής και για τήν αποδεικτική αὐστηρότητα του Μαθηματικού Φορμαλισμού. Όταν Μαθηματικοί, όπως ο **Frege** και ο **Russell** (συνάμα και φιλόσοφοι), απέτυχαν ν' αναγάγουν τὰ μαθηματικά ἀντικείμενα (ἀριθμός και σχήμα) στην Τυπική Λογική, και ο **Λογικισμός** τους, θεωρώντας κάθε έποπτικό διαλογισμό ανεπαρκή, κατέφυγε στην τυποποίηση, δεν πέτυχαν τίποτ' άλλο παρά νά μετατρέψουν τὸ διαλογισμό σὲ λειτουργία μηχανής. Οί μαθηματικοί τύποι δεν έχουν γνήσιο γλωσσικό νόημα, και τὸ παιχνίδι πού παίζεται μ' αὐτὲς τὲς ἀποστεωμένες προτάσεις, οί ὁποῖες παρέχονται μ' ἀνεικονικά σύμβολα, ἔχει τοὺς κανόνες του, τοὺς ὁποίους θεσπίζουν οί Μαθηματικοί αὐτοβούλως. Κανένα ὅμως σημαντικό μέρος τοῦ περιούσιου μαθηματικοῦ λογισμοῦ δεν είναι δυνατόν νά μηχανοποιηθεῖ, χωρίς τὸν κίνδυνο ν' ἀπισχυνθεῖ. Ὁ Μαθηματικός φορμαλισμός, θεμελιωθεὶς ἀπὸ τὸν **Hilbert**, διάσημο Μαθηματικό, κατέστησε τὰ κενὰ σύμβολα ἀντικείμενα τῶν Μαθηματικῶν. Ὡστόσο, ἰδιοφυεῖς Μαθηματικοί ὑποστηρίζουν ὅτι τὰ θεωρήματα «Μὴ πληρότητας» τοῦ **Goedel**

κατάφεραν ἰσχυρὸ πλῆγμα στὲς ἀπόψεις στὲς ὁποῖες ὁ **Hilbert** στηρίξε τὸ φορμαλισμὸ του. Ὁ **Brouwer**, εἰσηγητὴς τοῦ Μαθηματικοῦ ἐνορατισμοῦ (*Intuitionismus*) διαχωρίζει τὰ Μαθηματικά ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν Μαθηματικῶν και ἀπὸ τὰ λειτουργήματα τῆς Τυπικῆς Λογικῆς, κ' ἔτσι τὰ Μαθηματικά ἀπολήγουν σὲ ἀγλωσσικὴ δραστηριότητα τοῦ Νοῦ, στὴν ὁποία δεν ἰσχύει ἡ ἀρχὴ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Τρίτου, τῆς μορφῆς (A) V (TA), δηλαδὴ A ἢ μὴ A, γιατί ὑπάρχουν προτάσεις γιὰ τὲς ὁποῖες, ἀλλὰ και γιὰ τὲς ἀρνήσεις τῶν, δεν ἔχουμε ἀποδείξεις. Ὁ ἄλλοτε καθηγητὴς τοῦ Πολυτεχνείου Ἀθηνῶν και Ἀκαδημαϊκὸς Φ. Βασιλείου, στό περισπούδαστο ἔργο του: **Φιλοσοφία τῶν Μαθηματικῶν**, Ἀθῆναι 1969, μεταξύ ἄλλων σημειώνει: «ἡ αὐστηρά και ἀκριβολόγος ἀνάλυσις τῶν Μαθηματικῶν ἐννοιῶν και μεθόδων [...] ἐξητήθη ἀρχικὰ μέσα εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ πλαίσιον τῶν Μαθηματικῶν. Δὲν ἤρχισεν ὅμως νά καταφανῇ τὸ ἀνέφικτον τῆς ἐλπίδος· διότι τὰ προβλήματα [...] ἀπεδείχθησαν προβλήματα φιλοσοφικῆς μᾶλλον παρά μαθηματικῆς ἐκφῆς». και ἐπικαλεῖται τὴν ἄποψη τοῦ **Hermann Weyl** ὅτι ἡ θεμελίωση καθὼς και ἡ σημασία τῶν Μαθηματικῶν θὰ παραμείνουν ἅλута προβλήματα, γιατί δεν γνωρίζουμε οὔτε σὲ ποιά κατεύθυνση πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ ἡ λύση τους, οὔτε ἂν τελικὴ και ἀντικειμενικὴ λύση θὰ καταστεῖ ποτὲ δυνατόν νά δοθεῖ» (H. Weyl, *Philosophie der Mathematik und Naturwissenschaft*, Wien - München, 1965).

Τὰ Μαθηματικά δεν είναι φορεῖς ἀλήθειας γιὰ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο, ἀλλὰ δραστηριότητες γιὰ νοητὲς κατασκευές. Ὁ ἰδιοφυὴς **Wittgenstein**, τοῦ ὁποῖου οί λογικοφιλοσοφικὲς ἀπόψεις ἐντυπωσίασαν τὸν **Russell**, γράφει σχετικὰ ὅτι κάθε λογικὴ πρόταση ἔχει μιὰ ὀριστικὴ σημασία σὲ σχέση μὲ τὸν κόσμο. Οἱ προτάσεις τῆς Τυπικῆς Λογικῆς και τῶν Μαθηματικῶν είναι χωρίς νόημα, δεν λένε τίποτε, γιατί είναι ἀνόητο νά λὲς ταυτόσημα δύο πράγματα διακριτά, και λέγοντας γιὰ ἓνα πρᾶγμα ὅτι είναι ταυτόσημο μὲ τὸν ἑαυτὸ του δεν λὲς τίποτε. Τὰ Μαθηματικά λέγουν αὐτὸ

που βλέπουμε στο **συμβολισμό**, ότι δηλαδή όρισμένες εκφράσεις μπορούν ν' αντικαταστήσουν ή μία την άλλη.

Τι ακριβώς αναλύει ή ανάλυση; φράση, πρόταση, έννοια, λέξη; σε τι αναλύει; Οί αναλυτικές μέθοδοι χρησιμοποιούνται στην ανάλυση της ανάλυσης, και όχι στην ανάλυση αντικειμένου. Το μονταρισμένο σύστημα της Μαθηματικής Λογικής και του Μαθηματικού formalισμού, όσο κομψό και γοητευτικό κι αν είναι για τους χρήστες του, δεν επαρκεί για να συμπεριλάβει όλον τον πλούτο της διαλεκτικής και επιστημονικής γνώσης του κόσμου. Χρειάζεται ένα «**Organum dialecticum**», επαρκές να επεξεργάζεται και να επιτελεί την ανάλυση των μορφών της επιστημονικής σκέψης, σε συνάρτηση πάντοτε με τη φύση και την ιστορικοκοινωνική πραγματικότητα και εξέλιξη. Αλλά και ή επιστήμη μόνη δεν είναι αρκετή, γιατί, όπως υποστηρίζει ο σύγχρονος επιστημολόγος, καθηγητής **Feyerabend**, ή επιστήμη είναι μία από τις πολλές θεωρήσεις της πραγματικότητας, όχι πάντοτε ή καλύτερη. Στις επιστήμες είναι δυνατές διαφορετικές, αλλά όρθες, έρμηνείες για το ίδιο φαινόμενο, χωρίς αυτές οί έρμηνείες, διαφορετικές μεταξύ τους, να τελούν μεταξύ τους σε σχέση αλήθειας και ψεύδους.

Υπάρχει σειρά αντιφάσεων, στίς οποίες ολισθαίνει ο κ. Α. Ντόκας. Γράφει στο τεύχος 59 του «Δ» σ. 3215: «Δεν υπάρχει καμιά άλλη λογική, που να μπορεί να αντικαταστήσει τη Λογική του Αριστοτέλη. Η διαλεκτική δεν είναι λογική, γιατί δεν έχει τους χαρακτηριστές μιας λογικής». Ακολουθεί αντίφαση, «Δ» 59 σ. 3223: «*Η διαλεκτική από τη γέννησή της και σ' όλη τη διάρκεια της δύσβατης πορείας της εξυπηρέτησε και διαμόρφωσε τη σκέψη τόσο σαν μέσο επικοινωνίας, όσο και σαν όργανο λογικής*»* (σ.σ. ή υπογράμμιση δική μου) και έπεται αντίφαση

της αντίφασης, «Δ» 59 (σ. 3223): «*Η Τριαδική διαλεκτική του μεταφυσικού σχήματος θέση - αντίθεση - σύνθεση δεν είναι δυνατόν να αποτελέσει συμπλήρωμα της κλασικής λογικής*». Καί εις επίμετρον παρακαλούνται οί αξιότιμοι αναγνώστες του Δαυλού ν' ανατρέξουν στη σ. 2547 του Δ. 49 του έξόχου αυτού περιοδικού, για ν' αποθανύσουν το **άκρον άωτον** των αντιφάσεων του κ. Α. Ντόκα, όταν γράφει στο άρθρο του «*Δογματισμός στην επιστήμη, τη θρησκεία, τη φιλοσοφία*»: «*Οί μεγάλες κατακτήσεις των έρευνητών της λογικής και ή δημιουργία λογικών όργάνων διαφορετικών από αυτό του Αριστοτέλη απέλευθέρωσαν τη νόηση από τὰ δεσμά της μοναδικότητας της κλασικής λογικής. Ο άνθρωπος δεν είναι υποχρεωμένος να υποτάσσει τόσο τη βούλησή του όσο και τις ενέργειές του κάτω από ένα μοναδικό αξιωματικό σύστημα λογικής, γιατί έχει το δικαίωμα επιλογής και αναζήτησης του λογικού όργανου με βάση την καλύτερη προσαρμογή στίς εκάστοτε συνθήκες. Έτσι μπορούμε να πούμε, πως ο άνθρωπος δεν είναι υποχρεωμένος από τη φύση του να υπακούει σε αμετάβλητα αξιωματικά συστήματα. Συγκεκριμένα, ενώ κάθε είδος λογικής είναι αξιωματικό σύστημα, ή δυνατότητα δημιουργίας πολλών λογικών όργάνων και ή ελευθερία επιλογής αποδεσμεύουν τη νόηση ακόμη και από τη μοναδικότητα του λογικού όργανου, δηλαδή ή ανθρώπινη σκέψη τον μόνο περιορισμό που μπορεί να έχει είναι ή ανάγκη να χρησιμοποιήσει στην έξαγωγή συμπερασμάτων μιὰ λογική, ή οποία δεν είναι μοναδική*»

Στο τελευταίο τεύχος του Δαυλού, αριθμ. 62 σ. 3414 κ.έ. βάλλεται με καταιγιστικά πυρά ο **Hegel** ως πρύτανις του **αντιορθολογισμού** και επειδή, κατά τον κ. Α. Ντόκα, «*οί αντιλογικές κοσμοθεωρίες είναι ή αποτυχημένη προσπάθεια για την κατάλυση της παντοδυναμίας του ελληνικού πνεύματος στη φιλοσοφία*», κατά παραγωγικό συλλογισμό της

* [Σημείωση «Δαυλού»]: Στο απόσπασμα αυτό του καθηγητού κ. Λάμπρου Ντόκα ο όρος «διαλεκτική» χρησιμοποιείται με την αρχαιοελληνική σημασία του, και είναι άσχετος, ως γνωστόν, με την «τριαδική διαλεκτική». Στην άμεσως επόμενη φράση του ο κ. Α. Ντ. χαρακτηρίζει την τελευταία ως «έκτροπή».

τυπικής λογικής, πρέπει ο **Hegel** να είναι θανάσιμος έχθρὸς τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος! Ἀλλὰ ὁ **Hegel** ἔχει διατυπώσει τοὺς ἐξοχώτερους ὕμνους γιὰ τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα. Συγκεκριμένα, γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη γράφει ὁ **Hegel** ὅτι, «*ἂν ἡ φιλοσοφία πρέπει ν' ἀσχοληθῇ ἀποτελεσματικὰ μὲ τὸ ἔργο της, δὲν ἔχει παρὰ ν' ἀναστρέφεται στὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη*». Στὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ κ. Α. Ντόκα ὅτι ὁ **Hegel** «δὲν ἀνέπτυξε τυπικὸ σύστημα γενικῆς διαλεκτικῆς» (ibid. σ. 3415) εἴμαστε σὲ ὁδὴ νὰ τὸν βεβαιώσουμε, γιατί εἴμαστε εἰδικὰ ἐνημερωμένοι γιὰ τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου αὐτοῦ στοχαστῆ, ὅτι ἡ **Διαλεκτικὴ Hegel** ἔχει διατυπωθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιον σὲ νόμους (ὄχι βέβαια μὲ τὰ ἀνεικονικὰ σύμβολα τοῦ μαθηματικοῦ φορμαλισμοῦ, μὲ τὰ ὁποῖα νοεῖ σύμφυτη τῇ λογικῇ ὁ μαθηματικὸς κ. Α. Ντόκας), ἡ δὲ **Λογικὴ Hegel** ὑποστασιώνεται σὲ τρία ἐπίπεδα: α) **Λογικὴ τοῦ Εἶναι**, ὡς ὑποστασιωμένης κατηγορίας, β) **Λογικὴ τῆς Οὐσίας ἢ τῆς ἀντανάκλασης**, γ) **Λογικὴ τῆς ἔννοιας ἢ τῆς νόησης**. Ὁ **Hegel**, τοῦ ὁποῖου ἡ πνευματικὴ παρουσία ἀποτέλεσε πανευρωπαϊκὸ γεγονὸς πρώτου μεγέθους, ἔχει ὑποβάλει σὲ ὀξεία κριτικὴ τὸν *a priori*ism καὶ *formalism* καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ **Kant**, ἐπιμένοντας ὅτι οἱ μορφὲς τῆς νόησης πρέπει νὰ συνδέονται οὐσιαστικὰ μὲ τὸ περιεχόμενο. Τῇ δόξᾳ τοῦ **Hegel** ἀποτελοῦν οἱ μεγαλοφυεῖς ἐρμηνεῖες του γιὰ τὴν αὐτοδυναμία τῆς ἐξέλιξης, τὶς συναρτίσεις τῶν φαινομένων, τὴ μετατροπὴ τῶν ποσοτικῶν συσσωρεύσεων σὲ ποιοτικὰς μεταβολές, τὰ ἄλματα στὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν ἐνότητα τῶν ἀντιθέτων καὶ τῶν ἐναντίων.

Ὁ κ. Α. Ντόκας ἀπολυτοποιεῖ ἐξιδανικεύοντας τὸν ὀρθολογισμό. Ὁ ἀνθρώπινος ὅμως ψυχισμὸς, τουλάχιστον κατὰ Πλάτωνα, ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ **Λογιστικόν**, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ **θυμοειδὲς** καὶ τὸ **ἐπιθυμητικόν**. Πέρα τούτων, συμμετέχουν καὶ ἡ **φαντασία**, τὸ **ἐνστικτό**, αὐτὸς ὁ ὁμφάλιος λώρος ποῦ συνδέει τὸ ἔμβιο ὄν μὲ τὴ φύση, καὶ ἡ **ἐνόραση**, τῆς ὁποίας χρῆσις δὲν κάνει μόνον ὁ **Bergson**, ἀλλὰ καὶ ὁ διάσημος μαθηματικὸς **Brouwer**, εἰσηγητῆς τοῦ **μαθηματικοῦ**

ἐνοραματισμοῦ. Ὁ ἐξοχος σύγχρονος Ἑλβετὸς ψυχολόγος **C. G. Jung** ὑποστηρίζει ὅτι μιὰ ὀρθολογιστικὴ εἰκόνα τοῦ Σύμπαντος φαίνεται ἐλλιπής. «Ἐγὼ πεισθεῖ ὅτι τουλάχιστον μέρος τῆς ψυχικῆς μας ὑπαρξῆς χαρακτηρίζεται ἀπὸ σχετικότητα ἀναφορικὰ πρὸς τὸ **χῶρο** καὶ **χρόνο** (σ.σ. δυὸ βασικὲς, κατὰ **Kant**, κακὸ, ἐποπτεῖες - μητρες τῆς λογικῆς λειτουργίας). Αὕτη ἡ σχετικότητα ὀξύνεται ὅσο τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ ψυχισμοῦ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ συνειδητὸ σὲ βαθύτερα στρώματα τοῦ ἀσυνειδήτου, γιὰ νὰ φθάσει τελικὰ σὲ μιὰ ἀπόλυτη κατάστασις ἐκτὸς χώρου καὶ χρόνου» (C.G. Jung: *Memories, Dreams, Reflections*). Στὸ ἀδιάλυτο μυστήριο ποῦ μᾶς περιβάλλει, μέσα στὸ ρίγος τοῦ ἀπείρου, τί μπορεί νὰ πεῖ ὁ μονοδιάστατος ὀρθολογισμὸς, ὁ ὁποῖος διηνεκῶς καὶ ἀδιαλείπτως αὐτοαναιρεῖται, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν, καὶ θὰ δικαιολογήσουμε τὸν **Hegel**, ὅταν ἀποφαίνεται ὅτι «*ἐὰν ἡ πραγματικότητα εἶναι ἀδιανόητη, πρέπει νὰ κατασκευάσουμε καὶ ἔννοιες ἀδιανόητες*».

Ὅπως ὁ Ἀριστοτέλης χρησιμοποιοῖ ἐξαντλητικὰ τὶς γιγαντιαῖες ἐκφραστικές δυνατότητες μιᾶς γλώσσας δυναμικὰ συνθετικῆς, ὅπως ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ, καὶ ἀσκεῖ ἐκβιασμὸ στὴ δομὴ τῇ γλωσσικῇ γιὰ νὰ σπάσει τὸ προβολικὸ τῆς φράγμα, μετερχόμενος καταπληκτικούς νεολογισμούς, ἔτσι καὶ ὁ **Hegel**, «ὁ Ἀριστοτέλης τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ πρὸ βαθύς στοχαστὴς ποῦ ἐπηρέασε τὰ *ευρωπαϊκά πεπρωμένα*» (Alain), πραγματώνει τὶς δυνατότητες τῆς σκέψης μέσω τοῦ δυναμισμοῦ μιᾶς ὁμοῖα συνθετικῆς γλώσσας, τῆς Γερμανικῆς, τῆς ὁποίας ἡ δομὴ προσιδιάζει μὲ αὐτὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Ἀκολουθώντας τὸν **Ἡράκλειτο** ἀποδέχεται ὁ **Hegel** ὅτι ὁ **Λόγος** τοῦ ἀνθρώπου ὡς νομοτέλεια τοῦ πνεύματος συνάδει μὲ τὸν **Λόγο** τοῦ **Σύμπαντος** ὡς νομοτέλεια τοῦ Κόσμου. Ὅσοι, εἴτε ἀπὸ ἐγωισμὸ εἴτε σκόπιμα, τὸν παραγνώρισαν, ὅπως ὁ **Schopenhauer**, ὁ **Kierkegaard**, ὁ **Bergson**, ὁ **Husserl**, παρέμειναν στὸ στάδιο μιᾶς ἀνάγκης, τῆς ὁποίας ἡ ἱκανοποίηση ὑπῆρξε πολὺ μέτρια. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἀναφέρθηκαν σ' αὐτὸν τὸν φορέα ἐνὸς πνευματοκρατικοῦ

γευτονικού γιγαντισμού, τελικά του έγιναν φόρου ύποτελείς, είτε θητεύουν στο Μαρξισμό, είτε έμμένουν στην Πνευματοκρατία, ή υπηρετούν τον Ύπαρξισμό. Ο έγγελιανός λόγος - στοχασμός έχει εγγράψει υποθήκη στο σκοπό της φιλοσοφίας, να εγκαταλείψει αυτή το όνομά της και να καταστεί σοφία.

Το σύστημα **Hegel**, το πιο ολοκληρωμένο μετά το Πλατωνικό και το Άριστοτέλειο, μ' ευρεία ιστορική διαστρωμάτωση και υπεριστορική έμβέλεια έπηρέασε τη

μετέπειτα φιλοσοφική περιπτωσιολογία καθοριστικά. Είναι σύστημα έλληνογενές και έλληνοκεντρικό. Στους προσωκρατικούς (ιδιαίτερα στον Ήράκλειτο), Πλάτωνα, Άριστοτέλη, Πλωτίνο, Πρόκλο, βρήκε τα πιο γόνιμα σπέρματα και δέχτηκε τα πιο ισχυρά παρορμητικά κίνητρα. «Στό όνομα της Έλλάδος ό καλλιεργημένος Γερμανός βρίσκεται σάν στο σπίτι του [...] "Ό,τι υπάρχει έδω, ό,τι είναι παρόν - έπιστήμη και τέχνη, κάθε δημιουργία που ίκανοποιεί τη ζωή και την ύψώνει και την όμορφαίνει - τό άντλούμε άμεσα ή έμμεσα από την Έλλάδα» (Hegel).

Κωνσταντίνος Μπουζέας

Καθηγητής φιλόλογος

ΝΙΚΟΣ ΣΠΑΝΙΑΣ

Μεγαλούπολις

Είναι τό φρούριο άπαρτο,
είναι μιá άένανη κυκλοφορία όχημάτων,
είναι τá φωτά που καρφώνονται στο σῶμα σου,
που καρφώνονται στην ψυχή σου,
είναι τό φρούριο που γκρεμίζεται στον ύπνο σου
και χτίζεται ξανά στον ξύπνιο σου,
είναι μιá ρόδα που μπαίνει μες στην άλλη
και κυλούν σύμπλεγμα στην αιωνιότητα,
είναι τό φρούριο άπαρτο,
είναι οί θόρυβοι πειρατές με τσεκούρια,
είναι οί σκιές που δέν μπορείς να έξοντώσεις,
είναι ή σκιώδης μονομανία της ασφάλτου,
είναι τό φρούριο με τούς έκατόχειρες που ρίχνουν τά κοντάρια τους,
είναι ή πολιορκία της ψυχής που τσιρίζει σάν τη σταγόνα στο τηγάνι,
είναι οί φαλλοί κι' είναι τά δέντρα που έχουν τίζ ρίζες τους στον ύφαλό σου,
είναι τά αϊδοία ανοίγοντας αδιάντροπα σάν τά φαρδευά ριπίδια,
είναι ό άτμός του στόματος,
είναι ό άτμός του πτόματος,
οί άνυθμιάσεις τῶν ρημάτων...

Η ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

ΚΩΝ. ΤΣΑΤΣΟΣ, *Παιδεία και Γλώσσα*

1. Κανείς πιά δὲν διερωτᾶται, ἂν, προασπιζόμενος τὰ ἀτομικά του συμφέροντα ἢ ἀντιλήψεις του, ἔχει ἄλλη διέξοδο, γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ, παρ' ἐκτὸς τῆς εἰσόδου του στὶς ὀργανωμένες ὁμάδες (κόμμα - συνδικαλισμός - θρησκευτικὲς ὀργανώσεις κ.ἄ.), ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι προασπίζουν καὶ προάγουν αὐτὰ τὰ «Χ» συμφέροντα ἢ ἀντιλήψεις. Αὐτὴ ἡ θεληματικὴ ἢ καὶ ἀθέλητη, μὲ ἐξαναγκασμό, ἀλλοτρίωση τοῦ ἀνθρώπου στὰ φανερά ἢ κρυφὰ συμφέροντα, ποὺ ὑπηρετοῦν οἱ ἡγεσίες τῶν ὁμάδων, δὲν εἶναι μόνο τὸ κυρίαρχο φαινόμενο ποὺ ρυθμίζει τὶς σχέσεις μας μὲ τὰ ὑπόλοιπα ὁμαδοποιημένα συμφέροντα, ἀλλὰ τελικὰ προσδιορίζει καὶ τὴν μορφή τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, ποὺ ἐπηρεάζεται, ἄμεσα καὶ αὐτὴ, ἀπὸ τὸ κόμμα ποὺ βρίσκεται στὴν ἐξουσία. Αὐτὴ ἡ πραγματικότητα, ποὺ ἐγίνε μὲ τὸν καιρὸ νοοτροπία, μᾶς ἔχει πείσει ἢ μᾶς ἐπιβάλλει σὰν τρόπο ζωῆς τὶς ψεύτικες ἀλλὰ ἔντονες ἀντιθέσεις καὶ τὸν ἀνταγωνισμό, κυρίως τὸν ἀθέμιτο, μέχρι τοῦ παραλογισμοῦ τῆς βίας καὶ τοῦ ἐγκλήματος καὶ γενικῶς τῆς ὕβρεως σὰν μέσων πρὸς τὴν ἐπιτυχία. Ἡ σύγχυση ποὺ μοιραῖα ἀκολουθεῖ, ἢ μᾶς καθηλώνει στὸ ρόλο τοῦ κομπάρσου ἢ μᾶς ἀναδεικνύει σὲ ὄργανα κρούσεως τῶν φανερῶν ἀλλὰ καὶ κρυφῶν ἐπιδιώξεων τῶν ὁμάδων μὲ ἱεραρχικὴ θέση «ἐπιτυχίας» ἀνάλογη τῆς ἀντικοινωνικῆς μας στάσης ἢ τῆς ἀσυνειδησίας ποὺ μᾶς διακρίνει.

Ἡ γενικὴ αὐτὴ εἰκόνα τοῦ παράλογου ἔχει προσλάβει σήμερα ἔνταση καὶ μορφή ἐπιδημίας οἰκουμενικῆς. Κράτη, λαοί, πολιτικὰ συστήματα, θεσμοί, θρησκευτικὲς ὀργανώσεις, οἰκονομικοὶ συνασπισμοὶ καὶ ὅ,τι, μ' ἓνα λόγο, ἐκφράζει τὴν ὀργανωμένη ἐξουσία φαίνεται σὰν νὰ μᾶς συμπαρασύρῃ ἀπὸ τοὺς στρόβιλους τῶν ἀντιθέσεων ποὺ τὰ ὁμαδοποιημένα συμφέροντα δημιουργήσαν. Αὐτὴ τὴν παρανοϊκὴ εἰκόνα ποὺ παρουσιάζει σήμερα ὁ πλανήτης μας, ἀπὸ τὸ Βόρειο ἕως τὸ Νότιο Πόλο, θὰ πίστευε κανεὶς, ὅτι οἱ ὑπεύθυνοι θὰ προσπαθοῦσαν νὰ τὴν ἀποκρύψουν. Ἐν τούτοις οἱ ἀντιθέσεις τῶν ἐξουσιαστῶν καὶ ἡ ἀνικανότης τῶν αὐλικῶν, ποὺ ὑπηρετοῦν τὰ συστήματα ἐξουσίας, ἐπιτρέπει τὴν προβολὴ αὐτῆς τῆς ἄθλιας ἀνθρώπινης εἰκόνας τοῦ πλανήτη μας. Αὐτὴ ἡ προβολὴ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἐλευθερία κριτικῆς, γιὰτὶ ὁ ἀντίλογος ποὺ ἡ προβολὴ ἐπιδιώκει, προέρχεται καὶ πάλι ἀπ' ἓνα ἄλλον, ἀλλὰ τὸ ἴδιο ἐξουσιαστικὸ χῶρο. Εἶναι ἀντίλογος ἐξουσιαστῶν, ποὺ τίποτα δὲν μπορεῖ πιά νὰ προσφέρει.

Ἐπὶ τῇ ὁμῶς ἢ δὲν ὑπάρχει διέξοδος;

2. Σ' αὐτὸ τὸ κρίσιμο ἐρώτημα ἐπιχειρεῖ νὰ ἀπαντήσῃ ὁ συγγραφεὺς τοῦ δοκίμιου «Παιδεία καὶ γλῶσσα» ἀκαδημαϊκὸς καὶ τέως Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας κ. Κωνσταντῖνος Τσάτσος. Ὁ συγγραφεὺς ἐπισημαίνει ἀμέσως δύο φαινόμενα στὸ χῶρο τῆς παιδείας, ποὺ συμβάλλουν ἔντονα σ' αὐτὴ τὴν ἐπιτροπή:

- (α) Τὴν φανερὴ πρόοδο τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἰδίως στὶς ἐφαρμογές των, ποὺ θάμπωσαν —ὅπως, λέει— τοὺς ἀνθρώπους καὶ
- (β) τὴν ἐγκατάλειψη, ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων τῶν λαῶν, τῶν ἀνθρωπιστικῶν κλασσικῶν σπουδῶν.

Ὁ κατήφορος —συνεχίζει— εἶναι φανερός. «Ἡ στροφὴ πρὸς τὴν φυσικομαθηματικὴ σκέψη εἶναι τὸ βασικὸ γινώρισμα τῆς ἐποχῆς μας. Ὅσοι νέοι δὲν κινοῦνται μέσα σ' αὐτὸ τὸ ρεῦμα εἶναι φυσικὸ νὰ ἀισθάνονται ὅτι βρίσκονται στὸ περιθώριο τῆς σύγχρονης ζωῆς».

Δὲν ὑπάρχει —λέει— δύναμη, ἡ στροφὴ αὐτὴ νὰ ἐμποδισθῇ. Ἐτσι θὰ συνεχίσουμε

να έχουμε θαύματα τεχνολογίας από την μιὰ μεριά και έλλειψη σταθερών αξιών απ' την άλλη, που να προσδιορίζουν και να πειθαρχούν την ήθικη και κοινωνική ζωή. Θαύματα από την μιὰ μεριά και άθλιότητες από την άλλη. Μαζί και πολιτισμένοι και άπολίτιστοι. « Ένας άκρατος σκεπτικισμός πρυτανεύει πέρα από τὰ σύνορα της φυσικομαθηματικής σκέψης, ένας ώμος ύλισμός και ό συνακόλουθός του άγνωστικισμός. 'Από τὸ πνεῦμα αὐτὸ τρέφεται ὁ μηδενισμός, ἡ έωσφορική ψυχολογία τοῦ χάους ποὺ κινεῖ τίς ψυχές της νεολαίας»...

«Βέβαια —συνεχίζει— μιλοῦν γιὰ ἰδέες οἱ νέοι, τίς ἔχουν κάνει συνθήματα, φλάμπουρα, στὶς ἐξορμήσεις των. 'Αλλὰ κατὰ βάθος δὲν ἐννοοῦν τίς ἰδέες ποὺ ἐπικαλοῦνται. Δὲν τίς ἐννοοῦν, διότι τίς αἰσθάνονται μόνον ὡς ἀρνήσεις. 'Ενῶ οἱ ἰδέες εἶναι θέσεις». Σήμερα ὁμως —συνεχίζει ὁ συγγραφεὺς— τέτοια θέση δὲν ὑπάρχει... «Διότι ἂν ἡ ήθικὴ καλλιέργεια ἀνθοῦσε, ὅπως ἀνθεῖ ἡ καθαρὰ φυσικομαθηματικὴ διανόηση, τότε ὅλες αὐτὲς οἱ έωσφορικὲς τάσεις, τὰ ὑλιστικὰ ἰδανικά θὰ εὑρίσκαν ἓναν ἀντίλογο ἰσχυρό, ποὺ θὰ ὑψώνονταν φραγμός στὰ φυσικὰ ἐνστικτα τοῦ ἀνθρώπου στὶς ἀλογες αὐτὲς ὁρμές. "Όταν ὁμως ὁ λόγος περιορίστηκε στὸν φυσικομαθηματικὸ χῶρο, εἶναι φυσικὸ ἀλογες δυνάμεις ἢ παραστρατήματα λογικὰ νὰ κυριαρχοῦν στὸ χῶρο τῆς ήθικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.»

3. Θὰ σταθῶ ἐδῶ. Εἶναι, πράγματι, δυνάμεις ἀλογες αὐτές, ποὺ ἐπικρατοῦν καὶ κατευθύνουν τὴν κοινωνικὴ μας ζωῆ. Εἶναι ὁμως ἀνώνυμες; Μήπως καὶ ἐπώνυμες εἶναι καὶ ὑπεύθυνες τῶν ἐρεθισμάτων, ποὺ προκαλοῦν τὴν καταβύθιση τῆς ψυχῆς στὸ βόρβορο τῶν διαστροφῶν, ποὺ ἐλλοχεύουν μέσα στὰ ἐνστικτα; Καὶ ἐὰν ὑπάρχουν τέτοιες δυνάμεις ποὺ κατευθύνουν ἐντεχνα τὴν κοινωνικὴ μας ζωῆ, πῶς θὰ ἦταν δυνατό νὰ ἐπιτρέψουν νὰ δοθῇ τὸ πρέπον βάρος στὶς κλασσικὲς ἀνθρωπιστικὲς σπουδές, ὥστε ν' ἀνθήσῃ καὶ ἡ ήθικὴ καὶ νὰ ἐπανεέλθουν στὴ πλατὺδρομὴ γῆ «λευκοῖσιν φάρεσσι Αἰδῶς καὶ Νέμεσις», ὥστε νὰ παύσουν «θνητοῖς ἀνθρώποισι ἄλγεα λυγρά», ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ 'Ησίοδος; Μήπως αὐτὲς τίς ὑπεύθυνες δυνάμεις, ποὺ ἐξεδίωξαν ἐκ τῆς γῆς τὴν Αἰδῶ καὶ τὴ Νέμεση ἀποκαλεῖ ὁ συγγραφεὺς έωσφορικὲς; Μήπως αὐτὲς εἶναι καὶ ὑπεύθυνες τῆς ἀνθοφορίας ποὺ παρατηροῦμε σήμερα στὴ φυσικομαθηματικὴ διανόηση;

Καὶ ἐὰν πράγματι συμβαίνει αὐτό, τότε μήπως ἡ φυσικομαθηματικὴ διανόηση, χωρὶς νὰ τὸ ἔχει ἀντιληφθεῖ, ἔχει γίνεῖ θεραπαινὶς τῶν έωσφορικῶν αὐτῶν δυνάμεων ποὺ τρέφουν τὸν μηδενισμό; Πῶς ἀλλιῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ σκεφθεῖ; Καὶ ἀκόμη: "Αὐτὴ ἰσχύς εἶναι ἀπαραίτητη στοὺς ἐξουσιαστὲς καὶ τὴν ἰσχὺ τὴν προσφέρει, διὰ τῶν τεχνολογικῶν ἐφαρμογῶν, ἡ φυσικομαθηματικὴ διανόηση, τότε δὲν εἶναι φυσικὸ αὐτὴ τὴν ἀνθοφορία της νὰ τὴν ὀφείλει στοὺς ἐξουσιαστὲς ποὺ τὴν βοηθοῦν μὲ ἄφθονα ὑλικά μέσα;

'Επομένως; Ποιὸς ἐπιτηροῦμενος ὑπὸ τῆς ἐξουσίας καὶ μάλιστα προνομιοῦχος θὰ στραφῇ κατ' αὐτῆς; 'Η ἀπάντηση μέχρι στιγμῆς εἶναι ὀδυνηρὴ: Κανείς!

4. 'Ο συγγραφεὺς μὲ τὴν ἐμπειρία τοῦ πολιτικοῦ καὶ τὴν ἐρευνητικὴ διάθεση τοῦ φιλόσοφου ποὺ «ἐνευσε» πάνω καὶ ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ βάρη τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, μᾶς παραδίδει τίς σκέψεις του σὰν μιὰ διαμαρτυρία, ὅπως στὸ προλογικὸ σημείωμά του λέγει, «γιὰ τὰ ὅσα τὰ τελευταῖα χρόνια τεκταίνονται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς "Έλληνες εἰς βάρος τῆς γλώσσας καὶ τῆς Παιδείας των». Τὸ δοκίμιο αὐτὸ εἶναι πράγματι ἓνα εὐρύτερο ἐρέθισμα ποὺ παίρνει μορφὴ οἰκουμενικὴ, ἐφ' ὅσον τὰ προβλήματα ποὺ θίγει δὲν εἶναι μόνο 'Ελληνικά ἀλλὰ ἐνδιαφέρουν ὅλους τοὺς λαούς. Θὰ τελειῶσω, κατ' ἀνάγκην, αὐτὴ τὴν μικρὴ παρουσίαση τοῦ ἔξοχου αὐτοῦ δοκιμίου μὲ μιὰ ἀκόμη περικοπή: «Τὰ ἐκλεκτὰ ἔθνη —λέγει ὁ συγγραφεὺς— δὲν ἔχουν κανένα ἄλλο δικαίωμα περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα· κανένα ἄλλο προνόμιο παρὰ τοῦτο: νὰ δημιουργοῦν τίς ἀξίες πολιτισμοῦ, ποὺ χρειάζεται, γιὰ νὰ προοδεύσει τὸ ἀνθρώπινο γένος».

ΠΕΤΡΟΣ ΓΛΕΖΟΣ, *Τὰ ἀπομνημονεύματα ἑνὸς κυρίου καὶ ἄλλα διηγήματα*

1. Ἔχουμε χάσει τὴν πυξίδα, εἴμαστε πιά ἀν-ερμάτιστοι κι' εἶναι βέβαιο ὅτι μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀντάρα, ποὺ ἔχει ξεσπάσει στὸν πλανήτη μας, θὰ σωθοῦν μόνο ἐκεῖνοι ποὺ θὰ βροῦν ἔγκαιρα τὶς διαδικασίες, γιὰ νὰ τοὺς κυβερνήσουν οἱ ἄριστοι. Αὐτὴ ὁμως ἡ προσπάθεια δὲν πρέπει νὰ γίνεῖ δουλειὰ κάποιων λιγοστῶν μιᾶς ὁμάδας, ποὺ ἔχει πάρει ἔστω τὸ μήνυμα καὶ ὀργανώνεται γιὰ νὰ βγεῖ στὴ πολιτικὴ σκηνή. Ἄν γίνεῖ κάτι τέτοιο, θὰ εἶναι λάθος, καὶ τίποτα δὲν θ' ἀλλάξει στὴν ἀνθρώπινη πορεία. Ἡ ὀργάνωση, ἡ ὁποιαδήποτε ὀργάνωση, παρεκτὸς ἐκείνης ποὺ ἀφορᾷ στὸν λόγο γιὰ τὴν παραγωγή τῶν ἀνθρώπινων ἔργων («*λόγος ἔργου σκιά*» ὅπως ἔλεγε ὁ Δημόκριτος), διασπᾷ τὸν κοινωνικὸ πυρῆνα, ποὺ ὄχι μόνο πρέπει νὰ εἶναι κοινὸς στὸν περιορισμένο ἀναγκαστικὰ χῶρο μιᾶς κοινωνίας, ἀλλὰ πρέπει ὁμοιόμορφα νὰ ἐντείνεται καὶ ἐξω τῶν τειχῶν, σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη.

Γιατί ὁμως τὰ λέω αὐτά; Μήπως ἀναφέρονται στὰ ἐξοχα διηγήματα τοῦ Π. Γλέζου; Ὅχι δὲν ἀναφέρονται ἅμεσα σ' αὐτά. Θέλω ὁμως νὰ τονίσω, ὅτι δουλειὰ ὄλων, ὅσοι θεωροῦν ὅτι χρειάζεται προετοιμασία, δηλαδὴ χρειάζονται ἐκ νέου οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐμπλουτισθοῦν μὲ εὐγενικὰ αἰσθήματα, μὲ εἰκόνες κάλλους, μὲ ἤχους ὀρφικῆς μελωδίας, μὲ κοινωνικοὺς θεσμοὺς ἀναχαιτιστικοὺς τῆς ἐντροπίας, εἶναι νὰ πορεύονται ὅπως ὁ Π. Γλέζος.

Θὰ ἔλεγα πὼς «*λυδία λίθος*», γιὰ νὰ ἐξακριβώσουμε τὴν ποιότητα ἑνὸς ἔργου μεγάλου ἢ μικροῦ ἢ ἀκόμη ἐλάχιστου, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι, ἔστω, ἡ πρόθεση τοῦ φορέα νὰ σύρει τὰ μάτια τῆς ψυχῆς, τὰ καταχωμένα στὸν ὑβριστικὸ βόρβορο ποὺ μᾶς περιβάλλει καὶ μὲ ἡρεμία χωρὶς στροβιλισμοὺς νὰ τ' ἀνεβάσει στὸν κόσμο τοῦ φωτὸς μὲ ἐργαλεῖα παρμένα ἀπ' ὅλους τοὺς χώρους τῶν τεχνῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας. Γι' αὐτὸ, νομίζω, ὑπάρχει μεγάλη σχέση τῶν διηγημάτων, τοῦ Π. Γλέζου μ' αὐτὸ ποὺ ἐγὼ τουλάχιστον θεωρῶ ποιότητα.

«Ἔτσι ὁ Ἄγγελος, ὅταν ἦρθε πιά ὀριστικὰ στὴ συντροφιά μας, ἔγινε τὸ πρότυπό μας, τὸ Ἴνδαλμά μας. Δίκαια! Γιατί δὲν ἦταν ἓνας ὁποιοσδήποτε ποιητάκος, ἀλλὰ βαθὺς καὶ ἀληθινὸς ποιητής. Καὶ ἀκόμη ποιητὴς καὶ στὴ ζωὴ, στὴ καθημερινή τὴν τρέχουσα ζωὴ, ποὺ τὴν ἐφώτιζε, ποὺ τὴν ἐπλούτιζε μὲ κατάφαση, μὲ ὑψωσὴ τῆς σὲ κάτι ἀνεπανάληπτο καὶ ὠραῖο... Ὅμως ἡ λέξη, ποὺ σχεδὸν σὰν καραμέλα γλύκαινε τὸν πλούσιο λόγο του, τὴν μεστή ἀπὸ νόημα καὶ στόχαση ρητορεία του, ἦταν ἡ λέξη ἄνθρωπος μὲ ὅλα τὰ παραγωγὰ της. – Αὐτὸς ὁ ποιητὴς εἶναι πρῶτιστα ἄνθρωπος... ἔτσι τόνιζε τὴν κρίση του, ὅταν ὁ λόγος ἐρχόταν γύρω ἀπὸ κάποιον ποιητὴ».

Νὰ ἐπαναλάβω κι' ἐγὼ ὅτι ἡ προσφορά γενικὰ τοῦ Πέτρου Γλέζου εἶναι ἀνθρώπινη; Μήπως θίξω τὴν σεμνότητα τοῦ συγγραφέα;

Η. Α. Τσατσόμοιρος

ΔΙΟΤΙΜΑ: Ἑπιθεώρηση Φιλοσοφικῆς Ἑρεύνης, τόμ. 14

Στὴν σημαντικὴ αὐτὴ ξενόγλωσση ἔκδοση τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Φιλοσοφικῶν Μελετῶν περιλαμβάνονται τὰ πρακτικὰ (Α' Μέρος) τῆς 3ης Διεθνoῦς Ἑβδομάδας Φιλοσοφίας καὶ Τέχνης, ποὺ συνεκλήθη στὴν Κέρκυρα τὸ 1984. Δημοσιευμένες στὴν γαλλικὴ καὶ τὴν ἀγγλικὴ περιλαμβάνονται μεταξὺ ἄλλων οἱ ἀνακοινώσεις τῶν Α. Mercier, *La dimension de l'oeuvre d'art* («Ἡ διάσταση τοῦ ἔργου τέχνης»); L. Bargeliotes, *Emotion as a mediating element in the evaluation of the work of art* («Ἡ συγκίνηση ὡς μεσολαβητικὸ στοιχεῖο στὴν ἀξιολόγηση τοῦ ἔργου τέχνης»); E. P. Hager, *Metaphysique et l'axiologie de l'oeuvre d'art* («Μεταφυσικὴ καὶ ἀξιολογία τοῦ ἔργου τέχνης»); E. Moutsopoulos, *Esthetique et philosophie de l'art* («Αἰσθητικὴ καὶ φιλοσοφία τῆς τέχνης»); D. Moykanos, *Symbolic and*

classical art according to Hegel («Συμβολική και κλασική τέχνη σύμφωνα με τον "Εγελο»): κ.ά. Στόν τόμο αυτό παρουσιάζονται επίσης τὰ ἔργα τῶν Henry Mecklan, *L' état baroque*, τοῦ Gilbert Romeyer-Derbhey, *Les Sophistes*, τοῦ Manolis Marcakis, *Essai de la philosophie de l' histoire* τοῦ E. Moutsopoulos, *Philosophy of Kairicity* κ.ά.

M.M.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΤΑΜΕΛΟΣ, *Ἡ Δωρίδα στὴν Τουρκοκρατία* (μελέτη). Ἐκδόσεις «Γλῶσσας». Ἀθήνα 1986.

Ὁ Δημήτρης Σταμέλος συνεχίζοντας τὸ ἀξιόλογο ἱστορικό του ἔργο τὸ σχετικό μὲ πρόσωπα ἀπὸ τὸ ἡρωϊκὸ νεοελληνικὸ πάνθεον τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας, στὸ νέο του βιβλίο μετὰ ἀπὸ διεξοδικὴ διερεύνηση ἱστορικών πηγῶν μᾶς παρουσιάζει τὴν κοινωνικὴ ζωὴ, τοὺς κοινωνικοὺς θεσμοὺς καὶ τὴ διοικητικὴ ὀργάνωση τῆς Δωρίδας, τὸ χῶρο καὶ τοὺς κατοίκους στὶς διάφορες ἐκδηλώσεις τους, τὶς περιπέτειες καὶ τὶς δοκιμασίες τους, τὴ δράση ἀντιπροσωπευτικῶν κλεφτῶν καὶ ἀρματολῶν, τὴν πνευματικὴ καὶ γενικότερα τὴν πολιτιστικὴ δραστηριότητα στὴ Δωρίδα καὶ τὴ συμμετοχὴ τῆς στὶς διάφορες πανεθνικὲς ἐπαναστατικὲς κινητοποιήσεις. Αὐτὲς ὅμως οἱ γενικότερες πού σημειώνω ἐδῶ, δὲν ἀποκαλύπτουν τὸν πλοῦτο πού ὁ συγγραφεὺς ἔχει συγκεντρώσει γύρω ἀπ' τὸ θέμα του. Ζωντανεὺν τὰ γεγονότα, φωτίζει καταστάσεις, ἐρεθίζει τὴν φαντασία, περιγράφει σὰν περιηγητὴς ἐκτενῆς τῆς περιόδου ὅλα ὅσα συνέβησαν. Τέλος τὰ ἀποσπάσματα, πού ἔχει διαλέξει ἀπὸ τὴν πλούσια βιβλιογραφία, εἶναι ἐντυπωσιακὰ καὶ δίνουν στὴν σφιχτὴ ἀφήγηση ἓνα ἀκόμη στοιχεῖο — κρίκο στὴν ἱστορικὴ ἀλυσίδα. Ὁ Δημήτρης Σταμέλος εἶναι ὄχι μόνον ἓνας ταλαντούχος ἐρευνητὴς στὸ νέο του αὐτὸ ἔργο, ἀλλὰ, ὅπως πάντοτε καὶ ἓνας ἐσοχος ἀφηγητὴς.

H.A.T.

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΒΕΡΗΣ, *Ὁ γλῶσσας μὲ τὰ τυρκουὰς μῦθια* (μυθιστόρημα). Ἀθήνα 1986.

Θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθεῖ καὶ ποίημα τὸ βιβλίο αὐτὸ τοῦ Κ.Β., ἔχει ἄλλωστε ἀρκετὸ στίχο μέσα στὸ κείμενο τοῦ ἔργου. Καλογραμμένος ὁ μῦθος καὶ πετυχημένος ὁ διάλογος, ἐπὶσης πετυχημένη ἡ ἀφαίρεση. Ἡ χρῆση, σὲ λίγα σημεία τοῦ στίχου, «ρεαλιστικῶν» λέξεων ἀποδυναμώνει τὸ ἔργο, καθ' ὅλα τὰ ἄλλα ἀξιοπροσοχῆς.

E.E.M.

ΤΟΛΗΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ, *Ὁ πλοηγὸς τοῦ ἀπείρου* (ποιήματα). Θεσσαλονίκη 1986.

Λιτός, ἄρτιος καὶ φιλοσοφικός ὁ στίχος τοῦ Τ.Ν. Ἐνδεικτικὸς τοῦ ὅλου ἔργου ὁ τίτλος τοῦ ποιήματος τῆς σελίδος 40 «Ναυαγὸς στὸ τέλος τῆς δευτέρας χιλιετίας». Ἐντονος ὁ προβληματισμὸς τῆς ἐποχῆς, πού ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τὸν ποιητὴ ψύχραιμα. Ἀντιγράφω τοὺς τελευταίους στίχους τῆς συλλογῆς: «ἔστιω λοιπὸν / ἂν εἶναι ἡ νύκτα νὰ σφραγίσαι αὐτὸ τὸν κύκλο / κάτω ἀπ' τὶς ρημαγμένες πέτρες / ἄς μπουμποκιάσαι ἓνα καινοῦργιο φῶς».

E.E.M.

ΝΤΑΝΟΥΛΑ ΠΑΣΧΑΛΗ, *Ἡ φεγγαβολὴ τῶν παιδιῶν* (ποιήματα). Ἀθήνα 1986.

Εἶναι τὸ ἔκτο βιβλίο τῆς ποιήτριας. Στίχος ἐλεύθερος, καλοδεμένος, λυρικός, γραμμένος μὲ εἰσαισθησία ἀλλὰ καὶ διάχυτος ἀπὸ τὴ μελαγχολία καὶ τὸν προβληματισμὸ πού ἐπιβάλλει ἡ ἐποχὴ μας.

E. E. M.

ΝΙΚΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Θουσίς τῶν περιμέτρων* (ποιήση). Ἀθήνα 1985.

«.../ Κόσμη αἰριανέ, ὅταν θαρθεῖς / προσπάθησε νὰ μίθεις πόσο κόστισε / ὁ ἐρχομός σου/ ...».

32 τὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς. Ὁ στίχος καλογραμμένος, ἡ σκέψη φιλοσοφική, οἱ λέξεις χρησιμοποιημένες μὲ μαστοριά καὶ ἄσφογο δέσιμο τοῦ λυρισμοῦ μὲ τὶς ἐσώτερες ἀνησυχίες.

E. E. M.

ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἰωνικὸς Νόστος* (διηγήματα). Ἐκδόσεις Γ.Χ. Κανελλόπουλου. Ἀθήνα 1986.

Στόν τόπον αὐτὸ, πού ἔπαψε ν' ἀκούγεται τῆς Κασταλίας Πηγῆς τὸ «λάλον ὕδωρ», ὁ νεώτερος Ἑλληνικὸς λόγος, ἂν θέλουμε νὰ ξαναρχίσει νὰ ῥέει καὶ νὰ γίνε «παιδεία», χρέος μας ἔχουμε νὰ βροῦμε καὶ ν' ἀπελευθερώσουμε ἀπὸ τὰ κάγκελα τῆς σαρίδια τοὺς αὐλοῦς πού στέκουν ξεροὶ στὶς δειράδες τῶν θεοβάδιστων ἐλληνικῶν βουνῶν. Πρέπει νὰ ξανακινήσουν σὰν φῖδια μέσα

ἀπ' τις ρωγμές τὰ μικρὰ ρυάκια στις πλαγιές και ἐνώνοντας πὶο κάτω τὴν ὁρμὴ τους νὰ αἰγοπηδῇ-
σουιν τὰ βράχια καὶ νὰ γίνουν στὰ ριζὰ τοῦ
βουνοῦ «*χειμαρρόος*» μὲ φωνὲς λιόντα, *ὁμῶς Θεοῦ*.
Πρέπει ὁ γραπτὸς ἑλληνικὸς λόγος ν' ἀρχίσει
πάλι νὰ δια-τυπώνει πράγματα ἀξία, ποὺ ἔχουν
βάρος, ἀγκαλιάζουν νοήματα, ξυπνᾶν ναρκωμέ-
νες μνήμες. Τὸ σημαντικό, μ' ὅποιο τρόπο κι' ἂν
τὸ πείς, θὰ εἶναι πάντα σημαντικό. Αὐτὸ θὰ γίνε-
ι δύναμη καὶ θὰ γίνουν τὰ μικρὰ μεγάλα, τρανὴ
ἀντάρα μὲ ὁρμὴ χείμαρρου ποὺ θὰ πλημμυρίσει
τὸν ξερό κάμπο τῆς Ἑλληνικῆς γῆς καὶ θὰ τὴν
καρπίσει. Αὐτὸ τὸ χρέος τοῦ Ἑλλήνα («*μικέτι
τοῦ γένους ἀλλὰ τῆς διανοίας*») εἶναι χρέος πρὸς
τὴν ἀνθρωπότητα. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος, ποὺ
πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὕβρις, ὅταν χρησιμοποιεῖς τὸ
θεϊκὸ ἐργαλεῖο τῆς διάνοις καὶ τῆς σοφίας, τίς
ἑλληνικὲς δηλαδὴ λέξεις, γιὰ νὰ ἐκφράσεις
ἀνοήσιες. Ὁ Ἑλληνικὸς λόγος εἶναι δῶρο τῆς
Γῆς στὸν ἄνθρωπο καὶ χρέος του ἀνάλογο ἢ
οἰκουμένη.

Γιατὶ τὰ ἔγραψα αὐτά; Μὰ γιὰ νὰ χαρίσω τίς
σκέψεις μου αὐτὲς στὸν Ἑλληνα Χρίστο Καρα-
γιαννόπουλο, ποὺ τὸ βιβλίο του «*Ἰωνικὸς Νό-
σος*» μοῦ χάρισε τὴν ἐλπίδα ὅτι τὸ πεντακάθαρο
νερὸ ἀρχισε νὰ ξανακυλᾷ στὴν Ἑλληνίδα γῆ.
Εὐγε!

H.A.T

MARIA ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΑΤΤΙΧΗ, *Ἰλισσὸς
(ποίησις)*. Ἀθήνα 1986.

Ἡ μικρὴ, καλοτυπωμένη συλλογὴ τῆς Μ.Α.-
Π. εἶναι γεμάτη ἀπὸ λυρικά καὶ ἐλεγειακά
ποιήματα κλασσικά σὲ περιεχόμενο καὶ μοντέρ-

να σὲ μορφή. ὅλα σὲ ἥπιο καὶ ἥρεμο τόνο. Σὲ μιὰ
ἐποχὴ ποὺ ὀρισμένες ἀκρότητες τοῦ σουρρεαλι-
σμοῦ στὴν Ἑλλάδα δημιούργησαν ἀποστροφή
στὸ εὐρὺ ἀναγνωστικὸ κοινὸ γιὰ τὴν ποίηση, τὸ
βιβλίο αὐτὸ τῆς Μ.Α.-Π. μᾶς βοηθεῖ νὰ τὴν
ξαναγαπήσουμε, τὴν πρώτη ἐκείνη τῶν τεχνῶν
τοῦ λόγου. Σελίδες λεξιμαγείας καὶ εὐφράδειας.
Ἀναφερόμενες στὴ φύση, στὸ περιβάλλον, στὴν
περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα, στίς ἐμπειρίες τῆς
ζωῆς ἰδωμένες ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς γυναικειᾶς
εὐαισθησίας.

Οἱ παρακάτω στίχοι τῆς θὰ μπορούσαν νὰ
θεωρηθοῦν νεοαρχαϊκοί: «*Μόνος Θεὸς ποῦ πέλι-
νε, ὁ Πᾶν. Στὸ χῶμα ξάπλωσε / μὴ τὸν αὐλὸ πλάι
του σὶ λήκυθον ἀργυρῇ. / Κι ἦρθαν / ἀπὸ τοῖς
γραμμένους λόφους οἱ Αἴρες φυσώντας / μαλακὰ
στὸ κρῖο του μέτωπο ἄβρὸ μοιραῖο φιλί...*»

Ἀλλὰ ἓνα ἐρώτημα: γιατί τὸ μονοτονικό;
Νομίζουμε πὼς τοῦτὴ ἢ φόρμα ἀπάδει πρὸς τὴν
οὐσία αὐτὴ τῶν ποιημάτων.

O. M. Δ.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΓ. ΔΡΟΥΓΑΣ, *Συναισθηματικὲς ἐναλ-
λιγές (ποιήματα)*, Γιάννενα 1985.

Εἶναι ἡ δεύτερη ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Β.Δ.
19 ποιήματα γραμμένα μὲ τὸ μεράκι τοῦ νέου
ποιητῆ καὶ ἐκδομένα (προφανῶς ἀπὸ τὸ ὑστέρη-
μά του) σὲ φωτοτυπία. Πολλὰ τὰ καλὰ σημεία
στὸ στίχο, ποὺ ὑπόσχονται ὅτι μὲ σχετικὴ
προσπάθεια, καὶ μὲ τὴν ἀγάπὴ καὶ ἐφεση τοῦ Β.Δ.
γιὰ τὴν ποίηση, θὰ ξεπεραστοῦν καὶ οἱ ὑπάρχου-
σες ἀδυναμίες.

E.E.M.

Ζητοῦμε συγγνώμη γιὰ τὴν πληθώρα τῶν τυπογραφικῶν λαθῶν καὶ
τῶν τεχνικῶν ἀτελειῶν τοῦ προηγούμενου τεύχους τοῦ «*Δαυλοῦ*»,
ἀπαραδέκτων γιὰ ἓνα ἔντυπο κύρους καὶ ποιότητας. Τὸ ὕφος, τὸ ἥθος καὶ
ἡ γλῶσσα τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ ἔρχονται, ὡς γνωστόν, σὲ μετωπικὴ
σύγκρουση μὲ τὴν ἰσχύουσα πνευματικὴ καὶ γλωσσικὴ κατάσταση τῆς
σύγχρονης Ἑλλάδας, καὶ συνεπῶς οἱ δυσχέρειες ποὺ ἀντιμετωπίζουμε
στὴν ἐπιδίωξη τῆς ποιότητας εἶναι ἐξ ἀντικειμένου τεράστιες ἂν ὄχι
ἀνυπερβλήτες. Ὅπως δὴ ποτε, ἀλλάξαμε ἤδη τυπογραφεῖο καὶ ἐλπίζουμε
σὲ κάποια βελτίωση τῶν τεχνικῶν συνθηκῶν τῆς ἐκδόσεως.

- Λόγω πληθώρας ὕλης ἡ εἰκοστή δεύτερη συνέχεια τοῦ ἔργου τοῦ Karl Jaspers «*Ἡ πνευματικὴ
κατάσταση τοῦ καιροῦ μας*» ἀναβάλλεται γιὰ τὸ ἐπόμενο τεῦχος. Στὸ ἐπόμενο ἐπίσης τεῦχος θὰ
δημοσιευθῇ ἄρθρο τοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν κ. Γρηγ. Φιλ.
Κωσταρᾶ μὲ τίτλο «*Ἰωάννης Ν. Θεοδωρακόπουλος*».